

Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
Хмельницький місцевий осередок
ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
Євразійська асоціація правничих шкіл та правників
Територіальне управління Служби судової охорони
у Хмельницькій області

ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

ЗБІРНИК ТЕЗ

Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 14 травня 2021 року)

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2021**

**Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
Хмельницький місцевий осередок
ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
Євразійська асоціація правничих шкіл та правників
Територіальне управління Служби судової охорони
у Хмельницькій області**

ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

***збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 14 травня 2021 року)***

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2021**

*Рекомендовано до видання вченою радою
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Протокол № 13 від 31 травня 2021 року*

З 36 **Засади функціонування кримінальної юстиції** :збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 14 травня 2021 року). – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. – 109 с.

У збірнику розміщено тези доповідей, подані на Міжнародну науково-практичну конференцію «Засади функціонування кримінальної юстиції», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 14 травня 2021 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Міжнародної науково-практичної конференції «Засади функціонування кримінальної юстиції» не завжди поділяє думку учасників конференції.

У збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 343 (477)

© Колектив авторів, 2021

© Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова, 2021

ЗМІСТ

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

АНДРЕЄВ Т.П. Емоційний інтелект в теорії та практиці кримінального права: стан та перспективи	5
БРИЧ Л.П. Кримінально-правові елементи принципу справедливості.....	7
ГОЛУБ А.Є. До питання правового регулювання незаконного поведіння з культурними цінностями на тимчасово окупованих територіях	9
ІВАНЕНКО Г.В., ІВАНОВА С.Б. Інститут кримінальної відповідальності в Україні.....	11
ЗАХАРЧУК В. М. Кримінальна відповідальність за перевищення меж захисту при уявній обороні.....	13
ЛАНДІНА А.В. Людиноцентричний підхід у діяльності кримінальної юстиції як гарантія забезпечення прав суб'єктів кримінально-правових відносин.....	16
НЕРСЕСЯН А.С. Кримінально-правове забезпечення права людини на захист	18
НІКІФОРОВА Т.І. Дотримання принципу верховенства права при застосуванні обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.....	19
ПОЛТОВА А.С. Удосконалення кримінального законодавства щодо відповідальності за захоплення заручників.....	21

ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

ВОРОБЕЙ А.О. Критерії спрощення процесуальної форми в контексті інституту досудового розслідування кримінальних проступків	25
ГАБЛЕЙ Н.Г. Використання електронних засобів контролю під час запобіжного заходу у виді домашнього арешту.....	27
ГЛОВЮК І.В. Проблемні питання тлумачення ч. 4 ст. 590 КПК України	29
ГРИЦИШИНА Л. В. Зловживання учасниками кримінального провадження процесуальними правами як порушення принципу змагальності	32
ДРОЗДОВИЧ Н.Л. Якість правової допомоги у кримінальному провадженні	35
КАЗАРЯН Е.Г. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.....	37
КІРІН Р.С., РЕВЯКІНА Т.О. Судовий експерт у кримінальному провадженні та господарському процесі: загальне та особливе	39
КРУШИНСЬКИЙ С.А., ДАНЬКОВА С.О. Безпосередність дослідження доказів у кримінальному провадженні.....	42
ЛИТВИНОВ В.В. Дотримання засади презумпції невинуватості у разі закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування.....	45
МАЛІНКОВСЬКА О.В. Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини як гарантія захисту	47
МИХАЙЛОВ П.С. Актуальні питання забезпечення таємниці відомостей щодо осіб, до яких застосовані заходи безпеки у кримінальному провадженні	50
ОБОРОНОВА І.В. Процесуальна економія – невизнана засада кримінального провадження	51
ПЛИСЮК Н.М. Роль захисника при кваліфікації вбивств.....	53
ХМЕЛЕВСЬКА Н.В. Забезпечення верховенства права у кримінальному процесі	54
ШАБАТУРА М.В. Окремі аспекти об'єднання матеріалів кримінальних проваджень	57
ЮРЧИШИН В.Д. Показання анонімних свідків у міжнародному кримінальному процесі: концептуальні підходи	58

ПРИНЦИПИ ТА ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
ЦИГАНЮК Ю.В. Підготовка відповідей на адвокатські запити щодо надання інформації або копій документів у кримінальному провадженні, які надходять досудово-експертних установ.....	62
ЯРЕМА О.Г. Правові основи інформаційної діяльності адвоката в Україні	64

ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

ГРИНЬКО Л.П., ОСТАПЕНКО А.С. Криміналістичні версії і планування розслідування	66
ДУДКЕВИЧ С.Е. Правовий аспект обігу вогнепальної зброї в Україні та її облік .	68
ЖУЛКОВСЬКИЙ В.В., МАСЛОВСЬКИЙ О.В. Місце та роль психологічного супроводу у кримінальному провадженні.....	70
КАРПЕНКО В.О., ПАВЛОВА Н.В. Криміналістична експертиза: сутність та основні завдання	72
КАРПУСЬ В.І. Сучасні способи підробки грошових банкнот та засоби їх захисту	73
КОМАР Ю.М. Інноваційні напрямки розвитку криміналістики	76
КРАВЧУК О.В., ОСТАПЧУК М.О. Участь судових експертів у судових засіданнях у режимі відеоконференції.....	78
ПАВЛОВА Н.В., ОНУФРІЄНКО Є.В. Залучення спеціаліста під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди	80
ПАВЛОВА Н.В., СТРАШКО О.П. Криміналістика в США і в Україні: порівняльний досвід	82
СОЛОВЧУК К.Ю., ВОЛКОДАВ І.О. Деякі особливості призначення комп'ютерно-технічних експертиз мобільних телефонів.....	85
ХОМЯК Т.Г. Дослідження одиничних слідів взуття, залишених з використанням елементів маскуваня	88

ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНОЛОГІЇ

ВИГОВСЬКИЙ Д. Л. Порівняльна характеристика окремих псевдозаконів кримінальної субкультури країн пострадянського простору і Сполучених Штатів Америки	90
КАЛІНІНА А.В. Концептуальна основа кримінологічного законодавства у сфері безпеки дорожнього руху.....	92
КОЗЛЮК Л.Г. Соціально-натуралістичний підхід у дослідженні особистості злочинця як основа ефективної протидії злочинності	94
КОЛОДЯЖНИЙ М.Г. Соціально-економічні наслідки пандемії covid-19 і злочинність в Україні: питання взаємообумовленості.....	96
МЕЛЬНИК Р.В. Протидія незаконному обігу вогнепальної зброї, боєприпасів та вибухівки через державний кордон України.....	99
МОРОЗ М.А. Категорія «психічне насильство» в контексті протидії сімейному насильству.....	101
ОРЛИК О.В. Аналіз окремих детермінант корупції в Україні.....	103

ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

ГАЛУС О.О. Нормативно-правові гарантії права на соціальний захист засуджених до позбавлення волі	105
--	-----

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

*Андрєєв Тит Петрович,
студент Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
співробітник неурядової організації "CRISP",*

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодення правничих студій, в тому числі, пов'язано з поглибленням їх зв'язків з іншими науками, врахуванням їх передових досягнень, створення нових дослідницьких напрямів на стику різних знань. У лоні західної юридичної науки вже є написані праці, що присвячені проблемі емоційного інтелекту у правовій сфері, але вони, передусім, розвивають необхідність навчання професійних юристів емоційному інтелекту (далі по тексту – ЕІ), зокрема, можна навести приклади статей «Емоційний інтелект та юридична освіта» Сильвер Марджор [1], практичного посібника по розвитку ЕІ серед юристів Американської асоціації адвокатів «За межами розумного: заняття правом з емоційним інтелектом» [2]. Є у науковій сфері публікації щодо важливості ЕІ для фахівців у сфері кримінального права - «Чому захисники у кримінальному праві мають турбуватися про емоційний інтелект» в журналі «Для захисту»[3]. У вітчизняному юридичному науковому просторі питання зв'язку емоцій чи ЕІ та права залишаються малодослідженими, хоча є стаття-огляд професора С. Максимова «Право, розум і емоції: Всесвітній конгрес по філософії права» [4] та вступна до проблематики стаття Т. Андрєєва «Емоційний інтелект та право: зв'язок, проблеми, перспективи дослідження» [5].

ЕІ є важливим є при перетворенні прескриптивного права в "law in action" (право в дії), реалізації правових норм в реальному житті, в тому числі і кримінально-правових, в діяльності кожної окремо взятої особистості. Утілення правової програми в житті індивіда залежить, в тому числі, і від соціально-психологічних факторів. ЕІ визначають як здатність особистості виявляти, диференціювати, контролювати власні та чужі емоційні стани, а також використовувати емоційні навички для управління процесами мислення та поведінки згідно потреб організму або навколишнього середовища, досягнення особистістю поставлених цілей [6]. ЕІ відтак впливає на здатність людини регулювати власну поведінку в складних життєвих ситуаціях та частково впливати на дії інших людей. У кримінально-правовому аспекті це може призводити як і до вчинення, так і утримання чи превенції правопорушень. Низький рівень розвитку ЕІ означає слабку здатність людини виявляти власні та чужі емоційні стани або ж контролювати чи впливати на них. В конфліктних ситуаціях це призводить до виникнення психологічних станів, які утруднюють контроль над власною поведінкою та іноді перешкоджають правовому реагуванню особистості на зовнішні виклики.

Високий рівень розвитку ЕІ дозволяє уникнути або зменшити силу емоційних станів, які ускладнюють контроль власною поведінкою. З іншої сторони, особистості з високим розвитком ЕІ можуть використовувати свої навички щодо виявлення, відрізнення та контролю емоційних станів для вчинення корисливих, службових або інших злочинів, наприклад, шахрайства. ЕІ грає важливу роль при скоєнні окремих корупційних злочинів, адже дозволяє визначати емоційний стан іншого та використовувати заради цього різні методи психологічного впливу.

Складність контролю емоційного стану в окремих ситуаціях вже визнана законодавцем і для таких випадків він зменшує рівень кримінальної відповідальності за злочини, що були скоєні в стані «сильного душевного схвилювання», проте з обов'язковим зв'язком з причинами – «жорстоким поводженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого». Застосований підхід законодавця є однобічним, адже при врахуванні стану сильного

душевного схвилювання він не передбачає комплексу дій, що зменшує вірогідність таких станів у майбутньому у особи, яка вчинила таке правопорушення.

Категорія ЕІ може збагатити проект Кримінального кодексу[7], що розробляється робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з правової реформи. Робоча група вже розуміє важливість психологічних передумов для правової поведінки особистості, зокрема передбачила пункт «е» «пройти курс консультації у психолога» у статті 3.4.2 «Засоби пробації», але використаний підхід не можна визнати вдалим. Згідно словника «консультація» означає «пораду фахівця з будь-якого питання», але надання поради ще не означає виконання сутнісного обов'язку, який є достатнім для цілей вказаного проекту КК, таких як «стимулювання осіб до правомірної поведінки» чи «ресоціалізації та реінтеграції осіб які вчинили злочини». На наше переконання, терміни «ЕІ» та «курс розвитку ЕІ» мають бути визначені в статті «Значення основних термінів Кримінального кодексу України». Надалі обов'язком пройти курс розвитку ЕІ має бути доповнена ч.2 «Реінтеграційними засобами пробації..» статті 3.4.2 «Засоби пробації», ч.3 ст. 3.3.4 «Невиконання (покарання - прим. автора) під умовою призначеного ув'язнення на певний строк». Проходження курсу розвитку емоційного інтелекту має доповнити і ч.1 ст. 3.3.10 «Зупинення під умовою виконання довічного ув'язнення», як обов'язкова умова зупинення виконання довічного ув'язнення. Цікавою видається ідея зменшення покарання за умови проходження курсу розвитку емоційного інтелекту, наприклад, на 10% відсотків від розміру призначеного покарання (штрафу, виправних робіт, тощо), але важливо виключити таку можливість для покарань за корисливі злочини.

Включення поняття ЕІ до проекту Кримінального кодексу дозволить краще виконати поставлені ним завдання, а саме стимулювання осіб до правомірної поведінки шляхом розвитку їх емоційного інтелекту, що зменшить ризик вчинення ними правопорушень під час різних емоційних станів та ресоціалізації і реінтеграції осіб, які вчинили злочини. Курс розвитку емоційного інтелекту дозволяє особам встановлювати більш якісні, глибокі, чуттєві емоційні зв'язки, краще відчувати емоційні стани іншого, вирішувати конфлікти у правовому та морально-прийнятному руслі тощо.

Важливим є включення даної категорії і для підвищення міжнародного іміджу і загалом впізнаваності України в світовому символічному та науковому, юридичному просторі, як держави з прогресивним та актуальним законодавством, що враховує досягнення світової науки. Зокрема, інформація про включення до КК України категорії ЕІ буде спонукати дослідників ЕІ включати до своїх книг, статей, оглядів інформацію про наявність в законодавстві України поняття «емоційний інтелект» (ринок таких книг є великим, є окремі переклади та праці присвячені цій проблематиці і українською мовою). За найкращого розвитку подій інші країни та їх національні правничі студії звернуться до українського національного досвіду розробки та впровадження емоційного інтелекту у кримінально-правовій сфері, за не дуже сприятливого – просто згадувати Україну, національна система права якої містить цю категорію.

Список використаних джерел:

1. Silver, Marjorie A. Emotional intelligence and legal education. Psychology, Public Policy, and Law. 1999. №5.
2. Ronda Muir. Beyond Smart: Lawyering with Emotional Intelligence [Електронний ресурс] / Ronda Muir // 2017 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.americanbar.org/products/inv/book/289815790/>.
3. Ronda M. Why criminal defense lawyer should care about emotional intelligence. PACDL: Pennsylvania Association of Criminal Defense Lawyers, 2019. №4.
4. Максимов С. И. Право, разум и эмоции: XXVII Всемирный конгресс по философии права и социальной философии. Правоведение, 2015. № 6. С.211–219.
5. Андреев Т. Эмоциональный интеллект и право: связь, проблемы, перспективы исследований / Тит Андреев. // Юридический вестник. – 2020. – №6.

6. Гоулман Д. Емоційний інтелект; пер. з англ. С.Гумецької. Харків: Віват, 2019. 512 с.
7. Кримінальний кодекс України (проект) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/03/30/kontrolnyj-proekt-kk-29-03-2021-1.pdf>.



Брич Лариса Павлівна,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЕЛЕМЕНТИ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ

В системі принципів права радянської та пострадянської доби головним принципом проголошували принцип законності, що відображувалось й у кримінальному праві. У світовій суспільній думці зараз зміщуються акценти щодо пріоритету суспільних цінностей, які має захищати держава, зокрема, у сфері кримінальної юстиції. Такою домінуючою цінністю нині вважається забезпечення не законності, в першу чергу, а реальне, не ілюзорне забезпечення прав людини. Тож, принцип верховенства права у державотворенні та юриспруденції держав сучасного цивілізованого світового співтовариства виступає на перший план і стає головним принципом, посуваючи на цьому п'єдесталі принцип законності. Законність же розглядають як підпорядковану верховенству права його складову [1]. Вторинність законності щодо верховенства права є цілком закономірною. Що ж до повного поглинення законності верховенством права можна посперечатися. Але про це – в іншому дослідженні.

Попри те, що принцип справедливості не висувають на чільне місце серед інших принципів права, він є ідеологічною основою кримінальної відповідальності. Виходячи саме із справедливості, допустимим у правовій державі є застосування кари (кримінальної репресії) до особи, яка вчинила злочин. Принцип справедливості є своєрідним антагоністом верховенства права, зрівноважуючи його. Результатом взаємодії принципів верховенства права, законності та справедливості є обґрунтованість у правовій державі застосовувати істотне обмеження «святая святых» – прав людини, якщо вона вчинила злочин/кримінальне правопорушення, на підставі такого закону, який відповідає вимогам до його «якості», у межах та у спосіб, передбачений цим законом

Таким чином, без перебільшення можна стверджувати, що у кримінальному праві реалізуються лише три загально-правові принципи: верховенства права, законності і справедливості. Кожен відомий нині спеціально-галузевий принцип кримінального права є похідним від котрогось із цих трьох загально-правових принципів і співвідноситься з ним як вид з родом.

Зокрема, можна виділити такі елементи кримінально-правового змісту принципу справедливості:

- 1) невідворотність кримінальної відповідальності;
- 2) індивідуальний характер кримінальної відповідальності;
- 3) рівність перед законом про кримінальну відповідальність;
- 4) правило non bis in idem;
- 5) диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності;
- 6) пропорційність кримінально-правових засобів;
- 7) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України);
- 8) обставини, що виключають злочинність/кримінальну протиправність діяння.

Через обмежений в обсязі формат цієї публікації зупинимось лише на окремих із них. Зокрема, індивідуальний характер кримінальної відповідальності дуже яскраво ілюструє

справедливість. Індивідуальність означає, що до відповідальності за вчинений злочин може бути притягнута лише особа, яка його вчинила. Винятків з цього правила існувати не може. Жодна глобальна доцільність засудити вчинений злочин, ні необхідність відшкодувати майнову шкоду, заподіяну злочином, не можуть виправдати поширення кримінальної відповідальності на осіб, які злочину не вчиняли. З точки зору досягнення бажаних для держави результатів боротьби з тими проявами, які в ній визнаються злочинними, колективна відповідальність значно перевершує індивідуальну. Каральні прояви колективної відповідальності, ефективність яких дуже наочно доведена, як фашистським, так і радянським режимами, які для подолання національно-визвольного руху в західних областях України часто використовували одні й ті самі засоби, й одних і тих самих людей. Наведу приклад, про який не повідомляли мас-медіа. Я про це чула від своїх бабусь, а пізніше прочитала у книзі львівського журналіста Василя Михайловича «Червона віхола», у якій, як стверджує сам автор, описані «реальні події, взяті з розповідей очевидців, кримінальних справ, розсекречених СБУ» [2, С. 8-17]. Для упокорення населення і придушення національно-визвольного руху і німецька, і радянська окупаційні влади використовували калмицькі загони, які на своїх швидких конях несподівано налітали на західноукраїнські села, оточуючи їх. Горе було тим, хто не встиг сховатися у лісі. Живих людей розпинали, розпорювали животи, випускали кишки. Жінок гвалтували. Інший, вже широковідомий, прояв колективної відповідальності – це вивезення до Казахстану, Сибіру родичів засуджених борців за незалежність України [3]. Історики вважають, що у подоланні активної національно-визвольної боротьби українців проти радянської окупації, не остання роль належить застосуванню методів саме колективної відповідальності. Ефективність – очевидна. Несправедливість – також.

Попри очевидну несправедливість колективної відповідальності, її застосування у кримінальному праві не залишилося в минулому столітті. У п. 37 рішення у справі «Фрізен проти Російської Федерації» ЄСПЛ констатував порушення державою права мирно володіти своїм майном, гарантованого ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [4]. За обставинами справи згідно з вироком національного суду, що вступив в законну силу, було конфісковано майно дружини за злочин, вчинений її чоловіком. Уряд Російської Федерації серед іншого правильність прийнятого національними судами рішення обґрунтовував тим, що заявниця була позбавлена її майна в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом (п. 26).

Гарантовано забезпечити особу від сваволі тоталітарної держави не можливо. Брутальне порушення прав людини в багатьох своїх рішеннях щодо України, періодично констатує ЄСПЛ, хоч Україна й проголосила себе правовою, демократичною і соціальною державою. Але закріплення принципу справедливості з елементами його кримінально-правового змісту у тексті кримінального закону, дасть в руки стороні захисту аргументи й засоби для того, щоби у змагальному кримінальному провадженні хоча б боротися за справедливе судові рішення.

У черговому варіанті проекту нового КК України [5] принцип справедливості знову не закріплено.

Список використаних джерел:

1. Верховенство права: доповідь, схвалена Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/cdl_ad_2011_003_rev_2011_04_04.pdf.
2. Михайлович В. Червона віхола. Львів: Тріада плюс, 2008. 256 с.
3. За Україну, за її волю.../упорядник М.Прокопеч. Львів: Тріада плюс, 2008. 304 с.
4. Дело «Фризен против Российской Федерации». Постановление Суда. Страсбург, 24 марта 2005 г. (жалоба N 58254/00). URL: <https://docs.cntd.ru/document/901952093>.
5. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст станом на 29.03.2021 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv>.



Голуб Анна Євгенівна

аспірантка кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ З КУЛЬТУРНИМИ ЦІННОСТЯМИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Основними правовими актами, що регулюють питання поведження з культурними цінностями в Україні є Закони «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та «Про охорону культурної спадщини». Безпосередньо міжнародно-правове регулювання можна поділити в цій сфері на три категорії: акти, що регулюють збереження культурних цінностей в їх первинному стані, акти, що спрямовані на заборону вивезення культурних цінностей, а також акти, що регулюють безпосередньо поведження з культурними цінностями в умовах збройного конфлікту. В контексті нашої теми більш за все нас цікавлять саме останні дві категорії. Щодо незаконного вивезення та ввезення культурних цінностей, то воно регулюється Законом «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»[1], що містить поняття культурних цінностей, яке відповідає положенням Конвенції ЮНЕСКО 1970 р. «Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності». Загалом, якість цього закону, на нашу думку, досить висока, оскільки відповідає положенням відповідних міжнародних актів.

Військові дії на території України змусили українського законодавця переглянути деякі аспекти правової охорони культурних цінностей на окупованих територіях. Внаслідок цього та інших чинників 14 квітня 2014 р. Верховна рада України ухвалила Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Закон визначив правовий статус сухопутних територій Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Ним також визначено особливості правовідносин в різних сферах державного та суспільного життя на цій території. В тому числі, своїм змістом закон торкається і питання захисту культурної спадщини («Стаття 5. Захист прав і свобод людини і громадянина, культурної спадщини на тимчасово окупованій території»). Зокрема, в п. 7 даної статті зазначається: «Відповідальність за охорону культурної спадщини на тимчасово окупованій території покладається на Російську Федерацію, як на державу, що здійснює окупацію, відповідно до норм і принципів міжнародного права»[2]. Така норма закону за своєю суттю відповідає тим міжнародно-правовим нормам, які врегульовують зобов'язання держав щодо захисту культурних цінностей, зокрема і об'єктів культурної спадщини, в умовах війн та збройних конфліктів та на окупованих територіях.

Низкою документів ГА ООН, Парламентська Асамблея Ради Європи та інші міжнародні організації визнали дії на Сході України та в Криму актом агресії, визнали окупацію кримського півострову. Відповідно ці акти дають змогу застосувати, до прикладу, Гаазьку конвенцію 1907 року «Про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі». Ця Конвенція містить низку ключових вимог до країн-учасниць, які жорстко регламентують їх поведінку як під час війн та збройних конфліктів, так і на окупованій території. Поміж іншого актуальними для ситуації щодо подій навколо Криму є наступні положення. Згідно з ст. 45 конвенції, «забороняється примушувати населення окупованої території до присяги на вірність Державі, що є противником». Приватна власність на окупованій території не підлягала конфіскації (ст. 46). На окупованих територіях категорично заборонялися грабунки (ст. 47). Державна власність (в тому числі громадські будівлі) на окупованій території вважається такою, що може перебувати лише в управлінні. Сторона, котра окупувала цю територію, зобов'язана «зберегти основну цінність цих видів власності» (ст. 55). Стаття 56 безпосередньо присвячена збереженню культурних цінностей в умовах окупації, а також війни чи збройного конфлікту загалом: «Власність громад, установ церковних, добровільних та

освітніх, художніх і наукових, навіть таких, що належать Державі, прирівнюється до приватної власності. Всіляке умисне захоплення, знищення чи пошкодження подібних установ, історичних пам'яток, творів художніх або наукових забороняється і має підлягати переслідуванню». Поруч із цим існує основний міжнародний акт, який регулює захист культурних цінностей на окупованих територіях – це Конвенція [3] та Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту [4]. Перша має більш декларативний характер – визначає, до прикладу, що є культурними цінностями, що являє собою окупація, тощо. Протокол же визначає конкретні обов'язки договірних сторін щодо збереження культурних цінностей. Пункт 1 частини I цього протоколу визначає наступне: «Кожна Висока Договірна Сторона зобов'язується запобігати вивезенню з території, окупованої нею під час збройного конфлікту, культурних цінностей, визначених у статті 1 Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, підписаної в Гаазі 14 травня 1954 року» [4]. Відповідно до матеріалів офіційного сайту ЮНЕСКО РФ ратифікувала цей акт 04.01.1957 року [5], тобто можна сказати, існують докази прямого порушення вказаних домовленостей.

Бачимо, що таке масштабне нині питання як поводження з культурними цінностями на окупованих територіях регулюється по суті лише міжнародними актами, які ратифікувала Україна. Належного правового регулювання в Україні досі не існує, тому, на нашу думку, слід привести у відповідність чинне законодавство до умов сьогодення. По-перше, взагалі передбачити механізм реагування на виявлені порушення міжнародного права щодо культурних цінностей Криму та Донбасу, як-от вивезення картин Айвазовського, руйнування Бахчисарайського палацу чи грабунок музеїв Донецької та Луганської областей. По-друге, передбачити процес притягнення винних осіб до відповідальності і саму відповідальність як таку, оскільки наразі культурні цінності сторічної давнини не відрізняються в КК України від звичайних предметів типу телефону чи гаманця. Поруч із цим особлива нагальна потреба з'явилась у веденні єдиного реєстру культурних цінностей, якого в Україні не існує, що не дозволяє нам зрозуміти усіх масштабів втрат. Це лише окремі пункти, на які слід звернути увагу, безліч ще слід дослідити. Проте очевидно, що сфера культурних цінностей та кримінальне право не було готове до таких подій, а тому питання захисту культурних цінностей залишається відкритим.

Список використаних джерел:

1. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 року № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14> ;
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
3. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту: Конвенція ООН від 14.05.1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157
4. Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту: Протокол, Міжнародний документ ООН від 14.05.1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722 ;
5. Status of ratification: Protocol to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. The Hague, 14 May 1954. URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/Updated-list-State-members-electoral-group-En-Final_01.pdf.



Іваненко Григорій Віталійович
провідний фахівець з організації наукової роботи
Сумський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр МВС

Іванова Світлана Богданівна
заступник завідувача відділу забезпечення діяльності
Сумського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Інститут кримінальної відповідальності є одним із важливих у кримінальному праві, з його допомогою реалізуються охоронні правові відносини, що виникають в результаті вчинення злочину. Сучасний стан кримінальної ситуації в Україні, особливості пенітенціарної системи, дія нового кримінального законодавства, а також подальші його зміни і доповнення, вимагають переосмислення поняття кримінальної відповідальності, законодавчого його закріплення, чіткого розмежування підстав і порядку виникнення, звільнення, реалізації в різних формах і видах.

Багаторічний світовий і вітчизняний досвід формування і розвитку інституту кримінальної відповідальності увібрав у себе багато позитивних положень, закріплених до КК України, який, зокрема, містить десятий розділ, присвячений покаранню та його видам, одинадцятий розділ, присвячений правилам призначення покарання, дванадцятий розділ, присвячений звільненню від покарання та його відбування.

Разом з тим, до теперішнього часу немає законодавчого закріплення самого поняття кримінальної відповідальності, діють спірні і суперечливі підходи, що визначають різні форми її реалізації, підстави звільнення від покарання та його відбування.

Концептуально в юридичній науці інститут кримінальної відповідальності, на якому базується все кримінальне право, комплексно і повно до теперішнього часу не досліджений, в учбовій літературі всесторонньо не освітлюється, понятійно-категоріальний апарат кримінальної відповідальності всебічно і системно не розроблений. Деякі принципові питання інституту кримінальної відповідальності не знаходять єдиного тлумачення. Інші залишаються не розробленими або дискусійними. У розумінні третіх (особливо це стосується понятійно-категоріального апарату кримінальної відповідальності) панує таке різноманіття поглядів, що їх наукова цінність і практична значимість зводиться до нуля. Юридична наука у вирішенні проблеми кримінальної відповідальності, - як зазначає Р.І. Міхеєв, - знаходиться в хвості законодавця, замість того, щоб випереджати його рішення своїми конструктивними науково-практичними розробками на перспективу законотворчої діяльності [1, с. 44].

Дійсно, кримінальна відповідальність - центральна категорія кримінального права, яка має не тільки важливе методологічне, але й велике наукове і практичне значення. По суті кримінальне право - є право застосування реалізації кримінальної відповідальності в порядку, формах і за правовими підставами, що передбачені в кримінальному законодавстві.

Кримінальна відповідальність стала предметом дискусій в спеціальній літературі з середини 50-х років минулого століття. Початок обговорення проблеми відповідальності в кримінальному праві був покладений Б.С. Утевським в рамках дискусії про підстави кримінальної відповідальності. З цього ж часу в учбовій юридичній літературі також стали розглядати питання про кримінальну відповідальність. Лише після ухвалення в 1958 р. Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік кримінальна відповідальність стає самостійним предметом вивчення в курсі кримінального права, тоді як раніше підручники з кримінального права питання кримінальної відповідальності не зачіпали, обмежувалися в основному аналізом суті, юридичної природи і політичного значення кримінального покарання [2;3].

Серед величезної кількості існуючих поглядів на розуміння сутності й змісту кримінальної відповідальності можна виділити декілька основних. Кримінальну

відповідальність розуміють як обов'язок особи, яка вчинила злочин, понести покарання, яке пов'язане з обмеженнями особистого або майнового характеру. У 60-ті роки ХХ сторіччя ця точка зору була переважною. Не втратила вона свого значення і сьогодні, оскільки її прихильниками залишається ряд сучасних дослідників.

Кримінальну відповідальність розглядають і як реальне застосування кримінально-правових санкцій. Існує група науковців, які під кримінальною відповідальністю розуміють зазначену у вироку суду негативну оцінку суспільно небезпечного діяння і осуд особи, яка його вчинила.

На думку Н.О. Лопашенко, кримінальна відповідальність являє собою, по-перше, реакцію держави на вчинення особою злочину, яка виражається у негативній оцінці подібної поведінки, по-друге, у покладанні на особу обов'язку підлягти кримінально-правового впливу у встановлених законом формах, і, по-третє, у зазначенні особою вказаного впливу. При цьому негативна оцінка вчинення особою злочину є завжди; покладання обов'язку підлягти кримінально-правовому впливу – у більшості випадків; реальне зазначення такого впливу – у більшості випадків. Кількісне неспівпадіння різних елементів кримінальної відповідальності пояснюється тим, що законом передбачена можливість осуду особи без призначення покарання. Таким чином, у кримінальній відповідальності мають місце зовнішні щодо ставлення до особи (негативна державна оцінка і примус) і вимушені особистісні (зазначення особою, яка вчинила злочин, кримінально-правового впливу, забезпеченого силою державного примусу) наслідки факту вчинення конкретною особою суспільно небезпечного діяння, що є злочинним [4, с. 82].

Більшість думок заслуговують на увагу, але вони підкреслюють лише основні риси кримінальної відповідальності. Ми розділяємо думки тих науковців, які критикують позицію, згідно з якою кримінальна відповідальність визначається через категорію «обов'язок». Особа може бути довгий час зобов'язаною, але не зазнати в кінцевому результаті відповідальності. Обов'язок особи відповідати за вчинене суспільно небезпечне діяння – це ще не відповідальність. Надто вузьким є визначення кримінальної відповідальності лише як санкції за вчинення злочину тому, що зводить відповідальність до однієї із форм її реалізації – покарання. Безумовно, кримінальна відповідальність і покарання мають спільні риси, але вони не тотожні, кримінальна відповідальність – категорія більш широка, аніж покарання. Кримінальна відповідальність, як правило, реалізується в покаранні особи, яка вчинила злочинне діяння, але вона може бути реалізована і без покарання, в самому акті винесення обвинувального вироку. Про це свідчить зокрема, положення ч. 4 і 5 ст. 74 КК України.

Важко погодитися і з думкою представників позиції ототожнення кримінальної відповідальності з кримінально-правовими відносинами, оскільки останні є значно ширшими від відповідальності за своїм змістом. А.І. Рарог з цього приводу зазначає, що кримінальна відповідальність може існувати і реалізуватися тільки в рамках кримінально-правового відношення. Це визнається практично всіма науковцями. Проте співвідношення між кримінальною відповідальністю та кримінально-правовим відношенням розуміється по-різному [5, с. 39].

У теорії кримінального права також існує думка, що кримінальну відповідальність доцільно розглядати в двох аспектах: 1) «перспективному» (позитивному), під яким розуміється усвідомлене дотримання вимог кримінального закону; та 2) «ретроспективному» (негативному), що означає державну репресію стосовно особи, яка вчинила злочин.

Далі, кримінальна відповідальність, індивідуалізована судом, здійснюється в межах кримінально-правових відносин. Ці відносини виникають з моменту вчинення особою злочину. На цьому етапі виконавча влада здійснює кримінальне переслідування цієї особи в рамках кримінально-процесуальних відносин. Суд в обвинувальному вироку констатує, що дана особа дійсно вчинила певний злочин, і індивідуалізує їй кримінальну відповідальність у порядку, визначеному вище. Така індивідуалізація здійснюється в рамках кримінального правовідношення в порядку, встановленому нормами кримінально-процесуального права. Індивідуалізація визнається завершеною з дня набрання законної сили обвинувальним виро-

ком суду. У визначеному вигляді вона існує до дня звернення цього вироку до виконання.

Відзначимо, що вказані погляди, без сумніву, є актуальними і з позицій їх майбутньої правової регламентації у вітчизняному кримінальному законодавстві. Відтак, враховуючи доктринальний досвід у цьому аспекті російських науковців, а так само сучасні вітчизняні наукові розробки з цієї проблематики, візьмемо на себе сміливість *delegeferenda* сформулювати наступний варіант теоретичної моделі кримінально-правової норми, що закріплює поняття та цілі кримінальної відповідальності.

«Стаття ... Поняття кримінальної відповідальності та її мета

1. Кримінальна відповідальність – це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених кримінальним законом обмежень особистого, майнового чи іншого характеру, які визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави.

2. Метою кримінальної відповідальності є захист прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України, забезпечення миру і безпеки людства від злочинних посягань».

Список використаних джерел:

1. Михеев Р.И. Дискуссия о понятии, принципах, целях и видах юридической ответственности и наказания еще не окончена и в законе не решена [Текст]: мат. XXXVIII научн. конф. ДВГУ // Актуальные проблемы юридической науки и практики в условиях становления в России правового государства. Владивосток, 1997. - С. 43-47.

2. Соловій Я.І. Межі кримінальної відповідальності [Текст]: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Я.І. Соловій, Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2004. – 16 с.

3. Уголовное право УССР. Общая часть [Текст]: учебник / Под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. – К.: «Вища школа», 1984. – 384 с.

4. Лопашенко Н.А. Введение в уголовное право [Текст]: учеб. пособ. / Н.А. Лопашенко. – М.: «ВолтерсКлувер», 2009. – 224 с.

5. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть [Текст]: учебник для юрид. вузов / С.В. Афиногенов, Л.Д. Ермакова, Б.В. Здравомыслов и др.; отв. ред. Б.В. Здравомыслов. – М.: «Юристъ», 1996. – 509 с.



Захарчук Віктор Миколайович

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ ЗАХИСТУ ПРИ УЯВНІЙ ОБОРОНІ

Уявна оборона є досить складним самостійним інститутом кримінального права, який відрізняється від необхідної оборони. Специфіка уявної оборони полягає в тому, що з одного боку вона інколи може бути присутня в певних екстремальних ситуаціях у житті людини, а з іншого - може бути способом для ухилення винної особи від кримінальної відповідальності.

Якщо при уявній обороні внаслідок добросовісної помилки особа перевищила меж захисту і заподіяла тяжкі тілесні ушкодження чи смерть потерпілому, то вона підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж необхідної оборони, тобто за статтями 118 чи 124 КК України. Питання про те, чи дійсно в особи були підстави для помилкового висновку про наявність суспільно небезпечного посягання, вирішується з врахуванням конкретних обставин справи (ч. 2 п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України № 1

від 26.04.2002 року «Про судову практику у справах про необхідну оборону»). Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж уявної оборони, у вирокі слід зазначити, в чому саме воно полягає [4].

Заподіяння особі, яка вчиняла посягання, менш істотної шкоди (наприклад, легких тілесних ушкоджень або побоїв), хоча б і в результаті перевищення меж уявної оборони, не має значної суспільної небезпеки і тому не має своїм наслідком кримінальну відповідальність.

Отож, зважаючи на пряму вказівку законодавця, питання про перевищення меж уявної оборони необхідно визначити шляхом аналізу перевищення меж необхідної оборони, тобто заподіяння тяжкої шкоди, яка явно (очевидно) не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. У той же час особа, що захищається, повинна суб'єктивно усвідомлювати явну невідповідність тяжкої шкоди, яку вона заподіює, тому, хто уявно посягає. Ключовим тут є суб'єктивне ставлення особи, що захищається, до заподіяної шкоди. Звідси також випливає, що перевищення меж як уявної, так і необхідної оборони може мати місце тільки за наявності умислу. Тому не є ексцесом оборони заподіяння тяжкої шкоди з необережності [1, с. 117].

Перевищення меж уявної оборони також може полягати в несвоєчасності дій. Інколи можуть бути випадки, коли оборона є своєчасною, але надмірною за своєю інтенсивністю [2, с. 805]. При передчасній обороні шкода заподіюється, коли ще не виникло підстав для помилки, а при запізній – після того, як підстава для помилки вже перестала існувати і в заподіяній шкоді явно не було потреби. І в одному, і в іншому випадках відповідальність за заподіяну шкоду повинна визначатися на загальних підставах [3, с. 242].

При визначенні факту перевищення меж уявної оборони потрібно зважати і на те, що особа, яка обороняється, досить часто може знаходитися в стані душевного хвилювання, що викликаний умовами, в яких вона перебуває та несподіваним уявним нападом. Тому вона не завжди може правильно оцінити характер уявної небезпеки і вибрати адекватний спосіб захисту.

Частина 4 ст. 37 КК України встановлює, що у випадках, коли особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати факт відсутності реального суспільно небезпечного посягання, вона несе кримінальну відповідальність за заподіяння шкоди через необережність (уявна оборона через недобросовісну помилку). Такі випадки можуть мати місце у разі, коли суб'єктивні і об'єктивні підстави не давали особі достатніх підстав для того, щоб помилятися стосовно наявності суспільно небезпечного посягання. Але незважаючи на це, особа все ж таки припустилася такої помилки і заподіяла тому, хто посягає, шкоду. Законодавець виходить із того, що в такому випадку відсутня вина у формі умислу і тому особа може підлягати відповідальності лише за заподіяння шкоди з необережності, а саме за заподіяння смерті, тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Менш тяжка шкода, заподіяна з необережності, не є караною.

Тому якщо обставин, які хоча б частково виправдовували допущену особою помилку не було, і особа не лише могла, але й повинна була в обставинах, що склались, усвідомити відсутність суспільно небезпечного посягання, то відсутні підстави застосовувати положення про уявну оборону. У такому разі відповідальність за заподіяну шкоду має наставати на загальних підставах.

У тому випадку, коли визначальним у поведінці особи було не відвернення нападу та захист, а бажання заподіяти шкоду потерпілому (розправитися), такі дії за своїми ознаками не становлять уявної оборони, адже мають протиправний характер і також мають бути кваліфіковані як заподіяння шкоди на загальних підставах [5].

Отож якщо обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння спрямовані на досягнення суспільно корисної мети, то уявна оборона не може бути розцінена як суспільно корисна чи навіть допустима дія. Не можна також визнавати правомірним заподіяння шкоди невинній особі без відсутності реальної небезпеки. Тому під час аналізу заподіяння шкоди в стані уявної оборони слід говорити про особливе

регулювання законодавцем окремого виду помилки, а не про те, що такий вид помилки є окремою обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння.

Список використаної літератури:

1. Лашкет О. Необхідна оборона в системі обставин, що виключають злочинність діяння (компаративний підхід) / Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 115–117.
2. Лупіносова О.М. Відмежування умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони від деяких видів умисних вбивств / Актуальні проблеми держави і права. 2013. Випуск 18. С. 804-809.
3. Плисюк Н.М. Основні ознаки перевищення меж необхідної оборони / Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. 2006. № 2. С. 240-246.
4. Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02>
5. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 15 жовтня 2020 року у справі № 591/5167/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92228809>



Ландіна Анна Валентинівна
*старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології та
судоустрою Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД У ДІЯЛЬНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Зміни, що відбуваються у світі у зв'язку із глобалізаційними процесами, впливають на національну політику держав, які є складовими цього процесу. В першу чергу ці зміни стосуються основних принципів, за якими повинна здійснюватися національна політика у всіх сферах життя та регулювання. Одним із таких принципів наразі є принцип визнання людини найвищою цінністю, людиноцентричний принцип.

Принцип визнання людини, його прав, свобод та законних інтересів найвищою цінністю має визначальним чином впливати і на зміст основних прав і свобод людини у суспільстві, і на всю діяльність демократичної держави, на його компетенцію та потенційні можливості. В свою чергу держава в умовах дії вказаного принципу не має права у будь-якій своїй діяльності виходити за межі, які встановлює цей принцип, у взаємодії із людиною. І саме дотримання встановлених правами людини меж характеризує країну як демократичну правову державу.

Перехід до державної політики, центральне місце в якій займає людина, її права, свободи та інтереси, вимагає переосмислення і правового забезпечення їх дотримання в усіх сферах життєдіяльності. Окрім закріплення у Конституції України та інших нормативно-правових актах необхідно забезпечення захисту цих прав і свобод, що здійснюється органами кримінальної юстиції.

Основним засобом забезпечення захисту прав, свобод та інтересів людини є кримінальне законодавство, а реалізація принципу людиноцентричності у ньому здійснюється через принципи кримінального права та принципи призначення покарань. Принципи кримінального права – це певні правила, які утворюють систему і є обов'язковими

саме для цієї галузі права; завдяки їм існує чітко визначений порядок у кримінальному законодавстві. До основних принципів кримінального права як правило відносять такі, як принцип верховенства права, законності, принцип рівності громадян перед законом (демократизму), принцип індивідуальної юридичної відповідальності, принцип вини, принцип справедливості, принцип гуманізму [1, с. 7-8], принцип економії репресій, принцип невідворотності кримінальної відповідальності. Вказані принципи знаходять свій вияв у нормах кримінального законодавства та визначені у них, хоча і опосередковано. Ці принципи, як і будь-який стандарт взагалі, стосуються усіх суб'єктів, що включені у сферу кримінально-правових відносин.

Принцип верховенства права – це фундаментальний правовий принцип і правова доктрина, яка передбачає, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом [2]. Сутність принципу верховенства права виражається законодавчо через принцип законності, що закріплений у ст. 29 Конституції України і полягає у тому, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України. У кримінальному праві даний принцип виражається через формулу «*nulum crimen, nulla poena sine lege*» - «немає злочину, немає покарання без вказівки на те у законі». Тобто: 1) ніхто не може бути покараний без закріпленого державою покарання за «кримінальну поведінку»; 2) жоден вчинок не може бути визнано кримінально-караним без спеціальної вказівки на це у кримінальному законі; 3) така вказівка має бути чітко визначеною; 4) кримінальний закон не має зворотної дії [3]. Цей принцип забезпечує права осіб, яких підозрюють у вчиненні злочину, але вина яких у вчиненні конкретних злочинів не доведена у законному порядку, а також осіб, які вчинили суспільно неприйнятне діяння, яке не містить ознак складу якогось злочину, передбаченого у нормах КК України.

Принцип рівності громадян перед законом закріплений у ст. 24 Конституції України. Він також засновується на принципі верховенства права і передбачає відсутність дискримінації громадян за будь-якими особистісними ознаками і виключає притягнення особи до кримінальної відповідальності лише за те, що вона має певні риси, які є несприйнятними для особи, яка реалізує кримінальну відповідальність. Цей принцип забезпечує однакове ставлення з точки зору закону до всіх можливих суб'єктів кримінально-правових відносин.

Принцип вини передбачає, що особа підлягає кримінальній відповідальності лише за ті суспільно небезпечні діяння, які були нею вчинені, та наслідки, які настали у результаті їх вчинення, за умови наявності вини. У Конституції України цей принцип закріплений у ст. 62 і має назву «презумпція невинуватості» (цей принцип не є тотожним принципу вини, оскільки є процесуальним, але досить чітко передає його сутність). Принцип вини дозволяє особі, яка підозрюється чи у вчиненні злочину, а також і суб'єкту злочину уникнути упередженого ставлення з боку представників органів кримінальної юстиції щодо винуватості у вчиненні того чи іншого суспільно небезпечного діяння.

Принцип індивідуалізації покарання (особистої відповідальності) передбачений ст. 61 Конституції України і покликаний забезпечувати права суб'єкта кримінального правопорушення. Він повинен нести відповідальність за вчинений злочин лише особисто, тобто відповідати за вчинене повинен він і лише індивідуально. Причому, з іншого боку, відповідальність за вчинене може нести лише суб'єкт, який вчинив злочин. Індивідуалізація покарання разом з тим полягає у визначенні форми, виду та обсягу покарання, яке може бути призначене особі з урахуванням не лише вчиненого злочинного діяння, але і індивідуальних якостей особи, що виявляється у особливому психічному ставленні особи до вчинюваного діяння та його наслідків. Тут також потрібно зазначити, що цей принцип означає неможливість інкримінувати одному суб'єкту злочину вину іншого суб'єкта злочину як у межах вчинення одного злочину (за наявності співучасті), так і за наявності факту вчинення інших злочинів.

Принцип справедливості, сутність якого полягає у тому, що він передбачає можливість застосування до винної особи лише такого покарання, яке відповідає тяжкості вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та передбачає незастосування кримінального покарання до особи, невинуватої у вчиненні злочину. Принцип справедливості означає забезпечення справедливості кримінально-правової репресії, що є необхідним для досягнення виправного та превентивного впливу [4, с. 38].

Сутність принципу гуманізму полягає у тому, що кожен громадянин повинен повністю використати свої можливості в інтересах суспільства, а також і те, що ні від кого не можна вимагати більшого, ніж те, на що він здатний, і поширюється він рівною мірою як на потерпілого, так і на суб'єкта злочину [5]. У межах цього принципу чи не найбільше виявляється власне дотримання прав та основоположних свобод і законних інтересів людини і громадянина. Крім того, даний принцип означає наступне: застосовуючи до особи, винуватої у вчиненні злочину, заходи кримінально-правового примусу, потрібно у першу чергу, переслідувати мету її виправлення, вироблення у свідомості суб'єкта злочину позитивних суспільно-корисних установок, повернення його у суспільство як повноцінної особистості, яка поважає і виконує нормативні приписи; з метою позитивного впливу на суб'єкта злочину застосовувати до нього мінімальний з необхідних заходів кримінально-правового впливу [6].

Вказані принципи призначення покарання гарантують дотримання не лише вказаних, але й інших норм, що забезпечують права осіб, закріплені міжнародних та національних нормативно-правових актах. Забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції саме на вказаних принципах робить можливим здійснення такої діяльності саме у відповідності до принципу людиноцентризму.

Список використаних джерел:

1. Александров Ю.В. Кримінальне право України: Заг. частина. Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. – К.: МАУП, 2004. – 240 с.
2. Андрощук С. Принцип верховенства права: визначення, співвідношення із суміжними поняттями, особливості законодавчого закріплення і реалізації (<http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2008>)
3. General principles of criminal law By Jerome Hall. Indianapolis, Ind.: Bobbs-Merrill. 1960. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://books.google.com.ua/books/about/>
4. Ландіна А.В. Забезпечення прав і свобод людини у кримінально-правовій доктрині. Нормативно-правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина: матеріали Наукового круглого столу (м. Маріуполь, 11 грудня 2018 р.). Маріуполь. ДонДУУ. 2018. С. 38
5. Івченко В.В. Принцип справедливості та гуманізму у кримінальному праві. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63978/107-Ivchenko.pdf?sequence=1>
6. Березовський А.А. Кримінально-правовий вплив: проблеми визначення <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/20716/%C1>



Нерсесян Армен Сабірович
*старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології та
судоустрою Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЗАХИСТ

Людина від народження наділена певною кількістю прав, свобод та законних інтересів, які вважаються найвищою державною і соціальною цінністю у правовій демократичній державі. Одним з них є право людини на захист у судовому провадженні. Це право є однією з форм правового захисту основоположних прав людини і є гарантією того, що під час судового провадження ці права не будуть порушені.

Гарантованість захисту людини (підозрюваного, обвинуваченого) означає, в свою чергу, що судочинство здатне забезпечити захист прав та інтересів людини у тому обсязі, який наданий йому з огляду на виконувану функцію. І судочинство у цьому випадку одночасно виступає і гарантією права людини на захист у суді, і засобом реалізації цього права. Право людини на захист стосується усіх видів судочинства без виключення: цивільного, адміністративного, кримінального, конституційного. В цілому захист у судовому провадженні можна визначити як інститут міжнародного права та правової демократичної держави, а також як одну із державних функцій, яка хоча і пов'язана із іншими державними функціями, але в умовах розвитку людиноцентричної правової системи є самостійною.

Право людини на захист забезпечується і на рівні національного, і на рівні міжнародного законодавства. Так, на міжнародному рівні це право людини регламентується у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), в якій зазначається, що: кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя (п. с. ч. 3 ст. 6 «Право на справедливий суд»); кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження (ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту») [1]. У національному законодавстві це право, в першу чергу, передбачене у Конституції України: права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ч. 1); кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ч. 5) (ст. 55); кожен має право на професійну правничу допомогу; у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно; кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59). Також це право передбачене і у Цивільному кодексі – ст. 20 «Здійснення права на захист», в якій зазначається, що кожна особа здійснює своє право на захист за власним розсудом.

Але закріплення цього права людини у окремих нормативно-правових актах не достатньо. Потрібен спеціальний важіль впливу, який забезпечить дотримання даного права (як і усіх інших прав і свобод людини) шляхом застосування певних передбачених законом засобів. Зокрема, таким засобом є притягнення особи до кримінальної відповідальності, що і передбачено у КК України. У ст. 374 «Порушення права на захист» КК України, зазначено, що кримінально караним є недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, дізнавачем, прокурором або суддею.

Актуальність досліджуваного питання найкраще можна визначити оглянувши судову статистику щодо порушення права людини на судовий захист, а також проаналізувавши рішення ЄСПЛ щодо порушень положень ст. 6 та 13 Конвенції.

Так, щодо національної статистики, то тут маємо такі показники: за ст. 374 за останні 5 років було засуджено всього 1 людина (2017 рік) [2]. Хоча показники статистики по Україні по кількості осіб, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 374 КК України, є низькими, це не свідчить про те, що порушення права людини на захист практично не вчинюється. Варто лише звернути увагу на дані щодо кількості рішень ЄСПЛ з приводу порушення вказаного права людини – ці показники вказують, що стан речей у цій сфері є невтішним.

Так, зокрема, щодо порушення права на юридичну допомогу в кримінальному провадженні ЄСПЛ було винесено 37 рішень за справами окремих осіб проти України (декілька з них датовані 2020 роком) [3]. Щодо порушення права людини на ефективний засіб юридичного захисту, то за позовами фізичних осіб проти України ЄСПЛ було винесено 249 рішень [4]. І ці показники дають чіткіше уявлення про проблеми дотримання права людини на захист під час судового провадження.

Суспільна небезпечність даного злочину полягає і у самій сутності кримінального правопорушення, оскільки підозрюваний позбавляється права захищати свої права та законні інтереси під час кримінального провадження, а також у тому, що вчинюється цей злочин особами, які представниками кримінальної юстиції і повинні діяти у межах закону та своїх власних повноважень та забезпечувати дотримання прав і свобод людини. А це, у свою чергу, викликає негативне ставлення до правоохоронних органів, прокуратури та суду, посилює недовіру людей до їх професіоналізму, знижує рівень забезпечення безпеки на всіх рівнях (саме про це свідчить статистика щодо кількості засуджених за ст. 374 КК України та статистика щодо кількості рішень ЄСПЛ щодо позовів проти України). В таких умовах ефективність діяльності органів кримінальної юстиції щодо забезпечення права людини на захист буде невпинно знижуватися. І тут проблема полягає не у недосконалості ст. 374 КК України, а у проблемах, пов'язаних із діяльністю органів кримінальної юстиції. Тому докорінних змін у їх діяльності потребує, в першу чергу, визначення основних принципів, зокрема принцип визнання людини, її прав та інтересів найвищою цінністю.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Судова статистика https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
3. Стаття 6 "Право на справедливий суд". <https://minjust.gov.ua/m/stattya-6-pravo-na-spravedliviy-sud>
4. Стаття 13 "Право на ефективний засіб юридичного захисту". <https://minjust.gov.ua/m/stattya-13-pravo-na-efektivniy-zasib-yuridichnogo-zahistu>



Нікіфорова Тетяна Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Складовим елементом принципу верховенства права є принцип правової (юридичної) визначеності.

Законодавче регламентування обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство створює умови для порушення зазначеного принципу під час їх застосування.

Принцип правової визначеності може мати різні прояви, про які йдеться в рішеннях ЄСПЛ та Конституційного Суду України. В контексті застосування обмежувальних заходів мають значення наступні аспекти:

- визначеність, ясність та однозначність правової норми;
- високий рівень законодавчої техніки;
- передбачуваність застосування відповідної норми;
- виконуваність норми права, тобто можливість її реального застосування;
- стабільність та єдність судової практики.

Неоднозначність правової норми, тобто можливість різного її тлумачення створює передумови для порушення єдності судової практики. В ст. 91-1 КК, як засвідчила практика, можливість двозначного тлумачення мають такі терміни: «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» та «покарання, не пов'язане з позбавленням волі».

Порушення стабільності та єдності судової практики в контексті тлумачення першого терміну, в першу чергу полягає в наявності протилежних за змістом ухвал ККС ВС. Так, в ухвалах від 3 жовтня 2019 року та від 21 жовтня 2019 року ВС зазначає: «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» прирівнюється виключно до ознак складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК «Домашнє насильство» (ст. 126-1 КК) [1; 2]. Проте, вже в ухвалі від 12 лютого 2020 року Суд тлумачить цей термін ширше, а саме як «будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину» [3]. Ухвалення верховним судом у різних справах щодо одного й того самого питання судових рішень із діаметрально протилежними правовими висновками, розглядається ЄСПЛ як порушення принципу правової визначеності. Крім того, така практика підриває довіру населення до судової системи та віру в закон.

Виключно як «Домашнє насильство» (ст. 126-1 КК) тлумачить вищевказаний термін також державна установа «Центр пробації» [4]. Суди першої інстанції застосовують ст. 91-1 КК до осіб, засуджених за різні кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством (ст.ст. 126-1, 125, 122 КК) [5; 6]. Неоднозначне тлумачення одного терміну органами, що призначають та виконують обмежувальні заходи створює складнощі, а інколи унеможливають виконання відповідної норми.

Неоднозначно в теорії та на практиці тлумачиться також поняття «покарання, не пов'язане з позбавленням волі». Вузьке (буквальне) тлумачення цього терміну до відповідного переліку покарань не включає виключно позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі [7], широке – ще арешт, тобто покарання, пов'язані з ізоляцією особи від суспільства [8]. «Центр пробації» з відповідного переліку виключає також обмеження волі [4]. Така позиція пов'язана з тим, що органи пробації законодавчо не наділені повноваженнями здійснення нагляду за особами, засудженими до вищевказаних видів покарань. Як свідчить практика, суди першої інстанції дотримуються буквального тлумачення та призначають обмежувальні заходи до осіб засуджених до арешту та обмеження волі [9; 10]. Проте відсутність реального механізму здійснення органами пробації нагляду за такими засудженими унеможливорює виконання відповідних вироків.

Забезпечення однозначного тлумачення відповідних термінів можливе лише шляхом внесення змін до ст. 91-1 КК, а саме в примітці до статті закріпити поняття: «кримінальне правопорушення, пов'язане з домашнім насильством» (враховуючи зміни внесені до КК Законом від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII) та «покарання, не пов'язане з позбавленням волі».

Крім того, ст. 91-1 КК містить положення, виконання яких є неможливим через суперечність з іншими положеннями цієї норми або через відсутність механізму їх виконання.

Так, згідно ч. 1 ст. 91-1 КК, обмежувальні заходи можуть бути застосовані до осіб, звільнених від кримінальної відповідальності. Однак, згідно ч. 4 цієї статті, органи пробації здійснюють контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи. При звільненні від кримінальної відповідальності обвинувальний вирок не виноситься, особа не визнається винною, а тому не належить до категорії засуджених.

Відсутній на сьогодні й механізм проходження пробаційних програм засудженими до реального виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, до яких засновано обмежувальний захід, передбачений п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК. Згідно ЗУ «Про пробацію», пробаційна програма визначається як програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням. За інших підстав виконання пробаційних програм не врегульовано [11].

Усунення вищевказаних недоліків вимагає внесення змін не лише до КК, а й до інших нормативно-правових актів, які регламентують діяльність органів пробації, спрямованих на встановлення реального механізму здійснення органами пробації контролю за поведінкою різних категорій осіб, до яких згідно КК можуть бути застосовано обмежувальні заходи, передбачені ст. 91-1 КК.

Список використаних джерел:

1. Ухвала ВС від 3 жовтня 2019 року. (справа № 653/666/19 провадження № 51-4906ск19). URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/C012505?an=1&ed=2019_10_03
2. Ухвала ВС від 21 жовтня 2019 р. (справа № 474/442/19 провадження № 51-5124ск19). URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85075665>
3. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР, за лютий 2020 року. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_KKS_02_2020.pdf
4. Роль уповноважених органів з питань пробації в процесі реалізації обмежувальних заходів: роз'яснення Державної установи «Центр пробації» від 16.09 2020 року. URL : https://drive.google.com/file/d/1WawX-gCtbyk3LmYI4_Fw-ve5FJJy0ISA/view
5. Вирок Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 11 березня 2020 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88129436>
6. Вирок Томашпільського районного суду Вінницької області від 22 травня 2019 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81911488>
7. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
8. Павлова Т.О. Правова природа обмежувальних заходів за чинним Кримінальним кодексом України. Правова держава. 2019. № 34. С. 89-94. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2019_34_15
9. Вирок Шполянського районного суду Черкаської області від 19 червня 2020 року / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89933833>
10. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 16 листопада 2020 року. / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92904546>
11. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>



Політова Анна Сергіївна
кандидат юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ

Криміналізація суспільно небезпечних діянь, що мають місце в суспільстві, без сумніву, відіграє провідну роль серед засобів впливу на злочинність. Практика розвитку законодавства України про кримінальну відповідальність знає багато випадків, коли раніше не карані у кримінальному порядку діяння потім визнавались законодавцем злочином. Причинами таких змін у законодавстві вчені-кримінологи називають: а) підвищення суспільної небезпечності певних діянь; б) необхідність усунення прогалин законодавства; в) появу нових суспільних відносин, що потребують охорони за допомогою норм кримінального права [1, с. 81].

Серед названих причин суспільна небезпечність є однією з найважливіших підстав кримінально-правової заборони. Це, по суті, найголовніший критерій криміналізації, оскільки саме ним оперує суспільна думка, визнаючи те чи інше діяння злочинним, іноді навіть раніше, ніж це робить законодавець.

М.О. Акімов відзначає, у XVII-XVIII столітті взяття заручників вийшло з вжитку у зовнішньополітичній діяльності. Проте у внутрішній політиці (як спосіб здійснення терору) воно використовувалось з часів Великої Французької революції (тоді ж з'явилися і перші правові акти з цього питання). Захоплення ж заручників під час воєнних дій вважалося припустимим і використовувалось аж до ХХ століття. Лише під впливом міжнародного руху за гуманізацію війн воно було спочатку обмежене Гаазькою конвенцією 1907 р., а потім остаточно заборонене Женевськими конвенціями 1949 р. та Додатковими протоколами 1977 р. до них [2, с. 6].

Боротьба із захопленням заручників регламентується декількома міжнародно-правовими актами, особливе місце серед яких посідає Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників 1979 р. У преамбулі Конвенції вказується на підвищену небезпечність цього злочину та пояснюється це тим, що захоплення заручників є злочином, який викликає серйозне занепокоєння у міжнародного співтовариства. Існує нагальна потреба розвитку міжнародного співробітництва між державами у розробці й вжитті ефективних заходів для попередження й покарання всіх актів захоплення заручників як прояву міжнародного тероризму, у зв'язку із чим будь-яка особа, що вчинила акт захоплення заручників, підлягає судовому переслідуванню або видачі [3, с. 321].

Не слід зменшувати суспільної небезпечності захоплення заручників і як злочину, передбаченого ст.147 КК України. Це підкреслює М.О. Акімов, який відзначає, що одним з найпоширеніших та небезпечних проявів тероризму в теперішній час є, безперечно, захоплення заручників. Адже цей злочин загрожує найціннішим правам і свободам людини – праву на життя, здоров'я, свободу і особисту недоторканність (а також національній та громадській безпеці) [4, с. 151-152]. Деякі дослідники відзначають, що підвищена суспільна небезпека цього кримінального діяння полягає у тому, що шляхом захоплення заручників можливе вчинення таких злочинів проти основ національної безпеки України, як державна зрада, посягання на життя державного чи громадського діяча, перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань [5, с. 12].

О.Г. Лоскутов стверджував, що особливе місце за ступенем суспільної небезпечності займають випадки захоплення заручників, коли учасники захоплення заручників вимагають дати їм вогнепальну зброю та можливість залишити територію СРСР [6, с. 23]. В. Комісаров вважає, що поява в останні роки такого небезпечного злочину, як захоплення заручників, викликає до нього зацікавленість з боку спеціалістів-криміналістів. Вона обумовлена як характером та ступенем суспільної небезпечності самого злочину, так і складністю й недоліками законодавчого визначення цього поняття [7, с. 42-43].

Як відзначає український вчений В.П. Ємельянов: «захоплення заручників є одним із найбільш тяжких злочинів терористичної спрямованості. Це таке неправомірне фізичне обмеження свободи людини, при якому її наступне звільнення ставиться у залежність від виконання вимог суб'єкта злочину третьою особою» [8, с. 140]. Далі вчений продовжує: «Захоплення заручників – це зухвале, відкрите вчинення злочину, що носить публічний, демонстративний характер, чого не можна сказати про незаконне позбавлення волі. Відповідно до ст.7¹ КК України захоплення заручників, на відміну від незаконного позбавлення волі, відноситься до категорії тяжких злочинів, тому зарахування ряду дій, що фактично є захопленням заручників, до категорії незаконного позбавлення волі призводить до безпідставного пом'якшення відповідальності небезпечним злочинцем. З другого боку, різні підходи до кваліфікації цих дій у залежності від адресату погроз і вимог винного ставить у нерівноправне положення заручників, хоча їх положення на момент скоєння злочину не відрізняється одне від одного. А цю обставину слід підкреслити не тільки з теоретичних, але й з практичних позицій, зокрема, стосовно до інституту стягнення з винної особи на користь потерпілого моральної шкоди, розмір якої, буде корелювати й зі ступенем суспільної небезпечності того злочину, яке проти нього скоєне» [8, с.140-141]. Тому кваліфікація діянь, що фактично є захопленням заручників, як незаконне позбавлення волі або викрадення людини призводить до порушення принципу справедливості.

Сьогодні активно серед фахівців з кримінального права обговорюється Проект Кримінального кодексу України, який пов'язаний з новим етапом реформування чинного законодавства та приведення його у відповідність до кращих практик європейського. Так, зокрема, відповідно до Указу Президента України від 07.08.2019 р. № 584/2019 «Питання Комісії з питань правової реформи» затверджено Положення про Комісію з питань правової реформи та персональний склад Комісії з питань правової реформи, у складі якої утворено робочу з питань розвитку кримінального права.

Станом на 29.03.2021 р. робочою групою з питань розвитку кримінального права підготовлено та оприлюднено на сайті <https://newcriminalcode.org.ua/> для обговорення Загальну частину та більшість розділів Особливої частини Проекту Кримінального кодексу України (далі – Проект). Проте робота над Проектом триває й надалі.

Розділ 4.4. Злочини проти волі людини Книги 4. Злочини проти прав людини Особливої частини проекту КК містить: Протиправне позбавлення волі людини (ст. 4.4.4.), Насильницьке зникнення (ст. 4.4.5), Потурання насильницькому зникненню (ст. 4.4.6.), Торгівля людиною (ст. 4.4.7.), Торгівля неповнолітньою людиною (ст. 4.4.8.), Примушування (ст. 4.4.9.), Експлуатація людини (ст. 4.4.10.), Примушування до шлюбу (ст. 4.4.11.), Примушування як умова звільнення заручника (ст. 4.4.12).

Що ж стосується захоплення заручників, то у Проекті ст. 4.4.12. має назву «Примушування як умова звільнення заручника» та передбачає відповідальність у випадку, коли «Особа, яка примусила орган державної влади, орган місцевого самоврядування, міжнародну організацію чи представництво іноземної держави, фізичну чи юридичну особу вчинити дію або утриматися від вчинення дії як умови звільнення заручника, ...» [9].

Відзначаючи важливість визначення суспільної небезпечності цього посягання, ми хотіли б зазначити, що багатьма дослідниками кримінальної відповідальності за захоплення заручників наводились виважені аргументи щодо необхідності віднесення цього кримінального правопорушення до іншого розділу як кримінального правопорушення проти громадської безпеки, натомість знаходились і прибічники позиції щодо залишення його у розділі кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи. Проте, беззаперечно, що захоплення заручників має підвищену ступінь суспільної небезпеки, але маємо при удосконаленні чинного кримінального законодавства України також враховувати й зарубіжних досвід імплементації окремих положень міжнародно-правових актів з боротьби із захопленням заручників, а не називаючи сукупність протиправних діянь (захоплення або тримання) лише примушування як умовою звільнення заручника.

Список використаних джерел:

1. Беляєв Н.А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1986. 176 с.
2. Акімов М.О. Кримінально-правова характеристика захоплення заручників за законодавством України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2009. 16 с.
3. Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога (Книга перша) / Збірник документів (українською та російською мовами). К.: ЮРИНКОН, 1996. 1176 с.
4. Акімов М. Кримінальна відповідальність за захоплення заручників. *Право України*. 2002. №3. С.150-154.
5. Бантишев О.Ф., Романюк Б.В. Захоплення заручників шляхом вчинення злочину проти безпеки руху та експлуатації транспорту. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 4. С. 12-17.
6. Лоскутов А.Г. Уголовная ответственность за захват заложников в местах лишения свободы: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08; Защищена 22.12.1991; Утв. 05.06.1992. М., 1991. 220 с.
7. Комиссаров В. Захват заложников: происхождение нормы, вопросы совершенствования. *Законность*. 1995. №3. С.42-46.
8. Емельянов В.П. Терроризм – как явление и как состав преступления / НИИ изучения проблем преступности Академии правовых наук Украины. Харьков: Право, 1999. 269 с.
9. Проект Кримінального кодексу України. Станом на 29.03.2021. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/03/30/kontrolnyj-proekt-kk-29-03-2021-1.pdf>. (дата звернення 10.05.2021).

ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ



Воробей Андрій Олегович

*Заступник начальника підрозділу дізнання Маріупольського районного управління поліції
ГУНП в Донецькій області*

КРИТЕРІЇ СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ В КОНТЕКСТІ ІНСТИТУТУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

01.07.2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» яким запроваджено досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання[1]. У зв'язку з тим, що в нашій державі вже певний час функціонують підрозділи, які здійснюють досудове розслідування кримінальних проступків, актуальним є питання щодо відповідності процесуальної форми розслідування кримінальних проступків принципам спрощення процесуальної форми розробленої наукою кримінального процесу. На думку Шумило М.Є основними критеріями спрощення процесуальної форми є: 1) недопустимість утворення проваджень, що суперечать меті кримінального процесу; 2) забороняється погіршувати процесуальний статус учасників кримінального провадження, або гарантій їх забезпечення, за виключенням випадків, коли учасник провадження добровільно відмовляється від наданих законом йому прав; 3) спрощення судової процедури допускається лише при проведенні повноцінного досудового провадження; 4) кримінальна процесуальна форма повинна відповідати вимогам єдності і базуватися на єдиних принципах, закріплених у ст. 7 КПК; 5) забороняється обмежувати право особи на судовий захист, включаючи доступ до судових процедур; 6) спрощені провадження не повинні застосовуватися у справах про тяжкі чи особливо тяжкі злочини; 7) всі спрощення допускаються лише по ініціативі або за згодою зацікавлених учасників, якщо вони не суперечать важливим публічним інтересам; 8) у прискорених і спрощених провадженнях законодавець зобов'язаний встановлювати додаткові гарантії як компенсаторні механізми забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження [2, с.147-149].

М.В. Трофименко вважає, що диференціація повинна будуватися з урахуванням всіх основних засад кримінального провадження, які закріплені у ст. 7 КПК України. Окремі процесуальні провадження та диференційовані порядки, що застосовуються у межах цих проваджень, мають бути органічною компонентою системи кримінального процесу і відповідати його типології. У зв'язку з цим досить сумнівними видаються пропозиції щодо впровадження окремих процесуальних процедур і процесуальних технологій, які передбачені законодавством іноземних країн, або були передбачені раніше чинним законодавством, проте не вписуються органічно до системи кримінального процесу України, не враховують її закономірностей і тому резонують з окремими правовими інститутами, чим ускладнюють вирішення завдань кримінального провадження та сприяють еkleктичності або гібридизації процесуальної форми [3, с. 174–175].

З введенням інституту досудового розслідування у формі дізнання запроваджено диференційовану форму розслідування кримінальних проваджень щодо кримінальних проступків, яка характеризується наступними особливостями: 1) можливістю проведення ширшого кола процесуальних дій до внесення відомостей до ЄРДР та запровадження нових джерел доказів порівняно з досудовим розслідуванням злочинів (ч.3 ст.214, ст.298¹ КПК України); 2) спрощеним порядком збереження тимчасового вилучення майна, а саме передбачення можливості стороною обвинувачення утримувати вилученні речі та документи без ухвали суду про арешт майна (п.5 ч.1 ст.169 КПК України); 3) обмеженому колу запобіжних заходів, які можуть застосовуватися до підозрюваного або обвинуваченого (ч.1 ст.299 КПК України); 4) скорочених строках досудового розслідування з моменту повідомлення особі про підозру (ч.3 ст.219 КПК України); 5) особливій процедурі відкриття матеріалів дізнання та обмеженням кола учасників, які мають право знайомитися з

матеріалами кримінального провадження (ч.5 ст.301 КПК України); 6) можливості розгляду обвинувального акту у спрощеному порядку (ст.302 КПК України). Аналіз основних положень інституту досудового розслідування у формі дізнання дає змогу стверджувати, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не в повній мірі відповідає критеріям спрощення процесуальної форми. Зокрема, запровадження нових джерел доказів у ст. 298¹ КПК України, таких як пояснення, висновок спеціаліста, результати медичного освідування, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису не узгоджується з доктриною кримінального процесуального доказування та суперечить ч.2 ст.84 КПК України яка встановлює, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

Встановлення процесуального порядку тимчасового вилучення речей і документів без накладення на них арешту під час дізнання, який передбачений п.5 ч.1 ст.169 та ч.1 ст.298³ КПК України призводить до порушення принцип недоторканості права власності закріпленого у ст.16 КПК України

Передбачення у ч.5 ст.301 КПК України можливості вручення копій матеріалів дізнання шляхом надсилання таких матеріалів поштою, може призводити до зловживання правоохоронних органів, порушень прав особи на захист та належну підготовку до судового розгляду. Законодавцем передбачене обмежене коло осіб, які мають право знайомитися з матеріалами дізнання, що на нашу думку також є недопустимим.

Можливість спрощеного розгляду обвинувального акту передбачена ст.302 КПК України без врахування думки всіх заінтересованих учасників кримінального провадження може та буде призводити до суттєвого порушення прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства.

Діючим законодавством не передбачено додаткових гарантій учасників кримінального провадження під час досудового розслідування кримінальних проступків (у тому числі потерпілих, підозрюваних та обвинувачених).

Вважаємо, що правові норми, які регламентують порядок досудового розслідування кримінальних проступків не в повній мірі відповідають критеріям спрощення процесуальної форми та підлягають перегляду з урахуванням напрацювань науки та вимог правозастосовної практики. Зауважимо, що досудове розслідування кримінальних проступків за КПК України, по своїй природі є не спрощеною, а прискореною формою досудового розслідування. Науковцями та практиками вказано на численні недоліки такої процесуальної форми, які не обмежуються викладеними у цих тезах. Вважаємо, що подальшим напрямом дослідження інституту досудового розслідування кримінальних проступків повинна стати розробка правової моделі спрощеного досудового розслідування, яка буде в повній мірі відповідати всім критеріям спрощення процесуальної форми.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення 13.04.2021)

2. Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С.Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 197 с.

3. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України: дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків. 2017. 437 с.



*Габлей Наталія Григорівна,
виконувач обов'язки завідувача кафедри
міжнародного, конституційного та адміністративного права
Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
кандидат юридичних, доцент*

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЗАСОБІВ КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

Конституцією України встановлено, що кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність [1]. П.5 ч.1 ст.7 КПК України передбачено забезпечення права на свободу та особисту недоторканність як одну із засад кримінального провадження, відповідно до якої ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку, передбачених кодексом [2]. Оскільки домашній арешт належить до запобіжних заходів кримінального провадження, то обмеження щодо здійснення права на вільне пересування стосується його застосування, оскільки полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Відповідно до ч.5 ст.181 КПК України працівники органу Національної поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю [2].

Якщо проаналізувати законодавство більшості держав, то застосування домашнього арешту пов'язується, переважно, з використанням електронних браслетів, тобто контролю за особою за допомогою спеціальних пристроїв [3, с.45].

Згідно законодавства України, електронний браслет – електронний засіб контролю, що закріплюється та носиться на тілі підозрюваного, обвинуваченого з метою його дистанційної ідентифікації та відстеження місцезнаходження і сигналізує про спроби особи здійснити самостійне знімання, пошкодження або інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю [4].

Застосування електронних засобів контролю полягає в закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого електронного браслета, який дає змогу відстежувати та фіксувати його місцезнаходження. Не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності в їх носінні або можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує. Забороняється застосовувати електронних засобів контролю, які не отримали висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

Згідно з Порядком застосування електронних засобів контролю, затвердженого Наказом МВС України від 08.06.2017 №480 метою застосування ЕЗК є забезпечення виконання обов'язків, що покладаються на підозрюваного, обвинуваченого ухвалою слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі або у вигляді домашнього арешту [4;5].

На відміну від цього, в Україні електронні засоби контролю застосовуються лише з урахуванням виду запобіжного заходу, не враховуючи ступеня тяжкості кримінальних правопорушень [6, с.130]. У випадку їх застосування разом із запобіжним заходом у вигляді домашнього арешту зрозуміло, що електронні засоби контролю будуть відповідно носити підозрювані, обвинувачені у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі, як це визначено КПК України. А у випадках застосування електронних засобів контролю для забезпечення виконання обов'язків, що покладаються на

підозрюваного, обвинуваченого ухвалою слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, не визначено ступеня тяжкості злочину, за підозрою або обвинуваченням в якому особу можуть зобов'язати носити електронні засоби контролю.

Щодо іноземних держав, то, наприклад, у Швейцарії система електронного моніторингу полягає в тому, що до засудженого прикріплюється манжет зі спеціальним передавачем; радіосигнал передається на комп'ютер в офіс управління виконання покарання (у комп'ютер закладено режим для кожної особи: навчання, робота, маршрути пересування тощо), у разі порушення свого розкладу автоматично спрацьовує сигналізація [7, с.168]. Відповідно до законодавства США використовуються GPS електронні браслети, за допомогою яких поліція може відстежувати всі пересування засуджених за допомогою супутника [3, с.234].

На нашу думку, варто внести зміни до кримінального процесуального законодавства України і розширити випадки використання електронних засобів контролю, зокрема, застосовувати їх не тільки до обвинувачених, але й до осіб, які звільнені від покарання з випробуванням, умовно-достроково звільнених. Вважаємо, що доцільно протягом іспитового строку використовувати такий засіб для контролю засуджених. На нашу думку, це відіграватиме превентивну функцію, оскільки постійний контроль дисциплінуватиме таких засуджених, зменшить їх участь знову у злочинному житті, матиме профілактичну ціль, а також буде засобом, що стимулюватиме до додержання норм законів.

Проблемним аспектом є також і матеріальне забезпечення електронними засобами контролю, оскільки держава не завжди здійснює фінансування в тому обсязі, в якому необхідно для потреб досудового та судового провадження.

За даними Національної поліції дуже часто є проблема відсутності «вільного» браслета для застосування його до підозрюваного, обвинуваченого [8]. Щодо іноземного досвіду в цих питаннях, то наприклад, в США за використання обов'язкових електронних засобів нагляду засуджений сам платить державі – до 600 доларів на місяць [9]. Відповідно до Закону про домашній арешт Австрії передбачено стягування орендної плати в розмірі 22 євро на добу за користування електронними засобами контролю, однак у випадку неможливості сплачувати орендну плату – держава бере на себе дані зобов'язання [10].

Тому вважаємо, що зважаючи на позитивний досвід, варто внести зміни в КПК України, поклавши обов'язок оплати за використання електронних засобів контролю на обвинувачених, звичайно із передбаченням пільгових умов застосування, коли держава буде брати зобов'язання на себе щодо надання таких засобів контролю. Також варто визначити, що у разі незаконного притягнення до відповідальності або незаконних дій працівників прокуратури, слідства, суду понесені витрати мають бути відшкодовані особі. Вартість таких засобів має бути фіксована залежно від ринкових відносин у той чи інший період. Проте закупівлею електронних засобів контролю повинні займатися уповноважені органи, щоб не допустити підроблення даних засобів, а особа обвинувачений чи засуджений зобов'язаний офіційно сплатити їх вартість на рахунок та одержати належні документи. Щодо засуджених, то вважаємо, що у КПК України також варто цей обов'язок визначити у статті, яка визначає їх правовий статус.

Отже, застосування засобів контролю в Україні потребує детального вивчення та удосконалення правової бази щодо ефективної реалізації як під час домашнього арешту, так і щодо інших можливих аспектах використання (зокрема, щодо застосування до засуджених осіб). Варто запозичити позитивні тенденції інших держав щодо платності даних засобів за рахунок обвинувачених, а в виключних випадках – держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.05.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 08.05.2021).

3. Уголовный процесс европейских государств: монография / под ред. В.И. Самарина, В.В. Луцка. М.: *Проспект*, 2018. - 752 с.

4. Порядок застосування електронних засобів контролю затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України 08.06.2017 № 480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-17#Text> (дата звернення: 08.05.2021).

5. Про затвердження Інструкції про порядок виконання органами Національної поліції ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13.07.2016 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1087-16> (дата звернення: 08.05.2021).

6. Габлей Н.Г. Домашній арешт як вид запобіжного заходу відповідно до проекту нового КПК України. *Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми*: перша міжрег. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 4-5 трав. 2012 р. Івано-Франківськ, 2012. С.129-133.

7. Кіцен Н.В. Домашній арешт як вид запобіжного заходу в Україні та країнах ЄС: порівняльний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 31 (70). № 3. 2020. С.166-170.

8. У Нацполіції розповіли, як часто стикаються з нестачею електронних браслетів [Електронний ресурс] // Аналітичний портал "Слово і діло". 2017. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/08/17/novyna/pravo/naczpolicziyi-rozpovilyyak-chasto-stykayutsya-nestacheyu-elektronnyx-brasletiv>

9. Пилипенко В. П. Електронний моніторинг дозволить заощадити на триманні під вартою, а в перспективі – і на тюрмах // *Закон і Бізнес*. 2012. № 11 (1050). 7–16 берез.

10. Первый носитель “электронных кандалов” появился в Австрии [Електронний ресурс] / Риановости от 22 сент. 2010 р. URL: <http://ria.ru/world/20100922/278203665.html>.



Гловюк Ірина Василівна,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ Ч. 4 СТ. 590 КПК УКРАЇНИ

Частиною 4 ст. 590 КПК України передбачено, що рішення про видачу особи (екстрадицію) не може бути прийнято, якщо така особа подала заяву про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, чи скористалася відповідно до законодавства правом на оскарження рішення щодо зазначених статусів, до остаточного розгляду заяви, у порядку, встановленому законодавством України. Інформація про подання особою зазначених заяв або оскарження відповідних рішень не надається іноземній державі, що надіслала запит. Це положення корелюється із міжнародними стандартами захисту біженців та осіб, які потребують додаткового захисту. Конвенція про статус біженців 1951 р. у ст. 33 передбачає, що Договірні Держави не будуть жодним чином висилати або повертати біженців до кордонів країни, де їхньому життю чи свободі загрожуватиме небезпека через їхню расу, релігію, громадянство, належність до певної соціальної групи або політичні переконання. Ця постанова, однак, не може застосовуватися до біженців, які розглядаються з поважних причин як такі, що є суспільно небезпечними і становлять загрозу безпеці країни, в якій вони знаходяться, або засуджені чинним вироком за вчинення особливо тяжкого злочину. Це положення повною мірою застосовне в контексті екстрадиції. Це очевидно з формулювання Статті 33(1) Конвенції 1951 р., в якій йдеться про неприпустимість висилання чи повернення «жодним чином». Розглядаючи різні проблеми екстрадиції, що стосуються біженців, Виконавчий комітет Програми УВКБ ООН, серед іншого: «(b) підтвердив фундаментальний характер загально визнаного принципу

невидворення; (с) визнав, що біженці повинні бути захищені від екстрадиції в країну, де у них є вагомі причини очікувати переслідування на підставах, перерахованих у Статті 1А(2) Конвенції 1951 р.; (d) закликав Держави «забезпечити належне відображення принципу невидворення в договорах про екстрадицію й у національному законодавстві, якщо застосовно»; (е) висловив надію, що принцип невидворення буде належним чином врахований в ході виконання існуючих договорів про екстрадицію»[цит. за: 1, с. 6]. При цьому якщо екстрадиції біженця вимагає його чи її країна походження, запитувана Держава не може відповідно до Статті 33(1) Конвенції 1951 р. і за звичайним міжнародним правом провести екстрадицію розшукуваної особи. У таких випадках принцип невидворення в міжнародному праві із захисту біженців встановлює обов'язкову заборону на екстрадицію, якщо тільки органи запитуваної Держави не встановили, що розшукувана особа підпадає під дію одного з винятків, встановлених у Статті 33(2) Конвенції 1951 р. Однак навіть якщо це і так, запитувана Держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань щодо невидворення відповідно до права з прав людини[цит. за: 1, с. 11].

Разом з тим, є практична проблема щодо належної правової процедури у ситуації, коли особа звертається з заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, вже після прийняття рішення про видачу особи (екстрадицію), наприклад, на етапі судового оскарження цього рішення. КПК України та міжнародні договори не надають чітку відповідь на питання, які процесуальні дії / рішення будуть правомірними у цій ситуації. Вирішуючи це питання, слід виходити із загальних норм міжнародного та національного права стосовно захисту біженців. Особливий статус та гарантії захисту таким особам потрібні тому, що вони можуть стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів і через це не в змозі користуватися захистом країни національної належності / постійного проживання. Якщо такі побоювання є обґрунтованими, то у аспекті міжнародного права щодо біженців та права прав людини, не повинен мати значення момент, у який особа звернулася із заявою про визнання її біженцем, адже міжнародне право та національне законодавство скероване на забезпечення таким особам реального, а не ілюзорного захисту. Саме тому для застосування положень ч. 4 ст. 590 КПК України не має значення, коли особа, стосовно якої вирішується або вирішено питання про екстрадицію, звернулася із заявою.

Проте, механізм правозастосування положень ч. 4 ст. 590 КПК України залежно від моменту звернення особи із заявою про визнання її біженцем має бути різним. У разі, якщо така заява подана під час екстрадиційної перевірки, то рішення про екстрадицію не може бути прийняте. Слушно зазначають В.М. Трофименко та В.В. Зуєв, що звернення особи із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, є підставою для скасування судом прийнятого рішення про видачу особи у разі наявності такої заяви на момент прийняття рішення[2, с. 43]. Ухвалою Колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03 травня 2017 року було зазначено, що, як убачається з матеріалів провадження, 18 серпня 2016 року ОСОБА_1 через адміністрацію установи подав заяву-анкету про визнання його біженцем і 29 серпня 2016 року вказана заява була направлена до міграційної служби. Тобто, ОСОБА_1, користуючись наданим законом України правом, до прийняття компетентними органами України рішення про його видачу, звернувся до Державної міграційної служби України про отримання статусу біженця або особи, яка потребує захисту. Суд апеляційної інстанції правомірно врахував зазначену обставину та обґрунтовано скасував постанову заступника Генерального прокурора України від 07 вересня 2016 року про видачу (екстрадицію) ОСОБА_1 [3]. В ухвалі слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 31 жовтня 2016 року вказано: Постановою заступника Генерального прокурора України прийнято рішення про видачу до Російської Федерації гр. ОСОБА_2 для притягнення до кримінальної відповідальності за ч.2 ст. 210; п.п. «а, е, ж, з» ч.2 ст. 105 КК РФ. Постанова мотивована, з-поміж іншого, тим, що екстрадиційною перевіркою прокуратура Київської області не встановила обставин, передбачених ст. 589 КПК та

міжнародними договорами, для відмови у видачі ОСОБА_2, зокрема, враховано, що останній не має статусу біженця. Однак зазначений висновок суперечить фактичним даним. Гр. ОСОБА_2 12.07.2016 подав до ГУ ДМС України в м. Києві заяву про визнання його біженцем або собою, що потребує додаткового захисту. Дана заява зазначеним державним органом отримана 12.07.2016 та зареєстрована за № О-1148-16. Згідно з повідомленням від 28.07.2016 № 175 ОСОБА_2 відмовлено в оформленні документів для вирішення питання про надання вищезазначених статусів. Зазначене повідомлення адміністрацією Київського слідчого ізолятора вручено ОСОБА_2 10.08.2016. Не погодившись з прийнятим ГУ ДМС України в м. Києві рішенням, ОСОБА_2 у передбачений ст. 12 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» у п'ятиденний строк оскаржив його, звернувшись 15.08.2016 з письмовою скаргою до Голови ДМС України. Дана скарга того ж дня зазначеним органом отримана та зареєстрована за №Л-2724. Таким чином, до розгляду скарги ОСОБА_2 та прийняття за нею остаточного рішення орган, уповноважений на прийняття рішення за запитом про екстрадицію, не мав права вирішувати питання про видачу. Сукупність наведених обставин свідчить, що за наявності не вирішеної скарги ОСОБА_2, тобто без прийняття рішення про відсутність у останнього прав, наданих законодавством про біженців, є передчасним ухвалення заступником Генерального прокурора України постанови про його видачу. Отже за станом на 22.09.2016 існували обставини, які перешкоджали прийняттю рішення за запитом [4].

У випадку ж, коли рішення про екстрадицію прийняте, і у ньому враховано відсутність заяви про визнання біженцем, проте, особа після цього під час оскарження рішення і взагалі до моменту фактичної передачі, то ця заява є юридичним фактом, який унеможливає подальше існування прийнятого рішення про екстрадицію та його виконання. При тому, що на момент прийняття рішення особа не подала заяву про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, або не оскаржувала рішення щодо зазначених статусів, у разі таких дій після прийняття рішення телеологічне тлумачення ч. 4 ст. 590 КПК України у системному зв'язку із Конвенцією про статус біженців 1951 р., практики ЄСПЛ за ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у частині екстрадиції (наприклад, рішення ЄСПЛ «Кабулов проти України», «Чагал проти Сполученого Королівства», «Саадіпроти Італії», «Солдатенко проти України») дозволяє дійти висновку, що видача особи порушуватиме міжнародні зобов'язання за Конвенцією про статус біженців та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Адже неврахування такого звернення та фактична передача особи у реальності може призвести до них наслідків, від яких захищає біженців Конвенція про статус біженців, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, і лише тому, що особа з різних причин невчасно звернулася із заявою про визнання біженцем.

Відповідно, у такій ситуації рішення про видачу має бути скасоване, а рішення про екстрадицію прийматися залежно від результатів розгляду заяви. Тому складно погодитись із думкою В.М. Трофименка та В.В. Зуєва, що «факт звернення особи із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, вже після прийняття такого рішення є обставиною, яка впливає на статус цієї особи та має впливати на здійснення фактичної передачі з урахуванням положень міжнародно-правових актів стосовно невідворення особи до вирішення її остаточного статусу. Однак це не впливає на оцінку законності прийнятого до цього рішення, а відповідно не є підставою його скасування» [2, с. 43].

Є судова практика, яка підтверджує такий підхід. Наприклад, в ухвалі слідчого судді Жовтневого районного суду м. Харкова від 3 квітня 2015 р. зазначено: до фактичної передачі до Грузії ОСОБА_1 через відділ по контролю за виконанням судових рішень Харківського слідчого ізолятору звернувся до ГУ ДМС України в Харківській області з заявою про отримання громадянства України (вих. №12/Х-29 від 24.03.2015 року), та з заявою про отримання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту в Україні (вих. №12/Х-32 від 30.03.2015 року). Таким чином, хоча на час прийняття оскаржуваного рішення про видачу ОСОБА_1 відповідних перешкод не було, та воно було законним, проте, на теперішній час фактична видача ОСОБА_1, відповідно до ч. 4 ст. 590 КПК України,

Конвенції про статус біженців, є неможливою. З огляду на викладене, вимоги скарги про скасування рішення Міністерства юстиції України від 16.03.2015 року №373/5 про видачу (екстрадицію) ОСОБА_1 до Грузії підлягає задоволенню, а вказане рішення – скасуванню [5].

В ухвалі слідчого судді Гусятинського районного суду Тернопільської області від 16 травня 2016 року зазначено: в судовому засіданні допитаний представник Копичинської ВК-112 ОСОБА_4 пояснив, що в 29 квітня 2016 року ОСОБА_1 звернувся до міграційної служби України із заявою про надання йому статусу біженця і визнання його особою, яка потребує додаткового захисту за №2317. На даний час відповіді ще не поступило. Скарга підлягає до задоволення, так як встановлено, що ОСОБА_1 звернувся до міграційної служби України із заявою про надання йому статусу біженця та про визнання його особою, яка потребує додаткового захисту, яка ще не розглянута, а ч.4 ст.590 КПК України зазначає, що рішення про видачу особи не може бути прийнято до остаточного розгляду заяви [6].

Отже, для застосування положень ч. 4 ст. 590 КПК України не має значення, коли особа, стосовно якої вирішується або вирішено питання про екстрадицію, звернулася із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, навіть якщо це мало місце після прийняття рішення про екстрадицію, під час його оскарження. Звернення особи з заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, є безумовною підставою для скасування у судовому порядку прийнятого рішення про видачу особи (екстрадицію).

Список використаних джерел:

1. Керівна записка УВКБ ООН з екстрадиції і міжнародного захисту біженців Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) Секція політики захисту і юридичних консультацій Відділ служб міжнародного захисту. Квітень 2008 р.
2. Трофименко В.М., Зуєв В.В. Забезпечення прав особи під час прийняття рішення про її видачу. Питання боротьби зі злочинністю. 2020. Вип. 40. С. 40-46.
3. ЄДРСП, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66571320>
4. ЄДРСП, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62521660>
5. ЄДРСП, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47321076>
6. ЄДРСП, URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58573694>



Грицишина Лариса Валеріївна

*асистент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ЗЛОВЖИВАННЯ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ

Проблема зловживання процесуальними правами не є новою для світової правової доктрини та юридичної практики, однак в силу розвитку суспільних відносин, постійної трансформації правової системи, різноманітності її проявів у правових системах світу вона існує й донині. Як стверджує О. Андрушко, проблема зловживання правом в історичному аспекті сягає часів римського права [1; 34]. На даний час в правовій науці також немає єдиного підходу до розуміння суті проблеми зловживання процесуальними правами, проте актуальність цього явища для правозастосовної практики лише зростає та вимагає створення та нормативного закріплення чіткого правового механізму протидії та запобігання зловживанню учасниками процесу своїми процесуальними правами.

Існує плюралізм думок і щодо визначення самого поняття «зловживання процесуальним правом». Так, у науково-правовій літературі, поняття «зловживання

процесуальними правами» визначено як особливий різновид процесуального правопорушення, що складається з протиправного, несумлінного та неналежного використання особою, яка бере участь у справі (її представником), належних їй процесуальних прав, що відображається у винних процесуальних діях (бездіяльності), які зовнішньо відповідають вимогам процесуальних норм, однак здійснюються з корисливим або особистим мотивом, завдаючи шкоди інтересам правосуддя та (або) інтересам осіб, які беруть участь у справі [2]

З прийняттям нового законодавства України (мається на увазі ЦПК України, ГПК України, КАС України), було зроблено кроки щодо законодавчого закріплення засади «заборони зловживання процесуальними правами». Проте, кримінального процесуального законодавства це не торкнулося. В зв'язку з цим, відсутність дієвого інструменту протидії проявам зловживання процесуальними правами у кримінальному процесі загалом призводить до необґрунтованої тривалості досудового і судового вирішення кримінальних проваджень, строки розгляду яких згідно закону є суттєво обмеженими, і, як наслідок, до неможливості виконання завдань кримінального провадження.

Заборона зловживання процесуальними правами є загальноправовим принципом. Порушення принципу зловживання процесуальними правами в кримінальному процесі має вплив на реалізацію інших принципів, передбачених в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) [3], зокрема, й принципу змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, закріпленого в статті 22 КПК України.

Так, частиною першою вказаної статті передбачено, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне відстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів, засобами, передбаченими цим Кодексом.

Із змісту даної норми можна зробити висновок, що учасник процесу наділений правом захищати свої права і законні інтереси будь-яким наданим законом способом, який він вважає найбільш ефективним у конкретному процесі, та не зобов'язаний піклуватися про комфортність процесу для протилежної сторони. Він має право обирати як активний, так і пасивний спосіб захисту своїх прав.

Частиною другою ст.22 КПК України визначено, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом.

Проте, забезпечення рівності реалізації учасниками кримінального провадження своїх процесуальних можливостей може існувати лише при чіткому та суворому виконанні ними своїх процесуальних обов'язків і, натомість, нехтування цими обов'язками одними учасниками кримінального провадження неодмінно призведе до неможливості іншими учасниками повної мірою скористатися наданими їм правами.

Так, наприклад, зловживанням можна вважати бажання підозрюваного залучити перекладача (ч.3, 4 ст.29 КПК України), у випадку, коли він є етнічним росіянином, проте, протягом достатньо тривалого часу проживає на території України. При цьому, здійснення перекладу матеріалів кримінального провадження на російську мову призведе до необґрунтованого затягування строків здійснення кримінального провадження та неможливості ознайомлення із матеріалами провадження інших учасників цього кримінального провадження. Тому, при вирішенні питання про залучення перекладача визначальною повинна бути впевненість слідчого, прокурора, суду в тому, що підозрюваний дійсно не володіє, або недостатньо володіє державною мовою.

Також, подання великої кількості необґрунтованих скарг на дії слідчого, дізнавача, прокурора (ст.303 КПК України) чи слідчого судді (ст.309 КПК України) призводять до затягування строків досудового розслідування та необхідності витрачання цими посадовими особами значної частини робочого часу на «відписки», замість проведення необхідних процесуальних дій для отримання нових доказів.

Реалізація принципу змагальності сторін, зокрема його складової про рівні процесуальні можливості, була б неможливою без реалізації іншої засади кримінального процесу – забезпечення права на захист (ст.20 КПК України). Проте і тут є можливості для зловживання процесуальним правом підозрюваного на отримання кваліфікованої правової допомоги від адвоката. Зокрема, як зловживання можна розцінити той факт, що підозрюваному за державний кошт забезпечено професійного адвоката, який має відповідний фах та кваліфікацію, проте, підозрюваний, не маючи юридичної освіти, ставить під сумнів його професіоналізм, при цьому, не залучає собі самостійно захисника, який буде відповідати його критеріям, а продовжує заявляти клопотання про призначення нових адвокатів, що знову ж таки тягне порушення процесуальних прав інших учасників провадження, які весь цей час несуть витрати на оплату власних захисників та представників та постійні процесуальні витрати на прибуття до місця досудового розслідування чи судового розгляду.

Процесуальною перешкодою для реалізації принципу змагальності учасниками кримінального провадження, є й неодноразова неявка протягом тривалого часу захисника та підсудного в судові засідання та неповідомлення про поважність цих причин, що, в свою чергу, буде тягнути відкладення судового розгляду, затягування процесу, і знову, як наслідок, понесення іншими учасниками зайвих процесуальних витрат чи неможливості подати докази.

Досить несподіваною підставою, що призвела до можливості зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження стала пандемія, спричинена вірусом SARS-CoV-2 (ковід -19). Оскільки в українському законодавстві чітко не прописано визначення термінів та строків початку і закінчення таких процедур як: самоізоляція особи, контактна особа, особа з групи ризику, період зараження тощо, а також не визначено, які медичні документи є належними для підтвердження факту зараження особи вірусом ковід-19, це дає підстави недобросовісним учасникам кримінального провадження протягом тривалого часу не з'являтися на виклик до слідчого чи суду, не приймати участі в слідчих (процесуальних) діях, з метою в подальшому визнати отримані за їх результатами докази недопустимими, затягувати цим процес вирішення кримінального провадження на досить значні строки.

Разом з тим, справедливим буде зазначити, що суб`єктами зловживання можуть бути усі сторони кримінального провадження. Проте, у випадку зловживання сторони обвинувачення, зокрема, слідчого, дізнавача, прокурора мова йде швидше не про зловживання процесуальними правами, а про зловживання процесуальними повноваженнями.

Так, наприклад, прокурор, підтримуючи публічне обвинувачення по кількох кримінальних провадженнях, може неодноразово не з'являтися на судові засідання по одному з таких кримінальних проваджень, мотивуючи необхідністю його особистої участі під час судового розгляду інших кримінальних проваджень, призначених до розгляду на один і той же час через їх надмірну важливість, перебування осіб під вартою тощо.

Окрема роль при визначенні принципу змагальності сторін відведено суду як органу, а який покладається функція правосуддя. Так, частиною шостою статті 22 КПК України, передбачено, що суд, зберігаючи об`єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов`язків.

Із змісту даної норми випливає, що саме суд може визначати випадки, коли той чи інший учасник кримінального провадження недобросовісно користується наданими йому Законом процесуальними правами, зловживає ними. При цьому, суд й сам часто стає заручником такого зловживання. Зокрема, одним із найпоширеніших способів зловживання процесуальними правами є заявлення завідомо необґрунтованих відводів складу суду, що розглядає кримінальне провадження. Підстави для відводу судді врегульовані ст.75 та 76 КПК України, проте бажання учасників процесу відвести суддю чи зірвати судові засідання інколи призводить до заявлення відводу судді з нелогічних та абсурдних підстав. Внаслідок відсутності правової визначеності з цього питання, суди можуть лише робити висновок про

необґрунтованість заявлених відводів, це спричиняє значне затягування розгляду проваджень через необхідність вирішення питання про відвід суддею, який не входив до складу суду, що розглядає кримінальне провадження.

Тому, для запобігання зловживань учасниками кримінальних проваджень своїми процесуальними правами, доцільним було б доповнити систему засад, що закріплена в ст.7 КПК України, засадою «неприпустимості зловживання процесуальними правами», закріпити обов'язок добросовісного користування учасниками їхніми процесуальними правами, визначити в КПК України термін «зловживання процесуальними правами», а також надати слідчому судді (суду) можливість реагувати відповідними засобами на випадки таких зловживань, оскільки в умовах відсутності фактичної рівноправності сторін та традицій змагальності складаються сприятливі умови для зловживань процесуальними правами, а в результаті таких дій спотворюється суть правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Андрушко О. Зловживання правом в кримінальному судочинстві як підстава юридичної відповідальності. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Юридичні науки. Вип. 1., с.34

2. Т. Котормус Зловживання процесуальними правами: кримінально-правовий аспект <https://sud.ua/ru/news/blog/183199-zlovzhivannya-protseualnimi-pravami-kriminalno-pravoviy-aspekt>

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>



Дроздович Надія Людвігівна

науковий консультант відділу забезпечення роботи секретаря та суддів судової палати управління забезпечення роботи першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду кандидат юридичних наук

ЯКІСТЬ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Право на юридичну або правову допомогу визнане в усіх міжнародних актах, які стосуються кримінального провадження. Таке право гарантовано беззаперечно, однак його реалізація обумовлена його ж змістовною якістю, а саме, ефективністю надання правової допомоги. На міжнародному рівні існує достатній емпіричний матеріал для розуміння і визначення якості правової допомоги у кримінальному провадженні. Згідно із практикою Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) про якість надання правової допомоги йдеться через категорію ефективності такої допомоги. ЄСПЛ велику увагу приділяє визначенню різниці між захистом де-юре і де-факто. В його рішеннях йдеться не лише про вимогу призначення захисника, а про правову допомогу, яка має здійснюватися практично та ефективно, щоб забезпечити достатній захист. Вимагається призначення захисника, який би в інтересах обвинуваченого здійснював юридичну допомогу практично й ефективно, забезпечуючи достатній захист. Оцінити, чи було це юридичне представництво практичним та ефективним, можна лише на основі конкретних обставин справи, розглядаючи процес у цілому. В таких рішеннях ЄСПЛ йдеться про те, що «Конвенція призначена гарантувати не ті права, що є теоретичними та ілюзорними, а ті, що є практичними і реальними... Саме по собі призначення не забезпечує ефективної допомоги, оскільки адвокат, призначений надавати безоплатну правову допомогу, може вмерти, серйозно захворіти, стикатися тривалий час з перешкодами у своїй діяльності або ухилитися від виконання своїх обов'язків. Якщо органи влади ставляться до відома про таку ситуацію, вони повинні або замінити його, або примусити його виконувати свої обов'язки». Зміст такої ефективності ЄСПЛ рекомендує визначати на основі конкретних обставин справи, розглядаючи процес в цілому[1-5].

Відповідальність держави може виникати у випадку, коли адвокат взагалі не здійснює захист інтересів обвинуваченого[2] або у випадку недотримання адвокатом основної процесуальної вимоги, коли таке недотримання вимог не може вважатися недотриманим захистом чи недоліком аргументації [6]. Якщо того вимагають обставини справи, суду слід дослідити, в якій мірі адвокат виконує свої обов'язки [4].

Таким чином, критеріями «гарантованості», згідно із практикою ЄСПЛ, права на юридичну або правову допомогу у кримінальному провадженні є наступні тези: 1) захист має бути; 2) захист має бути ефективним; 3) національні суди не повинні пасивно спостерігати за неефективним захистом у кримінальному провадженні.

Що ж стосується національної системи права, то про якість та ефективність правової допомоги у кримінальному провадженні йдеться в ст.59 Конституції України, Законі України «Про безоплатну правову допомогу», Кримінальному процесуальному кодексі України. Чинними є Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги в кримінальному процесі, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 25 лютого 2014 року № 386/5. Хіба що в останньому із зазначених документів у більшості визначено кількісні критерії, тобто перелік певних процесуальних дій, які повинен вчинити адвокат із метою забезпечення належного захисту свого клієнта від обвинувачення. Вчинення тих чи інших процесуальних дій, складання та подання процесуальних документів не гарантує ефективного захисту, оскільки принципове значення має його якість, тобто правильність вчинення чи складання процесуальних документів і вчинення процесуальних дій, своєчасність, доцільність тощо [7].

В національній судовій практиці, з огляду на рекомендації ЄСПЛ, визнання правової допомоги у кримінальному провадженні ефективною чи неефективною передбачає врахування суб'єктивно-індивідуального характеру кожного кримінального провадження. У судових рішеннях Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі - ККС ВС), на який законом покладено функцію забезпечення єдності судової практики, відображено правові ситуації, в яких правова допомога визнавалася як неефективна, так і випадки спростування хибних тверджень сторін кримінальних проваджень щодо неналежної якості правової допомоги на різних стадіях кримінальних проваджень. Проаналізувавши актуальні приклади вітчизняної судової практики можливо сформулювати такі критерії розуміння правової допомоги ефективною, а отже, якісною. А саме,

1) мають місце помилкове розуміння підозрюваним, обвинуваченим, засудженим змісту та обсягу функцій захисту щодо оцінки якості правової допомоги, що ґрунтується на хибному отождоженні ефективності правової допомоги та досягнення бажаного результату для підозрюваного, обвинуваченого, засудженого [8]; 2) заміни захисників в ході кримінального провадження не є свідченням неефективності правової допомоги [9]; 3) має значення комплекс ознак ефективності/неефективності правової допомоги, тому неявка захисників у судові засідання не є таким свідченням[10].

Водночас важливим для повноти розуміння розглядуваного питання є врахування й тих прикладів із судової практики, які однозначно визнавалися судом вищої інстанції як неефективний правовий захист: 1) здійснення кримінального провадження без залучення захисника у випадках, коли відповідно до закону його участь є обов'язковою, а також незалучення захисника у випадках, які не є обов'язковими для участі захисника, однак підозрюваний, обвинувачений висловив бажання мати захисника [11; 12]; 2) формальна участь захисника у кримінальному провадженні (пасивна процесуальна поведінка захисника) [13]; 3) наявність суперечностей між правовими позиціями захисника і підозрюваного, обвинуваченого[14]; 4) кількість захисників не є свідченням ефективності надання правової допомоги [15].

У підсумку слід відзначити, що кожен приклад як вітчизняної, так і міжнародної практики є лише типовим орієнтиром для розуміння змісту якості та ефективності правової допомоги у кримінальному провадженні, індивідуальних характер кожного із яких обумовлює щоразу оцінку істотності порушень вимог кримінального процесуального закону у питаннях реалізації захисту.

Список використаних джерел:

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Камасинський проти Австрії» від 19 грудня 1989 року. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57614>
2. Рішення ЄСПЛ у справі «Артіко проти Італії» від 13 травня 1980 року. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57424>
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Імбріюша проти Швейцарії» від 23 листопада 1993 року. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57852>
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Дауд проти Португалії» від 21 квітня 1998 року. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58154>
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Куліковський проти Польщі» від 21 грудня 2010 року. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-92611>
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Чекалла проти Португалії» від 10 жовтня 2002 року. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60676>
7. Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги в кримінальному процесі, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 25 лютого 2014 року № 386/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14#Text>
8. Постанова ККС ВС від 18 квітня 2019 року (справа № 235/4937/17; провадження № 51-8193 км 18). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81360672>
9. Постанова ККС ВС від 24 вересня 2019 року (справа № 638/3014/15-к; провадження № 51-623 км 17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84512423>
10. Постанова ККС ВС від 24 листопада 2020 року (справа № 235/5379/17; провадження № 51-3768 км 20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217878>
11. Постанова ККС ВС від 3 жовтня 2018 року (справа № 209/1493/16-к; провадження № 51-561 км 18) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76972435>
12. Постанова ККС ВС від 26 вересня 2019 року (справа № 628/2863/17; провадження № 51-8218 км 18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84694526>
13. Постанова ККС ВС від 10 червня 2020 року (справа № 379/781/19; провадження № 51-855 км 20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89819679>
14. Постанова ККС ВС від 28 лютого 2019 року (справа № 330/2292/14-к; провадження № 51-3974 км 18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80304865>
15. Постанова ККС ВС від 7 червня 2018 року (справа № 714/266/16-к; провадження № 51-3324 км 18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74598818>



Казарян Елучка Гургенівна

*аспірантка Національного наукового центру «Інститут
судових експертиз» ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УМИСНИХ ВБИВСТВ З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПІМОСТІ

Умисні вбивства є найнебезпечнішими посяганнями проти життя людини, які віднесено до категорії особливо тяжких злочинів. Кримінальним законом передбачено відповідальність за умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості – як кваліфікованого злочину, тобто вчиненого за обтяжуючих обставин [1]. Найважливіше завдання правоохоронних органів полягає у встановленні передумов вчинення зазначених суспільно небезпечних діянь, розслідуванні та розкритті цих злочинів.

Ефективності досудового розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості сприяє визначення основних елементів криміналістичної характеристики, так як вона є інформаційною основою досудового розслідування.

Особливе місце в системі криміналістичної характеристики зазначеної категорії злочинів посідає виявлення відомостей про особу злочинця. На думку В.Ю. Шепітька, особа злочинця – це поняття, що виражає сутність особи, яка вчинила злочин, а до системи ознак особи злочинця належать дані демографічного характеру, деякі моральні властивості і психологічні особливості [2, с. 278-279]. А.Ф. Волобуєв та І.О. Крепаков визначають, що особі злочинця притаманний комплекс властивостей злочинця, його зв'язків і відносин, що пов'язані зі вчиненням злочинів та можуть бути використані для їх розслідування [3, с. 9].

І.М. Осика та С.М. Лозова за результатами досліджень визначили такі особливості особи злочинця насильницьких злочинів з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості: молодий вік – у переважній більшості випадків злочини вчиняються неповнолітніми або молоддю; переважна кількість злочинців – чоловіки, у даній сфері спостерігається дуже низький рівень жіночої злочинності; невисокий рівень освіти; низький матеріальний та культурний рівень; відсутність сімейних зв'язків [4, с. 56].

Характеризуючи особу злочинця умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, неможливо оминати увагою спеціальний мотив їх вчинення, оскільки, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, він є обставиною, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні [5]. Складаючи криміналістичну характеристику особи злочинця умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості необхідно, насамперед, проаналізувати мотив злочинної поведінки, тобто те, що спонукало його на вчинення злочину і тим самим встановити основні напрями розслідування.

Наявність мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості має важливе значення при визнанні поведінки суб'єкта протиправною та впливає на кваліфікацію самого злочинного діяння і, в свою чергу, підвищує його суспільну небезпечність. Нетерпимість викликає у винного бажання заподіяти потерпілому шкоду життю та здоров'ю. Так, при умисному вбивстві, вчиненому з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 14 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України) злочинець своїми діями прагне довести, що потерпілий є неповноцінним членом суспільства у зв'язку із його приналежністю до певної раси, національності чи релігійної конфесії. Таким чином суб'єкт злочину показує свою упередженість та ненависть до певної соціальної групи. При цьому для кваліфікації злочинного діяння достатньо встановити наявність лише одного виду нетерпимості: або расової, або національної, або релігійної нетерпимості.

Підтвердженням важливості визначення мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості може слугувати справа № 1/0510/131/2012 за 2012 рік Горняцького районного суду м. Макіївка Донецької області щодо вбивства особи ромської національності з мотивів національної нетерпимості.

Згідно зазначеної справи, обвинувачені будучи особами, які сповідують націоналістичні погляди, спільно вирішили скоїти вбивство будь-якої особи ромської національності у зв'язку із почуттям нетерпимості до осіб даної національності. З цією метою вони досягли злочинної домовленості на вчинення вбивства будь-якої особи ромської національності, після чого, з метою досягнення свого злочинного наміру взяли з собою інструменти для столярних робіт господарсько-побутового призначення та вирушили у місто, розраховуючи зустріти там будь-яку особу ромської національності та вбити її. Суд постановив, що достатньо підстав для встановлення вини підсудних за кваліфікуючою ознакою, передбаченою п. 14 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України, а саме, вчинення ними умисного вбивства особи з мотивів національної нетерпимості [6].

Таким чином, доказуванню наявності спеціального мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості у кримінальному провадженні про умисне вбивство, повинно сприяти встановлення відомостей про особу злочинця, особу потерпілого, спосіб вбивства та наявність відповідних слідів. Виявлення особливостей особи злочинця є невід'ємним елементом криміналістичної характеристики умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, оскільки воно має безпосереднє значення для розробки основ методики розслідування зазначеної категорії злочинів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Криміналістика : підруч. / В. Ю. Шепітько та ін. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 464 с.
3. Криміналістика : підруч. : у 2 т. Т. 2. / А. Ф. Волобуєв та ін. / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.
4. Розслідування злочинів, вчинених на ґрунті нетерпимості : навч.-практ. посіб. / колектив авторів. Київ, 2012. 167 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
6. Вирок Горняцького районного суду м. Макіївка Донецької області від 22 берез. 2012 р., судова справа № 1/0510/131/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22416338>.



Кірін Роман Станіславович

*судовий експерт Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України,
доктор юридичних наук, доцент*

Ревякіна Тетяна Олександрівна

перший заступник директора Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

СУДОВИЙ ЕКСПЕРТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ

Судові експерти Експертної служби МВС (Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС (далі - ДНДЕКЦ) та науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (далі - НДЕКЦ)) можуть залучатися для вирішення питань, що потребують застосування спеціальних знань, шляхом [1]:

1) проведення судової експертизи матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини події, на стадіях досудового розслідування та судового розгляду справ у кримінальному або виконавчому провадженні, адміністративних, цивільних або господарських справ, справ про адміністративні правопорушення;

2) проведення експертного дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини події, за матеріалами звернень юридичних або фізичних осіб.

Як вважають автори [2, с. 218-219] одним із розчарувань реформування судової та правоохоронної системи України, на думку багатьох слідчих і судових експертів, стало прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [3], який отримав умовну назву «реформа судової системи». Зазначеним законом внесені зміни до Закону України «Про судову експертизу» (далі – закон про СЕ) [4], що стосуються таких концептуальних аспектів: поняття судової експертизи (ст. 1), повноваження суб'єктів судово-експертної діяльності (ст. ст. 7, 9, 10), підстави проведення судової експертизи (ст. 71).

Відповідних змін стосовно підстав і порядку залучення судового експерта на стадії досудового розслідування злочинів зазнав і чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) [5].

Як показало, проведене у попередньому дослідженні, порівняння текстів статей 69 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК) та 72 Цивільного

процесуального кодексу України (далі – ЦПК), вони мають не тільки однакову назву «Експерт», а й абсолютно однаковий зміст. Аналогічні висновки слідують й після порівняння приписів статей 89 ГПК та 102 ЦПК «Вимоги до висновку експерта», так само як і статей 103 ГПК та 108 ЦПК «Проведення експертизи». Більше того, порівняння зазначених норм цивільного і господарського процесуального законодавства із відповідними статтями Кодексу адміністративного судочинства України, а саме: - ст. 68 «Експерт»; - ст. 101 «Вимоги до висновку експерта»; - ст. 106 «Проведення експертизи», засвідчило й в цьому випадку повну однаковість текстів [6, с. 252].

В той же час, на сьогодні практично відсутні публікації, в яких зверталась би увага на порівняльному аспекті приписів КПК та ГПК щодо відповідного статусу судового експерта після внесення до них зазначених вище змін.

Перше питання, яке варто залучити до порівняльного аналізу кодифікованих актів кримінального та господарського процесуального законодавства, а також судово-експертного закону, пропонується сформулювати наступним чином: «хто може бути судовим експертом?»

Ст. 10 закону про СЕ виокремлює загальні та спеціальні вимоги до особи, яка може бути судовим експертом:

1) загальні - судовим експертом може бути особа, яка має необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань;

2) спеціальні – 2.1) судовим експертом державної спеціалізованої установи (далі – ДСУ) може бути фахівець, який: 2.1.1) має відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста; 2.1.2) пройшов відповідну підготовку та отримав кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності; 2.2) приватним судовим експертом (особа, що не є працівником ДСУ), може бути фахівець, який: 2.2.1) має відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста; 2.2.2) пройшов відповідну підготовку в ДСУ Міністерства юстиції України (далі – Мін'юст); 2.2.3) атестований та отримав кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому законом про СЕ.

Згідно із ст. 69 КПК експертом у кримінальному провадженні є особа, яка: 1) володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями; 2) має право відповідно до закону про СЕ на проведення експертизи; 3) отримала доручення: 3.1) провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення; 3.2) дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Натомість ст. 69 ГПК передбачає, що експертом (у господарському процесі) може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи.

Отже, якщо порівнювати загальні вимоги закону про СЕ та вимоги ГПК, то аналізу, з точки зору співвідношення, потребують такі словосполучення: - «необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань»; - «спеціальні знання, необхідні для з'ясування відповідних обставин справи».

У випадку порівняння вимог закону про СЕ та вимог КПК має бути з'ясований зміст понять: - «необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань»; - «наукові, технічні або інші спеціальні знання».

Порівнюючи приписи КПК та ГПК, окрім відповідно понять «наукові, технічні або інші спеціальні знання» та «спеціальні знання, необхідні для з'ясування відповідних обставин справи», що вживаються у цих актах, слід звернути увагу й на додаткові вимоги щодо участі судового експерта у кримінальному провадженні. По-перше, згідно із ч. 3 ст. 7 закону про СЕ, виключно ДСУ здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних експертиз. Основними підвидами останніх є експертизи, перелічені у п. 1.2.1 Інструкції Мін'юсту [7].

По-друге, проведення судових експертиз ДСУ у кримінальних провадженнях за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, суду здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим експертним установам з Державного бюджету

України. Проведення судових експертиз, обстежень і досліджень у кримінальному провадженні ДСУ на замовлення підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, їх захисників, законного представника, потерпілого, його представника здійснюється за рахунок замовника.

В той же час, витрати на проведення судових експертиз науково-дослідними установами Мініюсту у господарських справах відшкодовуються в порядку, передбаченому чинним законодавством. Як вказано у постанові пленуму Вищого господарського суду України [8] у застосуванні відповідних законодавчих приписів господарським судам рекомендується виходити з такого. Витрати, пов'язані з проведенням судової експертизи, під час судового розгляду має нести: а) заінтересована сторона; б) сторона, визначена в ухвалі господарського суду про призначення судової експертизи - у разі призначення господарським судом судової експертизи з власної ініціативи.

Тому в зазначеній ухвалі суд вправі зобов'язати відповідну сторону перерахувати, в тому числі шляхом здійснення попередньої оплати, суму витрат на проведення експертизи на рахунок експертної установи. У разі відмови чи ухилення заінтересованої сторони або сторони, зобов'язаної ухвалою господарського суду, від оплати витрат, пов'язаних з проведенням судової експертизи, суд може запропонувати іншій стороні оплатити ці витрати, а за відсутності її згоди та за неможливості проведення судової експертизи без попередньої оплати її вартості суд розглядає справу на підставі наявних доказів. Аналогічним чином суд має діяти в разі повернення матеріалів справи з експертної установи через несплату вартості експертизи.

По-третє, необхідно з'ясувати рівень тотожності таких положень як: - «судовим експертом може бути особа» (ст. 10 закону про СЕ); - «експертом у кримінальному провадженні є особа» (ч. 1 ст. 69 КПК); - «особа, яка має право відповідно до закону про СЕ на проведення експертизи» (ч. 1 ст. 69 КПК).

По-четверте, уявляється актуальним виявлення співвідношення ланки на зразок «ціле – частина», «необхідна і достатня умова» й вимога КПК щодо «володіння особою науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями» та «наявності у особи права відповідно до закону про СЕ на проведення експертизи», адже остання вимога, згідно із ч. 1 ст. 10 закону про СЕ, як раз і передбачає наявність у особи необхідних знань для надання висновку з досліджуваних питань.

Виходячи з положення ч. 2 ст. 69 КПК є підстави стверджувати, що положення ч. 1 ст. 69 КПК «експертом у кримінальному провадженні є особа» слід вважати тотожним положенню «судовим експертом може бути особа» (ст. 10 закону про СЕ, ст. 69 ГПК).

Крім того, окремий аналіз, з метою визначення можливості та меж (доцільності) уніфікації статусу судового експерта у кримінальному провадженні та господарському процесі, пропонується провести і щодо його відповідних прав та обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.07.2017 № 591 // Офіційний вісник України від 19.09.2017 — 2017 р., № 73, стор. 24, ст. 2254.

2. Макаренко Є.І. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні / Є.І. Макаренко, В.М. Здор // Право і суспільство. - 2019. - № 3. - С. 218-222. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-36>

3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення 29 квітня 2021)

4. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 29 квітня 2021)

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 29 квітня 2021)
6. Ревякіна Т.О. Статус судового експерта у господарському та цивільному процесі: порівняльний аналіз / Т.О. Ревякіна // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2020 року). Київ-Маріуполь, 2020. - 328 с. – С. 252-256.
7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 29 квітня 2021)
8. Про деякі питання практики призначення судової експертизи : постанова пленуму Вишого господарського суду України від 23.03.2012 № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-12#Text> (дата звернення 29 квітня 2021)



Крушинський Сергій Антонович
декан юридичного факультету,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Данькова Світлана Олександрівна
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

БЕЗПОСЕРЕДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Досудове розслідування є лише першою стадією кримінального судочинства, яка передуює судовому провадженню у першій інстанції і покликана забезпечити його успішне проведення. Тому можна стверджувати, що збирання сторонами кримінального провадження доказів у стадії досудового розслідування здійснюється з метою їх подання в судове провадження для дослідження і обґрунтування своєї правової позиції. Саме суд остаточно має визначити належність, допустимість та достовірність кожного доказу, а також достатність їх в сукупності для прийняття певного судового рішення [1, с. 169]. Здійснити це суд може, лише безпосередньо дослідивши докази в судовому засіданні.

КПК України 1960 року безпосередність дослідження доказів відносив до загальних положень судового розгляду. Натомість, чинний КПК України, переглянувши систему засад кримінального провадження, відніс до їх числа засаду безпосередності дослідження показань, речей і документів (п. 16 ч. 1 ст. 7, ст. 23 КПК України). Така позиція законодавця, на наш погляд, є цілком виправданою, оскільки це положення має фундаментальне значення для кримінального провадження і поширюється на низку стадій кримінального провадження, зокрема, судовий розгляд.

Зазначена засада має надзвичайно важливе значення для кримінального провадження, що обумовлене, по-перше, тим, що докази досліджуються за безпосередньої участі сторін та інших учасників кримінального провадження, а по-друге, тим, що суд отримує відповідну інформацію про обставини кримінального провадження з першоджерел, що забезпечує повноту, всебічність і правильність її сприйняття, що є запорукою прийняття законних, обґрунтованих та справедливих рішень.

На значенні цієї засади акцентує увагу й Верховний Суд у своїх постановках. Наприклад, у постанові від 24 листопада 2020 року Суд вказав, що безпосередність дослідження доказів означає звернену до суду вимогу закону про дослідження ним всіх зібраних у конкретному кримінальному провадженні доказів шляхом допиту обвинувачених,

потерпілих, свідків, експерта, огляду речових доказів, оголошення документів, відтворення звукозапису і відеозапису тощо. Ця засада кримінального судочинства має значення для повного з'ясування обставин кримінального провадження та його об'єктивного вирішення. Безпосередність сприйняття доказів дає змогу суду належним чином дослідити і перевірити їх як кожний доказ окремо, так і у взаємозв'язку з іншими доказами, здійснити їх оцінку за критеріями, визначеними у ч. 1 ст. 94 КПК України, і сформулювати повне та об'єктивне уявлення про фактичні обставини конкретного кримінального провадження. Недотримання засади безпосередності призводить до порушення інших засад кримінального провадження: презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальності сторін та свободи в поданні ними своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (п.п. 10, 13, 15 ст. 7 КПК України) [2].

Засада безпосередності дослідження доказів має особливості реалізації в різних стадіях кримінального провадження. Звичайно, найбільш широко вона реалізується в стадії судового розгляду в суді першої інстанції, адже відповідно до ч. 1 ст. 23 КПК України саме суд досліджує докази безпосередньо. У тому випадку, коли відомості, що містяться у показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані доказами і покладатися в основу судового рішення, крім випадків, передбачених КПК України.

Перед безпосереднім дослідженням доказів суд повинен визначитись із відповідним обсягом і порядком їх дослідження. Згідно з п. 8 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 223-1446/0/4-12 від 05 жовтня 2012 року, суд, керуючись загальними засадами здійснення кримінального провадження, перед безпосереднім дослідженням доказів має забезпечити змагальність, рівність сторін, свободу в поданні ними своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, самостійного обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, здійснення ними інших процесуальних прав, зокрема щодо подання клопотання про визнання доказів недопустимими, а також відомостей, які свідчать про їх очевидну недопустимість тощо [3]. Тому обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду, але з урахуванням думки сторін та інших учасників кримінального провадження. Для цього головуєчий надає стороні обвинувачення та стороні захисту право проголосити вступні промови, в яких вони зазначають, якими доказами підтверджуватимуть наведені ними обставини, порядок дослідження доказів, а також можуть зазначити позиції відповідних сторін.

Дещо по-іншому проявляється дія засади безпосередності дослідження доказів в стадії апеляційного провадження. Це обумовлене тим, що суд апеляційної інстанції автоматично не здійснює «повної ревізії», а переглядає відповідне судове рішення суду першої інстанції в межах вимог апеляційної скарги. З огляду на це, безпосередньому дослідженню судом апеляційної інстанції підлягають не усі докази, які наявні у кримінальному провадженні. Відповідно до ч. 3 ст. 404 КПК України за клопотанням учасників судового провадження суд апеляційної інстанції зобов'язаний повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, за умови, що вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями, та може дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, виключно якщо про дослідження таких доказів учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується.

У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини наголошує на тому, що спосіб застосування ст. 6 Конвенції до провадження в апеляційних судах залежить від особливостей судового провадження: слід враховувати всю судову процедуру у національному правовому порядку та роль апеляційного суду в ньому. Апеляційний суд, який розглядає справу як щодо фатів, так і права, повинен надати належну правову оцінку винуватості чи невинності заявника. Суд не може в межах справедливого судового розгляду належним чином з'ясувати

ці питання без безпосередньої оцінки доказів (наприклад, справи «Константінеску проти Румунії», «Поповичі проти Молдови», «Маркос Барріос проти Іспанії»). Базуючись на такому підході, в рішенні від 07 січня 2020 року у справі «Асіміонесе проти Республіки Молдова» ЄСПЛ констатував, що апеляційний суд визнав заявника винуватим на підставі, серед іншого, показань понад двадцяти свідків. При цьому апеляційний суд визнав тлумачення цих заяв у першій інстанції помилковим та дав їм нову інтерпретацію. Однак, формулюючи свої висновки, апеляційний суд вирішив покласти на протоколи цих показань свідків, безпосередньо не заслуховуючи свідків і не даючи заявникові можливості ставити їм запитання. Зазначене, по суті, позбавило обвинуваченого права допитати свідків під час апеляційного розгляду. Тому ЄСПЛ вважає, що засудження заявника без повторного допиту свідків після виправдання його судом першої інстанції суперечить гарантіям справедливого судового розгляду в рамках значення п. 1 ст. 6 Конвенції [4].

Подібний підхід висловив і Верховний Суд, який у постанові від 15 липня 2020 року (справа № 310/879/16-к) зазначив, що принцип безпосередності дослідження доказів на стадії апеляційного розгляду хоча й не є абсолютним, як у суді першої інстанції, але в ситуації, коли перед апеляційним судом поставлено питання про скасування виправдувального і постановлення обвинувального вироку, цей принцип висуває більш суворі вимоги, ніж у разі скасування чи зміни обвинувального вироку, оскільки в такому випадку висновок про винуватість чи невинуватість особи робить безпосередньо апеляційний суд, який у зв'язку із цим має забезпечити всі гарантії права на справедливий судовий розгляд [5].

Якщо вести мову про касаційне провадження, то на цій стадії кримінального провадження засада безпосередності дослідження доказів не реалізується, адже відповідно до ч. 1 ст. 433 КПК України суд касаційної інстанції не має права досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу.

Доволі дискусійним є питання щодо дії засади безпосередності дослідження доказів на стадії досудового розслідування, адже зазначене положення стосується, передусім, діяльності суду. Однак, під час досудового розслідування вирішення низки питань (наприклад, застосування практично усіх заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних тощо) потребує дозволу слідчого судді. Зважаючи на те, що вирішення цих питань відбувається в судовому засіданні, можна сміливо стверджувати, що засада безпосередності дослідження доказів цілком поширюється і на діяльність слідчого судді на стадії досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2017. 247 с.
2. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24 листопада 2020 року (справа № 481/227/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93119786>.
3. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 223-1446/0/4-12 від 05 жовтня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12#Text>.
4. Рішення Європейського суду з прав людини від 07 січня 2020 року у справі «Асіміонесе проти Республіки Молдова». URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-asimionese-proti-respubliki-moldova>.
5. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 липня 2020 року (справа № 310/879/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458859>.



Литвинов Валерій Валентинович
*старший викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ДОТРИМАННЯ ЗАСАДИ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ У РАЗІ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Не одне десятиліття триває дискусія про те, чи вправі органи досудового розслідування закривати кримінальне провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Особливої гостроти ця дискусія набула після закріплення поняття презумпції невинуватості у Конституції УРСР, згідно з якою винною особою може визнати лише суд в обвинувальному вироку [6]. З урахуванням такого принципу в юридичній літературі з'явилися думки про те, що закривати кримінальне провадження та звільняти особу від кримінальної відповідальності повинен лише суд, оскільки особа фактично визнається винною, а винною вона може бути визнана лише за обвинувальним вироком суду [1]. Втім існували думки про те, що прийняття такого рішення на стадії досудового розслідування не буде суперечити принципу презумпції невинуватості [3, с. 25].

З метою розв'язання цієї дискусії законодавцем було передбачено лише судовий порядок закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності. У 2001 році Законом України «Про внесення змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України» від 12 липня 2001 р. [7], а в 2012 році в Кримінальному процесуальному кодексі України було передбачено форму закінчення досудового розслідування, а саме направлення до суду клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

З викладеного можливо стверджувати про те, що на законодавчому рівні підстави закриття кримінального провадження були поділені на два види. Перший – це підстави закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, які застосовуються прокурором та слідчим в імперативному порядку та не передбачають альтернативних способів розв'язання кримінально-правового конфлікту. Другий вид – це підстави закриття кримінального провадження, що передбачають альтернативний вид розв'язання кримінально-правового конфлікту, а саме звільнення особи від кримінальної відповідальності, що є альтернативою складанню обвинувального акту та в подальшому – винесенню обвинувального вироку. Відповідно до принципу презумпції невинуватості, закріпленого в ст. 62 Конституції України [5], закривати кримінальні провадження за вказаних підстав вправі виключно суди. У разі прийняття зазначеного рішення констатується винуватість особи у вчиненні злочину.

Однак процесуальний порядок прийняття цього рішення судом на стадії підготовчого провадження не вирішило це питання. Недоліком застосування такого процесуального рішення є те, що хоч це рішення і приймається судом, однак питання про його відповідність презумпції невинуватості залишилася. З цього питання Л.А. Хрустова доречно зазначає, що для визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення замало просто судового рішення. Згідно з Конституцією України необхідно, щоб таке рішення було у формі обвинувального вироку. По-друге, право назвати особу винною настає в суду після повного розгляду справи, дослідження доказів, виголошення промов сторонами, а не на стадії підготовчого провадження, мета якого – вирішення питання щодо можливості призначення справи до слухання, що ніяк не торкається питань винуватості чи невинуватості особи. По-третє, чи варто виносити розгляд такої справи у суд, якщо проблема цим не вирішується, однак втрачається одна з ключових переваг такої процедури – прискорення процесу та зниження завантаженості і без того вкрай обтяжених роботою слідчих органів та суду [8, с. 51]. Оскільки визнати особу винною можливо лише вирок суду, в науці були висловлені

думки про те, що ці рішення потрібно приймати шляхом винесенням обвинувального вироку без призначення покарання [1, с. 12].

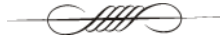
На нашу думку, заслуговують на увагу пропозиції про необхідність визначення вказаних підстав не як таких, що звільняють від кримінальної відповідальності, а таких, що звільняють від кримінального переслідування [2, с. 327; 4, с. 168-175; 8, с. 51]. У такому разі процесуальне рішення про закриття кримінального провадження приймалося б за фактом недоцільності здійснення кримінального переслідування, оскільки кримінально-правовий конфлікт розв'язується самостійно сторонами цього конфлікту. Зважаючи на таку пропозицію, було б доречно розглянути можливість закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування за примиренням сторін та дійовим каяттям. Зазначені підстави надають можливість сторонам кримінально-правового конфлікту вирішити його самостійно та добровільно. У свою чергу факт вирішення кримінально-правового конфлікту за правилами, що будуть передбачені в КПК України, можливо передбачити як підставу для прокурора відмовитися від подальшого кримінального переслідування особи.

Застосувати таке рішення на стадії досудового розслідування буде можливим у разі введення до кримінального судочинства нового виду державних засобів протидії кримінальним правопорушенням, а саме звільнення від кримінального переслідування. У такому разі, можливо було б передбачити рішення про закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування у зв'язку зі звільненням особи від кримінального переслідування. У разі прийняття такого рішення питання про винуватість особи розв'язувалося б з погляду на раніше розв'язаний кримінально-правовий конфлікт самими його сторонами.

Гарантією законності прийняття такого рішення буде, по-перше, те, що вказане рішення можна прийняти за вчинення обмеженої кількості кримінальних правопорушень; по-друге, таке рішення має бути прийняте лише за згодою особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; по-третє, прийняття такого рішення можливе лише за згодою прокурора.

Список використаних джерел:

1. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. К., 1998. 18 с.
2. Головка Л. В. Альтернативи уголовному преследованию в современном праве Л. В. Головка. СПб. : Юридический центр – Пресс, 2002. 544 с.
3. Дубинский А. Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб.пособие А. Я. Дубинский. К. : КВШ МВД СССР, 1975. 132 с.
4. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности : теоретические, законодательные и правоприменительные проблемы : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08; 12.00.09 Ендольцева Алла Васильевна. М., 2005. 396 с.
5. Конституція України від 28 червня 1996 р. Верховна Рада України [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua>.
6. Конституція(Основний Закон) УкраїнськоїРадянськоїСоціалістичноїРеспубліки[Електронний ресурс]. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001#Text
7. Про внесення змін та доповнень до Кримінально-процесуального кодексу України : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2670 – III Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України України. 2001. № 44. Ст. 234.
8. Хруслова Л. Закриття кримінальних справ Л. Хруслова Прокуратура. Людина. Держава. 2004. № 1 (31). С. 50–54.



Малінковська Оксана Володимирівна
старший викладач циклу загально-правових дисциплін
Хмельницького центру ПКП ДКВС України

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОВЕДЕНOSTІ ВИНИ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ

В сучасній правовій державі особа повинна відчувати себе безпечно і захищено в усіх сферах суспільного життя. Особливо якщо мова йде про ситуації, коли вона опиняється поза рамками правового поля, стає «віч на віч» із кримінальним законом (а саме, скоїла або підозрюється у скоєнні кримінального правопорушення) та потребує захисту.

Важливою гарантією дотримання прав підозрюваного або обвинуваченого у кримінальному процесі, обов'язковою складовою справедливого судового розгляду є презумпція невинуватості та забезпечення доведеності його вини.

Правові презумпції є одним із інститутів вітчизняного кримінального процесу, що визначають його побудову, пронизують всі стадії кримінального судочинства. Ефективність їх застосування у повсякденній діяльності уповноважених посадових осіб залежить від рівня правового регулювання презумпції, їх відповідності проголошеним демократичним принципам.

Практично у всіх юридичних, тлумачних словниках та енциклопедіях презумпція невинуватості визначається положенням, відповідно до якого обвинувачений вважається невинуватим, доки його вина не буде доведена у встановленому законом порядку [9, с.52-53].

Презумпція – це припущення, яке не потребує доведення і визнається істинним до того часу, поки воно не спростовано.

Засада презумпції невинуватості означає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину (кримінального правопорушення) і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили (ч. 1 ст. 62 Конституції України, ч. 1 ст. 17 КПК України)

[1] [6; с.40-41].

У найзагальнішому вигляді правило презумпції невинуватості означає, що особа може бути визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення і покарана лише за умови, що її вина буде доведена в передбаченому законом порядку і встановлена обвинувальним вироком суду. Повідомлення особі про підозру, складання слідчим та затвердження прокурором обвинувального акту на стадії досудового розслідування, розгляд справи у підготовчому провадженні не є ознаками визнання її винуватою у вчиненні кримінального правопорушення. Лише один орган у державі наділений правом встановлювати вину – це суд, який відповідно до Конституції України (статті 124, 129) є носієм судової влади, що здійснює правосуддя в умовах законності, незалежності, гласності та змагальності [5; с.70].

Принцип презумпції невинуватості повинен бути одним з найголовніших у процесі здійснення кримінального переслідування особи, адже він спрямований на забезпечення права на справедливий суд і захист особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину [8].

Аналізуючи юридичний зміст ст. 17 КПК України [2], можна визначити наступні складові елементи:

- ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом;

- підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом;

- усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи;

- обов'язок доказування винуватості обвинуваченого покладено на слідчого, прокурора та, а в установлених КПК України випадках, на потерпілого;

- заборонено перекладати обов'язок доказування на підозрюваного, обвинуваченого, домагатися його показань шляхом насильства, погроз та вжиття інших незаконних заходів;

- недоведеність участі підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення юридично означає його невинуватість і тягне за собою закриття кримінального провадження під час досудового розслідування чи винесення виправдувального вироку в стадії судового розгляду;

- поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою [7;51-52].

Початок традиції визнання презумпції невинуватості одним із найважливіших прав людини закладено в Декларації прав людини та громадянина, прийнятій Національними зборами Франції 26 серпня 1789 р., ст. 9 якої проголошує: «Оскільки кожен є невинним, доки не буде встановлено інше, то в разі затримання особи надмірна суворість, не викликана необхідністю з метою забезпечення його затримання, повинна суворо каратися законом».

У ст. 11 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., проголошується: «Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, доки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту». У ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зазначається: «Кожен обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно із законом». У цих документах найважливішими правами людини проголошені свобода від самообвинувачення та свавільного арешту, а також від жорстокого, нелюдського ставлення.

Ст. 17 КПК України за своєю суттю є формою втілення у кримінальне процесуальне законодавство закріпленої у ч. 1 ст. 62 Конституції України презумпції невинуватості, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [4;с.107].

Щодо засади доведеності вини, то її варто розглядати у таких правових положеннях та наукових напрацюваннях щодо здійснення кримінального процесу.

П. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод забезпечує право вважатися невинуватим, доки вину не буде доведено в законному порядку. Презумпція невинуватості є однією із засад кримінального провадження (ст. 7 КПК України), яка містить вимоги відносно того, що тягар доведення вини покладається виключно на державу. Тобто ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину і повинен бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумних сумнівів (ст. 17 КПК України). Презумпція також ставить вимоги до досудового оприлюднення елементів справи та неприпустимості передчасних висловлювань суду або інших інстанцій про вину обвинуваченої особи [8].

Верховний Суд в Постанові Пленуму від 01.11.1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» звернув увагу судів на те, що визнання особи винуватою у вчиненні злочину може мати місце лише за доведеності її вини (п. 19). Зазначена конституційна норма змушує суди більш прискіпливо дивитися на проблему збирання доказів, які повинні бути якісними та достатніми для прийняття рішення у справі, визнавати людини винною у вчиненні злочину лише тоді, коли немає жодного сумніву в тому, що саме вона вчинила злочин за наявності всіх елементів складу злочину, відсутності підстав для закриття справи. Забезпечення доведеності вини означає, що кожний елемент обвинувачення, кожна кваліфікуюча та обтяжуюча чи пом'якшуюча відповідальність обставина, кожна обставина, від якої залежать певні правові наслідки, кожний висновок судді чи суду повинні ґрунтуватися на відповідних доказах, зібраних у передбаченому законом порядку [3; с.70].

Обвинувальний вирок суду є єдиним процесуальним документом, що встановлює винуватість обвинуваченого. Ухвалюючи і проголошуючи вирок, суд від імені держави дає суспільно-політичну, моральну і правову оцінку вчиненим діям, формулює ставлення держави до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, застосовує захід державного примусу на основі судового розгляду й у встановленій законом формі.

Ухвалення судом виправдувального вироку незалежно від підстав виправдання, передбачених ч. 1 ст. 373 КПК, виключає можливість поставлення невинуватості особи під сумнів. Зокрема, як порушення принципу презумпції невинуватості Європейський суд з прав людини розцінив висловлені судом підозри щодо визнання невинуватості виправданого при розгляді його клопотання про виплату компенсації за час тримання під вартою (рішення ЄСПЛ від 25.08.1993 у справі Секанін)[5; с.102].

На думку Т.Фулей, презумпція невинуватості є основоположним принципом (насамперед кримінально-процесуального права) і водночас правом людини на справедливий суд.

Розгляд презумпції невинуватості в ширшому контексті сучасних викликів, які постають перед кожним демократичним суспільством, вимагає нових підходів до її розуміння, від чого значною мірою залежатиме успішне втілення на практиці нової редакції КПК України [10;с.52-53].

Презумпція невинуватості служить не тільки захистом для підозрюваного, обвинуваченого від безпідставного обвинувачення та осудження. Її вимоги про безсумнівну доведеність обвинувачення та тлумачення всіх сумнівів на користь обвинуваченого націлює органи держави на об'єктивне, всебічне та повне встановлення обставин кримінального провадження, без чого неможливе законне, обґрунтоване та справедливе вирішення справи судом. Найменший відступ від презумпції невинуватості тягне за собою порушення законності в кримінальному судочинстві і обмеження прав та законних інтересів громадян [5;с.72].

Дотримання принципу презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини є провідним, оскільки особа до винесення обвинувального вироку щодо неї вважається невинуватою у скоєнні кримінального правопорушення. Якщо не доведено судовими та правоохоронними органами причетності особи до скоєного, вирок має бути виправдувальним.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що дотримання презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини є своєрідною гарантією захисту прав людини незалежно від правового статусу учасників процесу(підозрюваного-обвинуваченого-підсудного) від свавілля,різноманітних фальсифікацій доказів відповідальними органами та структурами.

Відступ від даного принципу в кримінальному судочинстві автоматично тягне за собою порушення принципу законності, права не свідчити проти близьких родичів й членів сім'ї, на свободу і особисту недоторканність, на повагу до приватного життя тощо, а також призводить до притягнення до відповідальності уповноважених на розгляд справи посадових осіб.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. / База даних «Законодавство України». ВР України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 04.05.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. / База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення: 04.05.2021).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / С. В. Ківалов та ін. Х.: Одісей, 2013. 1104 с.
4. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

5. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий та ін. ; за ред. В. Я. Тація та ін. Х. : Пр; 2013. 824 с.

6. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Савицький Д. О., Хабло О. Ю. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях: навч. посіб. Київ : Видавець, 2012. 275 с.

7. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Савицький Д. О., Хабло О. Ю. Римарчук О. В. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : Видавець, 2016. 354 с.

8. Іванов В. Причетність особи до вчинення злочину. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/prichetnist-osobi-do-vchinennya-zlochynu.html> (дата звернення: 06.05.2021)

9. Котуха О. С. Презумпція невинуватості – історико-правовий аспект. *Судова апеляція*. 2009. № 1 (14), С. 51-58

10. Фулей Т. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. №1 (1), С. 39-53.



Михайлов Павло Сергійович

аспірант кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СМНИЦІ ВІДОМОСТЕЙ ЩОДО ОСІБ, ДО ЯКИХ ЗАСТОСОВАНІ ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Захист життя, житла, здоров'я та майна визначеної законом категорії осіб, від протиправних посягань, а також створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя, законодавець розглядає як мету застосування комплексу специфічних правових, організаційно-технічних та інших заходів, які дістали назву «заходів забезпечення безпеки» (інколи - «заходів безпеки») (ч. 1 ст.1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві») [1]. Одним з найважливіших чинників забезпечення дієвості та ефективності передбачених законодавством заходів безпеки є збереження в таємниці відомостей про осіб, до яких зазначені заходи застосовані.

У зв'язку з цим Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [2] передбачає низку правових положень, спільним завданням яких можна вважати недопущення розкриття відомостей, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення безпеки. Насамперед варто розглянути положення п. п. 9, 10 ч. 2 ст.65 КПК України, якими передбачена заборона допиту як свідків осіб, до яких застосовані заходи безпеки, щодо дійсних даних про них, а так саме і осіб, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, щодо згаданих даних. За своїм змістом такі правові норми видаються цілком обґрунтованими та адекватними правовими засобами забезпечення безпеки. Однак варто згадати, що особа у кримінальному провадженні може бути допитана не лише як свідок, але й як потерпілий, підозрюваний, обвинувачений чи експерт. На нашу думку, заборона отримувати в ході допитів відомості про дійсні дані щодо осіб, до яких застосовані заходи безпеки, повинна поширюватися щодо всіх допитуваних учасників кримінального провадження та всіх різновидів допитів. У зв'язку з цим постає питання про потребу внесення відповідних доповнень до КПК України. Крім того, ст. 232 КПК України передбачає проведення допиту, пред'явлення для впізнання у режимі відеоконференції (трансляції технічними засобами з іншого місця). Також можливе використання спеціальних технічних засобів для створення акустичних перешкод.

У КПК України передбачено специфічні види такої слідчої (розшукової) дії як пред'явлення для впізнання. Зокрема, ч. ч. 4, 5 ст. 228 КПК України передбачено можливість для забезпечення безпеки особи, яка впізнає, проведення в умовах, в яких особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає (поза її візуальним та

аудіоспостереженням). Проведення негласних слідчих (розшукових) дій у разі потреб забезпечення безпеки осіб теж має свою специфіку.

На нашу думку, особливої уваги в контексті цього дослідження потребують окремі заходи забезпечення кримінального провадження, оскільки в результаті їх здійснення також можуть бути отримані відомості про дійсні дані щодо осіб, до яких застосовані заходи безпеки. Мова йде насамперед про документи, які містять відповідну інформацію, але в окремих випадках і предмети можуть мати властивості, які дозволять розкрити дійсні дані осіб, до яких застосовані заходи безпеки. Певну гарантію від розкриття таємниці відомостей щодо осіб, до яких застосовані заходи забезпечення безпеки становлять положення п. 4 ч.1 ст.162 і ч.5, 6 ст. 163 КПК України, згідно з якими передбачено особливий порядок надання тимчасового доступу до конфіденційної інформації. Вважаємо, що такі гарантії недостатні для збереження в таємниці вищезгаданих відомостей. На нашу думку, слід повністю виключити можливість доступу до речей та документів, які містять інформацію по дійсні дані осіб, до яких застосовані заходи безпеки, тому ст. 162 і 163 КПК України потребують удосконалення.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>



Оборонова Ірина Володимирівна

аспірантка кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОЦЕСУАЛЬНА ЕКОНОМІЯ – НЕВИЗНАНА ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Сучасний кримінальний процес в Україні характеризується тенденцією посилення гарантій прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що, відповідно, вимагає від осіб, які забезпечують здійснення провадження, додаткових зусиль для його належної організації. Зазначене обумовлює істотне зростання навантаження на судову та правоохоронну системи держави.

А тому кримінальне судочинство потребує оптимізації, яка полягає у пришвидшенні, спрощенні та здешевленні процедур, відмови від невиправданих ускладнень, більш ширшого використання сучасних досягнень науки та техніки, запровадження диференціації судочинства з урахуванням виду та тяжкості кримінальних правопорушень, інших обставин кримінального провадження. Метою такої оптимізації у кримінальному провадженні є економія процесуальних засобів у нескладних провадженнях та розвантаження органів кримінальної юстиції для більш ретельної їх діяльності у складних провадженнях.

КПК України у ст. 7, урегульовуючи систему загальних засад кримінального провадження, не згадує про засаду процесуальної економії. Разом з тим, ідея процесуальної економії давно обговорюється у наукових колах (цим питанням, наприклад були присвячені дисертаційні дослідження Сопронюк І. О. [1] і Канюки І. М. [2]). При цьому, процесуальна економія розглядається саме у контексті засади (принципу) кримінального провадження. Дійсно, системний аналіз положень КПК України дає можливість дійти до висновку про абсолютно обґрунтоване ставлення до цієї ідеї як повноцінної загальної засади кримінального провадження.

До критеріїв віднесення певного положення до засад кримінального провадження у науковій літературі найчастіше відносять таку сукупність ознак: 1) фундаментальне значення

ідеї для кримінального провадження як найбільш загального, вихідного положення; 2) закріплення цього положення у нормах права; 3) дія в усіх або кількох стадіях кримінального провадження й обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду; 4) порушення будь-якого принципу тягне за собою певні негативні процесуальні наслідки [3, с. 32].

Фундаментальність ідеї процесуальної економії не викликає сумніву, оскільки вона покликана забезпечити раціональність кримінального провадження, швидкість та ефективність його проведення, однак, за умови обов'язкового суворого дотримання прав та законних інтересів осіб, що беруть участь у процесі. Ця ідея спрямована й на виконання завдань кримінального провадження, одним із яких є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. «Швидкість» кримінального провадження якраз і забезпечується за допомогою встановлення максимально раціональної процедури, вільної від формалізму.

Як засада кримінального провадження ідея процесуальної економії наразі у ст. 7 КПК України не унормована. Однак її можна вивести зі змісту інших норм КПК України. Варто погодитись із думкою, що окремі принципи отримують пряме і повне вираження у окремій нормі закону, а зміст інших впливає з ряду правових норм, кожна з яких формулює тільки окрему складову частину відповідного принципу [3, с. 13].

Складові частини засади процесуальної економії містять норми, які урегульовують, зокрема, спрощені особливі порядки кримінального провадження (провадження на підставі угод, провадження у формі приватного обвинувачення, провадження щодо кримінальних проступків, заочне (спеціальне) провадження). Кримінальне провадження на підставі угод, наприклад, передбачає спрощену і пришвидшену процедуру його вирішення – на стадії підготовчого судового провадження і без фактичного дослідження доказів. Провадження у формі приватного обвинувачення взагалі не може бути розпочате без заяви потерпілого і безумовно закривається, якщо потерпілий відмовиться від обвинувачення. Провадження щодо кримінальних проступків передбачає скорочені строки досудового розслідування, а також можливість розгляду справи у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні. Спеціальне досудове розслідування і спеціальне судове провадження дають можливість здійснювати процесуальні дії без участі підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*). Такі процедури цілком відповідають положенням Рекомендації № R(87)18 Комітету Міністрів Ради Європи стосовно спрощення кримінального правосуддя [4].

Елементи ідеї процесуальної економії містять також норми кримінального процесуального закону, які урегульовують часові рамки кримінального провадження, зокрема, вимогу розумності строків, що є ефективним засобом регулювання темпоральних параметрів кримінального судочинства і покликана попередити можливі необґрунтовані затягування кримінального провадження [5, с. 50].

Складові процесуальної економії наявні в усіх стадіях кримінального провадження, у тому числі й його центральній стадії – стадії судового розгляду, в якій допускаються прояви пришвидшення, спрощення провадження, а також його повного вирішення по суті до судового розгляду (при затвердженні вироку на підставі угоди, при звільненні обвинуваченого від кримінальної відповідальності).

Виходячи із зазначеного, робимо висновок, що процесуальна економія повинна розглядатися як засада кримінального провадження, яка проявляється у раціональності при використанні визначених законом засобів досягнення завдань кримінального провадження. З огляду на це, вважаємо за необхідне включити до системи загальних засад кримінального провадження, передбачених ст. 7 КПК України, засаду процесуальної економії та унормувати її зміст в окремій статті КПК України.

Список використаних джерел:

1. Сопронюк І. О. Принцип процесуальної економії у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2011. 227 с.

2. Канюка І. М. Принцип процесуальної економії в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 257 с.

3. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса. Вопросы теории и практики. М. Юрид. лит-ра, 1971. 200 с.

4. Рекомендація № R(87)18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» від 17 вересня 1987 року. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_339#Text.

5. Крушинський С. А. Засада розумності строків кримінального провадження у трактуванні Європейського суду з прав людини. Збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції «Засади функціонування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року). Хмельницький: ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 50-53.



Плюск Наталія Миколаївна

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ЗАХИСНИКА ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ВБИВСТВ

Основний Закон України [1] закріпив положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю для держави. Це дало відчутний поштовх для розвитку галузевого законодавства, зокрема кримінально-процесуального, у напрямку зміцнення і розширення засад змагальності, а також забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному та засудженому права на захист.

Особливе місце в захисті прав і свобод громадян відіграє інститут захисників у кримінальному процесі, який спрямований на захист прав і свобод громадян, а також допомагає здійсненню правосуддя та додержанню законів. На сьогодні, коли весь світ потерпає від глобальної економічної кризи, питання захисту осіб, особливо в справах про кримінальні правопорушення проти життя особи, є надзвичайно актуальним. Це викликано складною та небезпечною криміногенною ситуацією, яка склалася в Україні і характеризується, зокрема, досить високим ступенем вчинення різного роду вбивств та інших кримінальних правопорушень проти життя особи.

Згідно статистичних даних, можна визначити, що рівень загальної кількості зареєстрованих у країні умисних вбивств починаючи з 2016 р. поступово, але стабільно зменшується. Виключення складає стрибок такого показника у 2018-2019 роках, коли абсолютна кількість зареєстрованих умисних вбивств 2018 року сягнула 5600, що на 8,1 % більше ніж у 2017 році проте на 8 % менше відносно до 2016 р. Проте останніх два роки ці показники стабільно знижуються, сягнувши 3844 випадки на 2020 рік.

Доводиться констатувати, що правоохоронні та інші державні органи повною мірою не можуть забезпечити охорону суспільства та окремих його членів від протиправних посягань. У таких соціальних умовах діяльність захисника підозрюваного чи обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення проти життя особи набуває особливого значення.

Питання кваліфікації у справах про обвинувачення у кримінальних правопорушеннях проти життя людини є надзвичайно важливим для сторони захисту. Адже саме від роботи адвоката у цьому напрямку залежатиме подальша доля клієнта, пом'якшення його відповідальності, вид та розмір призначеного покарання тощо. Кримінально-правова кваліфікація є одним із найскладніших питань у практиці правозастосування. До помилки у кваліфікації кримінального правопорушення призводить неврахування чи неправильна оцінка якоїсь однієї, на перший погляд, незначної обставини [1, с. 18].

Академік В. Кудрявцев зазначив, що весь процес кваліфікації злочинів за своєю сутністю полягає в послідовному відмежуванні кожної ознаки вчиненого діяння від ознак інших, суміжних злочинів [2, с. 23]

Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» № 2 від 07.02.2003 р. [3] дає роз'яснення як слід кваліфікувати дії осіб, які обвинувачуються у вчиненні вказаних кримінальних правопорушень у різних випадках.

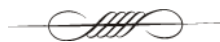
Досить часто на практиці виникають випадки, коли потрібно розмежувати умисне вбивство від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, передбачене ч. 2 ст. 121 КК України. Для цього потрібно ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу обвинуваченого. Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя правопорушення, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення протиправних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю.

У справах про обвинувачення у вчиненні вбивства захисник обов'язково має звернути увагу на те, чи смерть потерпілого не настала від ушкодження, одержаного при падінні від поштовху чи удару, коли винний не бажав або свідомо не припускав настання таких наслідків. Такі дії не можуть кваліфікуватися як умисне вбивство і, залежно від змісту суб'єктивної сторони злочину, можуть кваліфікуватись як убивство через необережність чи як умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого.

Отже, роль захисника при кваліфікації дій особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення проти життя особи, є надзвичайно важливою і клопіткою та залежить від конкретної ситуації, яка в кожному випадку несе свої особливості. Кожен адвокат має достеменно знати норми матеріального кримінального права та судову практику розгляду даної категорії справ щоб не упустити з поля зору ті обставини справи, які можуть пом'якшити покарання чи взагалі свідчити про невинність особи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів / М.Й. Коржанський. – Київ: Юрінком Інтер, 1998. – 376 с.
3. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев, М.: «Юридическая литература», 1972. – 352 с.
4. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного суду України № 2 від 07.02.2003 р. // Вісник Верховного суду України . 2003 р. № 1.



Хмелевська Наталя Володимирівна

*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Сьогодні приділяють багато уваги вивченню та застосуванню у практиці принципу верховенства права. Цей принцип є надзвичайно важливим, багатограним та запобігає сліпому слідуванню закону, який інколи буває недосконалим. Саме верховенство права

покликане забезпечувати реалізацію прав людини, забезпечуючи та гарантуючи найкращі інтереси.

Необхідним для демократичної та розвиненої держави є застосування принципу верховенства права у всіх галузях права, проте у кримінальному процесі його роль особливо важлива.

Питанням верховенства права присвячено багато наукових робіт, проте незважаючи на це, залишається поле для розгляду різних аспектів верховенства права.

Необхідно погодитись з думкою В. В. Рожної, яка зазначає, що «верховенство права повинно стати певним стандартом не лише законодавчої, а й правозастосовної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду. Його реалізація засвідчуватиме неупередженість державних органів, їх намагання забезпечити не тільки правопорядок, а й справедливість» [1, с. 382].

Наглядним прикладом дотримання принципу верховенства права є ситуація, яка склалась під час закриття кримінального провадження у справі № 149/3394/18. Зокрема, прокурор подав касаційну скаргу в якій просив скасувати судові рішення і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

Прокурор посилався на безпідставне, всупереч вимогам ст. 5 КПК, закриття місцевим судом кримінального провадження у зв'язку з відмовою потерпілої від обвинувачення, оскільки остання подала таку заяву 22 лютого 2019 року, а 11 січня 2019 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», яким п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК виключено. Прокурор вважав, що апеляційний суд не виправив помилки суду першої інстанції, належним чином не перевірів доводів прокурора, викладених в апеляційній скарзі, не навів мотивів, з яких виходив при їх спростуванні. Верховний Суд судові рішення залишив без зміни [2, с. 58].

Постановляючи ухвалу про закриття кримінального провадження, місцевий суд керувався тим, що в підготовчому судовому засіданні потерпіла подала заяву про відмову від обвинувачення та закриття кримінального провадження, яке відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК (у редакції норми станом на час вчинення діяння, досудового розслідування та звернення до суду з обвинувальним актом) належало до таких, що здійснюються у формі приватного обвинувачення. Апеляційний суд, залишаючи ухвалу місцевого суду без змін, виходив з того, що внесення змін до ст. 477 КПК не позбавляє права потерпілої звернутися до суду із заявою про відмову від обвинувачення, позаяк досудове розслідування розпочато у формі приватного обвинувачення і тому має бути закінчено з дотриманням норм, що визначають особливості розгляду справ приватного обвинувачення. Положенням п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК (у редакції, чинній до 10 січня 2019 року) було визначено, що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінального правопорушення, передбаченого, в тому числі, й ст. 185 КК, якщо воно вчинене іншим близьким родичем потерпілого. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК близькими родичами є рідні брат і сестра.

Необхідно зазначити, що загальне правило щодо дії кримінального процесуального закону в часі відповідно до ч. 1 ст. 5 КПК передбачає, що процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями КПК, чинними на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення. Вирішуючи питання про правомірність закриття судом першої інстанції цього кримінального провадження, розпочатого за процедурою приватного обвинувачення, при тому, що на момент подачі до суду заяви потерпілої про відмову від обвинувачення таке кримінальне правопорушення було виключено з обсягу поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, слід виходити із загальних положень КПК з урахуванням завдань кримінального провадження, засад верховенства права та диспозитивності, а також дотримуючись балансу публічних та приватних інтересів і загальної справедливості судового провадження [2, с. 59].

Головна ідея запровадження цієї особливої кримінальної процедури у правову систему України полягає в тому, що законодавець надає пріоритет свободі особистості у царині, яка віддана на розсуд індивіда і не може бути об'єктом втручання держави. Злочини, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення, завдають шкоди головним чином інтересам окремих осіб, здебільшого, не є тяжкими і зумовлені локальними конфліктами, їх небезпека для держави й суспільства не є значною, а порушені права потерпілих можуть бути ефективно захищені як за допомогою кримінально-правових механізмів, так і в альтернативний спосіб. Завдана цим особам шкода зазвичай не має непоправного характеру, і становище, яке вони мали до вчинення посягання, може бути поновлено, в тому числі, шляхом порозуміння, примирення, компенсації й іншим чином без застосування встановлених державою заходів примусу. У цих випадках, які є винятками із засади публічності, законодавець надає потерпілому можливість вибору одного з альтернативних варіантів поведінки у відповідь на вчинення щодо нього кримінального правопорушення: ініціювати перед компетентними органами притягнення винного до кримінальної відповідальності; врегулювати кримінально-правовий спір на основі взаємного порозуміння; не вдаватися до жодних дій. Обираючи спосіб реагування на злочин, потерпілий, користуючись свободою розсуду, самостійно вирішує питання про те, наскільки це протиправне діяння зачіпає його інтереси, на скільки ефективним для їх захисту буде звернення до процедури кримінального судочинства, а в разі початку такої процедури – чи доцільно її продовжувати. Заява потерпілого свідчить про його рішення захистити власні інтереси шляхом здійснення кримінального провадження. Волевиявлення потерпілого про притягнення винного до кримінальної відповідальності є необхідною рушійною силою здійснення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, яке відповідно до частини першої ст. 477 КПК може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого, а в разі його відмови від обвинувачення згідно із ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК підлягає безумовному закриттю (за винятком кримінальних проваджень щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством).

Системний аналіз приписів ч. 4 ст. 26, п. 7 ч. 1 ст. 284 та ст. 477 КПК свідчить, що волевиявлення потерпілого у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення є вирішальним у питаннях щодо початку та припинення (закриття) такого провадження. Виникнення у потерпілого права відмови від обвинувачення у такому провадженні нерозривно пов'язане із моментом реалізації початку досудового розслідування, і кримінальним процесуальним законом не передбачено можливості обмеження названого права потерпілого в цьому провадженні[2, с. 60].

Колегія суддів наголосила на недопустимості розриву реалізації положень засади диспозитивності, закріплених у ч. 4 ст. 26 КПК. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 29 червня 2010 року у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини зазначив, що «одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями».

У рішенні від 22 вересня 2005 року № 5рп/2005 Конституційний Суд вказав, що із конституційних принципів рівності та справедливості випливає вимога визначеності, ясності й недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі[2, с. 60].

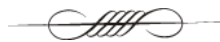
«Позбавлення потерпілої під час судового провадження наявного в неї з початку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення права на відмову від обвинувачення, шляхом звуження поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення (виключення п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК), не відповідатиме принципу правової визначеності як складової вимоги верховенства права. Так, законодавчі зміни в частині проваджень у формі приватного обвинувачення та, відповідно, обмеження права потерпілої

на відмову від обвинувачення має базуватися на надання можливості останній передбачати наслідки своєї поведінки. Тобто, потерпіла, яка ініціювала провадження у справі приватного обвинувачення та вже набула права на відмову від обвинувачення, повинна мати чітке розуміння наслідку змін законодавчого регулювання щодо своїх прав, а саме чи в праві буде вона відмовитися від обвинувачення з метою закриття такого провадження щодо її близького родича»[2, с. 60].

Отже, незважаючи на те, що чинні норми КПК передбачали вирішення ситуації іншим шляхом було застосовано принцип верховенства права, що свідчить про те, що в нашій державі дотримуються верховенства права в кримінальних провадженнях.

Список використаних джерел:

1. Рожнова В. В. Верховенство права в системі принципів кримінального провадження. Університетські наукові записки. 2012. № 4 (44). С. 381–387.
2. Тижневий огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 19.08.2019 по 23.08.2019. Київ, 2019. 61 с.



Шабатура Максим Вікторович

аспірант кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ОБ'ЄДНАННЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

У науці кримінального процесу питання об'єднання і виділення кримінальних проваджень є предметом постійного інтересу з боку науковців, зокрема дослідженню цієї проблематики приділено увагу в роботах В. В. Вапнярчука, О. А. Калганова, В. В. Козія, В. В. Павловського, І. В. Проданика, І. Ю. Потьомкіна, В. О. Рибалка, С. О. Січка, А. О. Филистина та ін. Попри практично перманентний науковий інтерес до цього правового інституту залишають невирішеними низка питань, які мають значне практичне значення. Крім того, для подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства необхідна надійна науково-теоретичною основа.

На сьогоднішній день чинний КПК України у ст. 217 передбачає можливість об'єднання матеріалів досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, а також матеріали досудових розслідувань, по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються такі розслідування, вчинені однією особою (особами) [1]. Зазначені законодавчі положення значною мірою подібні до підстав об'єднання кримінальних справ, які були передбачені ст. 26 КПК 1960 р. згідно з якою в одному провадженні можуть бути об'єднані справи по обвинуваченню декількох осіб - співучасників вчинення одного чи кількох злочинів або по обвинуваченню однієї особи у вчиненні декількох злочинів [2]. Однак впродовж тривалого часу чинності згаданих вище правових норм і вчені, і практичні працівники неодноразово пропонували доповнити перелік підстав об'єднання кримінальних проваджень і наводили для цього цілком слушні і засновані на потребах практики аргументи. Далі спробуємо розглянути окремі з них.

На сьогоднішній день прийнято вважати, що в одному провадженні можуть бути об'єднані лише матеріали щодо умисних злочинів учинених у співучасті, однак відсутні підстав для об'єднання матеріалів про злочини, вчинені кількома особами з необережності. Через це маємо ситуації, в яких щодо однієї події провадяться кілька досудових розслідувань, при цьому фактично марнується і час, і сили працівників як органів досудового розслідування, так і прокуратури, і суду [3, с. 210]. В. В. Козій доводить доцільність об'єднання кримінальних проваджень щодо фізичної особи із провадженням стосовно юридичної особи у випадку притягнення останньої до відповідальності в кримінальному

провадженні [4, с.8]. Видається, що пропозиції передбачити можливість об'єднання таких проваджень, цілком обґрунтовані.

Окремої уваги потребують питання удосконалення КПК України щодо запровадження обов'язкового об'єднання матеріалів кримінальних проваджень приватного обвинувачення у разі наявності зустрічних (чи взаємних) звинувачень [3, с. 210]. Річ у тім, що значна частина таких проваджень стосуються фактів нанесення побоїв, тілесних ушкоджень один одному обома учасниками конфлікту. Змодельюємо ситуацію: учасник бійки Особа_1 звертається із заявою до Національної поліції і, відповідно, починається кримінальне провадження. Інший учасник бійки, Особа_2 просить його пробачити, компенсує витрати на лікування тощо і Особа_1 відмовляється від претензій, що є підставою до закриття кримінального провадження. У подальшому, Особа_2 звертається із заявою до Національної поліції про вчинення щодо нього злочину Особою_1 і починається інше кримінальне провадження. Звичайно ж, такі випадки можна розглядати і як своєрідний «чорний гумор», але чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить підстав і порядку справедливого вирішення таких ситуацій, що ніяк не сприяє зміцненню поваги до закону та органів кримінальної юстиції. Можливим вирішенням проблемної ситуації може бути запровадження процедури об'єднання в одне провадження зустрічних звинувачень і можливість закриття такого провадження у разі примирення його учасників.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Кримінально-процесуальний кодекс України [втратив чинність] *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text>
3. Січко С. О. Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування: питання теорії та практики. *Право і суспільство*. 2019. № 2. частина 2. С. 208-213.
4. Козій В. В. Об'єднання і виділення кримінальних проваджень за законодавством України : Дис. ... канд. юрид. наук / Спец. 12.00.09. Київ. Національна академія прокуратури України, 2016. 248 с.
5. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення : Затверджено Наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 р. № 298 *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>
6. Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія. Харків, 2015. 240 с.
7. Рекомендация R (85) 11 Комитета министров государствам-членам относительно положения потерпевшего в рамках уголовного права и уголовного процесса от 28.06.1985 г.: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_127.



Юрчишин Віталій Дмитрович

*Завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Івано-Франківського юридичного інституту НУ «ОЮА»
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОКАЗАННЯ АНОНІМНИХ СВДКІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Використання показань анонімного свідка у кримінальному провадженні співвідноситься із правом обвинуваченого на допит свідків, що інколи викликає певні складнощі на практиці. Оскільки особа свідка прихована, у обвинуваченого відсутня інформація, яка необхідна для того, щоб оскаржити достовірність та надійність свідка і його показань. Адже чим більше доказове значення показань такого свідка, тим більша вірогідність порушення права на справедливий судовий розгляд справи (ст. 10 Загальної

Декларації прав людини, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права тощо), яке закріплене у ряді міжнародних нормативно-правових актів універсального характеру та виступає, свого роду, міжнародно-правовим стандартом у галузі здійснення правосуддя.

Така авторитетна організація як Amnesty International, виступає проти використання в суді показань анонімних свідків, оскільки подібна практика є несумісною з принципом презумпції невинуватості, правом обвинуваченого оскаржувати докази і здатністю суду виносити рішення, ґрунтуючись на достовірних доказах, які сторони мали можливість оскаржити в ході судового розгляду [1,Р. 59-61; 4,Р. 14; 5,Р.42-43].

Зазначені обмеження, на наш погляд, є вкрай необхідними, адже у кримінальному процесі права сторони захисту можуть бути істотно порушені, а застосування показань анонімних свідків може впливати на істотне порушення принципів справедливого судового розгляду [2; 3; 7; 9]. Так, Принципи, що стосуються справедливого розгляду в Африці, дозволяють анонімним свідкам виступати із показаннями в суді, але тільки у виняткових обставинах та в інтересах правосуддя, з урахуванням характеру і обставин злочину, а також потреби в захисті свідка.

Міжнародні кримінальні трибунали як виняток дозволяли застосовувати показання анонімних свідків, в тому числі при розгляді справ, пов'язаних із тероризмом, торгівлею наркотиками, організованою злочинною діяльністю та іншими міжнародно-протиправними діями. Разом з тим, суди чітко рекомендували користуватися такими показаннями у виняткових, строго встановлених обставинах, приймаючи до уваги шкоду, яка може бути завдана правам сторони захисту.

Крім того, юристи англосаксонської школи права відносяться до цієї практики вкрай негативно, посилаючись на вимоги справедливого розгляду справи. Проте норма Статуту Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії (ст. 21 Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді), що стосується захисту потерпілих і свідків, передбачає «проведення закритих розглядів і збереження в таємниці особистості потерпілого», а в ст.ст. 69 і 75 Правил процедури та доказування Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії уточнюється порядок надання такого захисту, в тому числі - нерозголошення особи потерпілого або свідка.

Звичайно, що такі заходи міжнародних кримінальних трибуналів є дійсно необхідними, оскільки свідки, які часто стають жертвами, надавши показання в суді, можуть піддатися великій небезпеці, коли повернуться у свою країну. Такі заходи по захисту свідків застосовував Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії у рішенні від 10 серпня 1995 р. при розгляді справи Душко Тадича. У даному рішенні Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії намагався урівноважити інтереси обвинуваченого і свідків та висуває п'ять досить жорстких умов, що дозволяють зберігати в таємниці осіб свідків [11].

В той же час, Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді подібних заходів не вживав. Однак, судова практика вказала на важливість справедливого розгляду не тільки стосовно обвинуваченого, але й потерпілого та свідка, оскільки вони знаходяться в уразливому становищі і заслуговують допомоги та захисту.

Таким чином, міжнародні судові органи повинні враховувати та вирішувати питання про те, чи є показання анонімного свідка єдиним або вирішальним доказом проти обвинуваченого. У випадку, коли такі докази вважаються єдиними або вирішальними у кримінальному провадженні, вони повинні застосовуватися міжнародними судовими органами із винятковою обережністю. При наявності інших доказів винуватості обвинуваченого, трибунали або суди повинні оцінювати силу таких додаткових доказів. І, нарешті, якщо суди вирішують задовольнити клопотання про анонімність показань свідків, вони повинні прийняти достатні компенсаційні заходи, що дозволяють захистити права обвинуваченого і зберегти справедливий характер судового розгляду. Тому закономірно, що допустимість показань анонімних свідків повинна бути обумовлена додатковими критеріями в порівнянні із допустимістю звичайних показань свідків.

Крім того, міжнародні кримінальні трибунали та судові органи оцінювали наступні аспекти: можливість усіх учасників процесу спостерігати за поведінкою свідків під час дачі ними анонімних показань; межі розкриття інформації стороні захисту про надійність свідків і достовірність їх показань у разі збереження анонімності; можливість сторони захисту брати участь у допиті анонімних свідків з тим, щоб перевірити їх надійність і достовірність; врахування судами потреби в збереженні особи свідка в таємниці та оцінка справедливості розгляду у випадку застосування анонімних показань в якості доказів [10, с.195-196].

Як підкреслив Міжнародний кримінальний суд у справі Прокурор проти Лубанги від 18 травня 2008 р., при вирішенні питання про участь в процесі анонімних потерпілих потрібна виняткова обережність, особливо в світлі можливого обмеження прав обвинуваченого. Суд постановив, чим важливіша та істотніша передбачувана участь анонімного свідка, тим вища вірогідність того, що Палата зажадає від потерпілого розкрити свою особистість [6, с.306; 8].

Отже, Міжнародний кримінальний суд та інші міжнародні судові органи вказують на необхідність відноситися до показань анонімних свідків досить «обережно» і намагатися в міру можливості компенсувати дефектність таких доказів додатковими процедурними гарантіями для захисту, в тому числі визначати, наскільки збереження анонімності свідка було необхідним.

З огляду на ряд обмежень, з якими стикається сторона захисту через анонімність свідків, з метою їх охорони Міжнародний кримінальний суд та інші міжнародні суди рекомендують застосовувати певні альтернативні заходи, зокрема допит анонімних свідків за допомогою відеоконференцз'язку. Іншим альтернативним заходом до застосування показань анонімних свідків, зазначених міжнародними судовими органами як умову дотримання міжнародних стандартів прав людини, а саме гарантованого права обвинуваченого на належну процедуру і справедливий судовий розгляд, виступає вимога того, щоб вказані показання анонімних свідків не вичерпували собою доказову базу обвинувачення. Тим більше, що відповідно до виробленої позиції міжнародних судових органів, обвинувальний вирок не може ґрунтуватися виключно на показаннях анонімних свідків, він повинен бути підкріплений і іншими доказами, зібраними по справі.

Таким чином, застосування показань анонімних свідків свого роду, є виключенням та відходом від принципів безпосередності та змагальності міжнародного кримінального процесу. Адже збереження в таємниці даних про особу свідка є суттєвим обмеженням права обвинуваченого на захист. Проте дані показання досить активно використовуються міжнародними трибуналами та Міжнародним кримінальним судом, особливо у справах про військові злочини та злочини проти людства. Самі по собі показання анонімних свідків вписуються у концепцію балансу прав, що охороняються міжнародними нормативно-правовими актами у сфері захисту прав людини і основних свобод, що сформувався в процесі діяльності та практики міжнародних судових органів.

Однак з метою збереження саме цього балансу необхідно, щоб порядок отримання і використання показань анонімних свідків у міжнародному кримінальному процесі охоплював собою сукупність певних умов або правил. Міжнародні судові органи у своїй практиці визначили, що застосування показань анонімних свідків, будучи винятковим заходом, тим не менш, не у кожному випадку порушують права обвинуваченого. В той же час, таке порушення буде наявним, коли в основу вироку будуть покладені виключно анонімні показання.

Список використаних джерел:

1. AmnestyInternational: Theinternationalcriminalcourt: Makingtherightchoices – PartII – Organizingthecourtandensuringafairtrial, *індекс AI: IOR 40/011/1997, (1997) P. 59-61. URL: <https://www.amnesty.org/download/Documents/IOR400111997ENGLISH.pdf>.*

2. Rules of procedure and evidence International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory

- of the former Yugoslavia (IT/32/Rev.50 8 July 2015), Rule 75(B)(i)(d). URL:https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf.
3. Rules of procedure and evidence of the International Criminal Tribunal for Rwanda (13 May 2015), Rule 75(B)(i)(d). URL:<https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/150513-rpe-en-fr.pdf>.
4. Singapore: The death penalty – A hidden toll of executions. AI: ASA 36/001/2004, (2004) P. 14. URL:<https://www.amnesty.org/download/Documents/96000/asa360012004en.pdf>.
5. USA: Justice delayed and justice denied? Trials under the Military Commissions Act, AI: AMR 51/044/2007, (2007) P. 42-43. URL:<https://www.amnesty.org/download/Documents/60000/amr510442007en.pdf>.
6. Баумгартнер Э. Участие потерпевших в судопроизводстве Международного уголовного суда. Международный журнал Красного Креста. Том 90. №870. 2008. С. 277-323.
7. Правила и руководящие принципы, касающиеся права на справедливое разбирательство и правовую помощь в Африке (2005 г.) URL:http://hrlibrary.umn.edu/research/ZIM%20Principles_And_G.pdf.
8. Прокурор против Лубанги (ICC-01/04-01/06-1119), Судебная палата МУС, решение по вопросу об участии потерпевших (18 января 2008 года) §§130-131. URL:<https://www.icc-cri.int/drc/lubanga>.
9. Руководящие принципы в области прав человека и борьбы с терроризмом (2002), руководящий принцип IX(3)(iii)-(4). URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_533#Text.
10. Справедливое судебное разбирательство в международном праве: юридический сборник. о Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ). Варшава. 2013. Homework. 281 с.
11. Тавернье П. Опыт Международных уголовных трибуналов по бывшей Югославии и Руанде. URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2020-11/270.pdf>.

ПРИНЦИПИ ТА ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ



Циганюк Юлія Володимирівна

завідувач кафедрою права та правоохоронної діяльності

Хмельницького інституту МАУП, провідний юрисконсульт сектору юридичного забезпечення Хмельницького НДЕКЦ МВС України, адвокат

доктор юридичних наук, доцент

ПІДГОТОВКА ВІДПОВІДЕЙ НА АДВОКАТСЬКІ ЗАПИТИЩОДО НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ АБО КОПІЙ ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ,ЯКІ НАДХОДЯТЬ ДОСУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ

Поняття адвокатського запиту, порядок подання, зобов'язання органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, керівників підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит щодо надання відповіді на адвокатський запит визначені у ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

О. О. Наумова наголошує на важливості гарантій професійного права адвоката на отримання ним інформації відповідно до ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», оскільки це є запорукою дотримання права клієнта на ефективний правовий захист його порушених, невизнаних або оспорюваних прав, інтересів та свобод [1].

Не оспорюючи ролі адвокатського запиту як засобу реалізації гарантій адвокатської діяльності варто зазначити також про те, що він не є необмеженим способом безумовного та безальтернативного отримання інформації або копій документів. Зокрема таке обмеження встановлене щодо кримінального провадження.

Якщо запит поданий у кримінальному провадженні, то є достатні правові підстави для відмови у наданні відповіді на нього. Так, відповідно до абз. 4 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надання адвокату інформації та копій документів, отриманих під час здійснення кримінального провадження, здійснюється в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом [2].

На момент отримання таких запитів судово-експертними установами які здійснювали експертизи у кримінальних провадженнях, у них, як правило, відсутня інформація про те чи закінчене у цьому кримінальному провадженні досудове розслідування. А тому відповідно до ст. 387 Кримінального кодексу України розголошення без письмового дозволу прокурора, слідчого або особи, яка провадила оперативно-розшукову діяльність, даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування особою, попередженою в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані тягне за собою настання кримінальної відповідальності [3]. Окрім того, судовий експерт, відповідно до вимог п. 4 ч. 5 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України зобов'язаний не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати [4].

Тому для отримання тієї інформації, яка міститься у адвокатському запиті необхідно реалізувати адвокату (у статусі учасника кримінального провадження, який він набув відповідно до норм КПК України) вимоги ст.ст. 220-222 КПК України, або 317 КПК України.

Адже відповідно до ч. 1 ст. 222 КПК України, відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим [4], а відповідно до порядку ст. 221 КПК України сторона захисту, потерпілий та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження можуть ознайомитись з матеріалами досудового розслідування до його завершення склавши відповідне клопотання.

Відповідно до ч. 2-4 ст. 290 КПК України прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до матеріалів досудового розслідування, які є в його розпорядженні, у тому числі будь-які докази, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання. Прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. Надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії або відображення матеріалів [4].

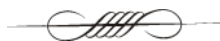
А відповідно до ч. 2 ст. 317 КПК України після призначення справи до судового розгляду головуючий повинен забезпечити учасникам судового провадження можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, якщо вони про це заявлять клопотання. Під час ознайомлення учасники судового провадження мають право робити з матеріалів необхідні виписки та копії [4].

Таким чином КПК України встановлює окремий порядок для отримання інформації та/або копій документів адвокатом про проведену судову експертизу та її результати у кримінальному провадженні як учасником цього провадження.

Необхідно наголосити на тому, що інформація про те чи проводилась судова експертиза у кримінальному провадженні, які об'єкти були надані експерту на дослідження, чи завершене проведення цієї експертизи тощо також є відомостями, що становлять таємницю досудового розслідування і можуть бути надані під час досудового розслідування лише з дозволу уповноваженої особи. Адже відомості досудового розслідування включають у свій зміст не лише фактичні данні, які отриманні під час досудового розслідування, але й процесуальні рішення. Ці рішення приймаються слідчим, прокурором та останні, як правило, бажають не розголошувати їх зміст і порядок прийняття проводячи власну тактику розслідування кримінального провадження залежно від особливостей кожного з проваджень. Розголошення таких відомостей може призвести до неможливості здійснення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Наумова О.О. Порушення професійного права адвоката на адвокатський запит та їх гарантії в Україні. *Правничий вісник Університету «КРОК»*.2016. Вип. 24. С.14-22 URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/naumova_0008.pdf (дата звернення 27.04.2021).
2. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 27.04.2021).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 27.04.2021).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 27.04.2021).



Ярема Оксана Григорівна

*доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В УКРАЇНІ

З стрімким розвитком інформаційних технологій, засобів комунікації в сучасному інформаційному суспільстві актуальності набуває питання правового регулювання діяльності суб'єктів інформаційних правовідносин.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про інформацію» суб'єктами інформаційних відносин є: фізичні особи, юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень [1].

Ст. 12 Закону України «Про інформацію» (в редакції 1992 р.) інформаційну діяльність визначала як сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Нова редакція зазначеного Закону виділяє лише види інформаційної діяльності, до яких, відповідно до ст. 9 вказаного Закону належить: створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації [1]. Тобто, під інформаційною діяльністю суб'єктів інформаційних правовідносин можемо розуміти будь-які дії та операції пов'язані з інформацією та інформаційними процесами.

Надаючи роз'яснення з юридичних питань, здійснюючи операції з правовою інформацією адвокати сьогодні є активними учасниками інформаційних правовідносин, та важливими суб'єктами інформаційної діяльності.

Адвокат (лат. *advocatus* – запрошений) – юрист, який, маючи спеціальний статус, надає правову допомогу фізичним чи юридичним особам, здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, представляє інтереси фізичних або юридичних осіб [2].

Правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закон України «Про інформацію», Закон України «Про доступ до публічної інформації» та інші законодавчі акти України.

Серед повноважень адвоката чимала кількість їх має інформаційний характер. Так, зокрема, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» під поняттям інші види правової допомоги, які надаються адвокатом встановлює - види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення [3].

Адвокатська діяльність - незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [3].

Отже, у своїй професійній діяльності адвокат здійснює функції інформаційного характеру: надає консультації клієнтам, інформує їх щодо процесу та результатів розгляду справ, роз'яснює варіанти ефективного правового вирішення проблем чи конфліктів з якими звертаються до нього клієнти. У процесі такої інформаційної діяльності адвокат повинен керуватися чинним законодавством, надавати повну, об'єктивну та достовірну інформацію, керуватися правилами адвокатської етики.

Крім того, адвокат вправі формувати та подавати запити на отримання необхідної інформації з тих чи інших питань, інформація по яких є необхідною умовою правильного вирішення спору.

Адвокатський запит – письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про

надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту [3].

Загальні положення щодо поняття адвокатського запиту та порядку відповіді на нього містяться в ч. 2 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яким встановлено, що орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше ніж через 5 робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію та копії документів [3].

Проте, зазначені в законодавстві терміни надання відповіді на адвокатські запити часто порушуються, порушення термінів не обґрунтовуються, або ж відповіді взагалі не надаються.

Нажаль, передбачена ч. 5 ст. 212-3 КУпАП адміністративна відповідальність за неправомірну відмову в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит, у вигляді штрафу від 25 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, є не дуже ефективним способом запобігання таким правопорушенням.

Можливо, збільшення розміру штрафу за вчинення правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 212-3 КУпАП, було б більш дієвим способом врегулювання таких правовідносин, а якщо використати креативний підхід та запропонувати, щоб частина штрафних санкцій за вчинення правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 212-3 КУпАП, спрямовувалася на користь адвоката, то це сприяло б не лише підвищенню правової культури в суспільстві, але й більш стрімкому розвитку адвокатури [4].

Отже, передбачена адміністративна відповідальність часто не сприяє отриманню адвокатами запитуваної інформації, адже чималий штраф у розмірі 425 чи 850 грн. як не дивно, переважно не працюють.

Тому, вбачається за необхідне вжити ефективних заходів у сфері відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері, зокрема в області відповідальності за несвоєчасне надання чи не надання розпорядниками інформації відповідей на адвокатські запити, що може призвести до затягування розгляду судових справ, та зменшення доказової інформації, яка б мала ефективне значення для правильного вирішення спору.

Список використаних джерел:

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
2. Т. В. Варфоломеєва. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42647
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 27, ст. 282 (дата звернення 30.05.2020).
4. І. Осколков. Відповіді на адвокатські запити: герменевтичні креативи. *Юридична газета*. 11.07.2019. URL: <http://kdkako.com.ua/vidpovidi-na-advokatski-zapiti-germenevtichni-kreativi/>

ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ



Гринько Лариса Петрівна

*доцент кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент*

Остапенко Аліна Сергіївна

*здобувач вищої освіти Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого*

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ВЕРСІЇ І ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ

З теорії криміналістики відомо, що подія злочину і частина даних про злочинця відображаються на предметах матеріальної обстановки і в свідомості людей. У ситуації конкретних злочинів, як правило, доводиться мати справу з неповними і навіть спотвореними даними. Це створює значні труднощі для процесу пізнання злочинної події, а значить – розкриття і розслідування реального злочину.

Розкриття і розслідування злочинів являє собою складну і багатогранну діяльність, для здійснення якої від співробітника органів внутрішніх справ потрібна чимала організаторська майстерність. Робота по кожній справі передбачає проведення ряду слідчих дій, які повинні бути ретельно підготовлені і проведені в певній послідовності, з дотриманням встановлених кримінально-процесуальним законом строків. Крім цього, потрібно враховувати, що у слідчого в провадженні знаходиться кілька справ одночасно, саме тому однією з умов успішного розслідування кожного злочину є планування роботи.

Під плануванням розуміється форма наукової організації процесу розслідування, а, отже, є розумовою діяльністю, спрямованою на визначення завдань, які виникають в ході слідства і пошуку способів їх вирішення. Планування базується на конкретних фактах, встановлених як процесуальним шляхом, так і за допомогою оперативно-розшукових заходів. Воно дозволяє найбільш раціонально організувати слідство, сприяє швидкому, об'єктивному і всебічному встановленні всіх обставин події, розшуку і викриттю винних. Завдяки плануванню слідчий визначає поставлені перед ним завдання, шляхи і способи їх вирішення, а результатом планування є план розслідування.

План розслідування – це підсумок процесу планування, комплекс інформаційних, тактичних, організаційних і процесуальних рішень, що передбачає оптимальний порядок, терміни, способи і засоби конкретних рішень і виконавців, а саме: конкретних слідчих, оперативно-розшукових заходів і тактичних прийомів.

Будь-яке планування потребує основу, на якій воно буде здійснюватись. Такою основою виступають криміналістичні версії.

Криміналістична версія – самостійний різновид гіпотези, якому притаманні наступні особливості:

- використовується в специфічній сфері суспільних відносин – кримінальному процесі;
- пояснює факти і обставини, що мають значення для встановлення істини тільки по даній, конкретній справі;
- перевіряється в обмежений законом термін [3].

Як теоретично, так і практично важливим є питання про підстави, на яких будуються версії. В першу чергу версія ґрунтується на фактах, які отримують в результаті слідчих дій і (або) оперативно-розшукових заходів. Факти такого роду відрізняються значним різноманіттям.

При висуванні версії провідну роль відіграє мислення, зокрема, вміння узагальнювати розрізнені спочатку факти, або використовувати для вирішення окремого випадку загальні

положення. Підхід до узагальнення окремих фактів називають індукцією, а застосування загальних положень до певного випадку – дедукцією. Дедуктивні міркування починаються з констатації того, що зазвичай буває так: ... встановити, чи відповідає даний випадок цьому загальному положенню.

І третім методом, який використовується при висуванні криміналістичних версій є аналогія. Особливо широко аналогія застосовується при побудові версії на основі аналізу способів вчинення злочинів. Для такого методу неважливо з якого джерела надходить інформація, на основі якої будуються версії. Важливо лише, щоб ця інформація стосувалася даної справи [1].

Версія – тільки таке припущення, яке приймає до перевірки слідчий, оперативний працівник, експерт або інші особи, які мають владні повноваження щодо даної кримінальної справи.

З визначення версії видно, що, по-суті, вона – припущення. Її реальність потребує підтвердження або спростування фактами. Але не всяке припущення може вважатися версією.

Зважаючи на таку думку, можна надати таку класифікацію версій:

1. За суб'єктами, які приймають версії в якості орієнтира для подальшої роботи на:

- слідчі (версію прийняв і став перевіряти слідчий);
- оперативно-розшукові (версія може стосуватися негласної роботи, її прийняв і почав по ній працювати оперуповноважений);
- експертні (наприклад, експерт припускає, що удари завдавалися з великою силою, збоку і починає шукати аргументи на користь такого припущення);
- судові (наприклад у випадку, коли суд при розгляді кримінальної справи не погоджується з висновками слідчого, припустивши, що злочин скоїв не один обвинувачений і досліджує цю версію) [2].

2. За колом пояснювальних фактів виділяють:

- загальні – пояснюють всю подію в цілому або його головні, принципові питання (злочин – не злочин, якщо не злочин те, що саме сталося). Можуть бути пов'язані з прагненням пояснити наявність або відсутність причинного зв'язку між поведінкою людини і наслідками. Можуть стосуватися винуватості/невинуватості певних осіб у вчиненні злочину, а також кваліфікації злочину [3].

- приватні версії – стосуються пояснення окремих обставин злочину: способів проникнення на місце злочину, знаряддя вчинення злочину і т.д.

3. За моментом висунення версії, тобто до або після порушення кримінальної справи:

- дослідчі версії;
- версії розслідування.

4. За часом висунення:

- початкові;
- наступні.

Отже, робота з версіями становить необхідний етап в роботі слідчого та осіб, зайнятих розкриттям і розслідуванням злочинів. По суті, саме версії є основою будь-якого плану розслідування, а план – стратегією, яка підкріплена певними уявленнями і потребами в з'ясуванні конкретних відомостей.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика: Навч. посіб. / Волобуєв А.Ф., Самойленко О.А., Смаль І.В., та ін. / За ред. А.Ф. Волобуєва. — К.: «КНТ», 2011. – 504 с.

2. Стеценко Ю. В. Щодо суб'єктів висунення криміналістичних версій / Ю. В. Стеценко // Право і суспільство. – 2015. – №4(2). – С. 205-210.– Режим доступу http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_4%282%29__36

3. Трофименко О.-А. С. Дефініція, об'єкт, предмет, мета, завдання, принципи, ознаки та функції категорії «криміналістична версія» / О.-А. С. Трофименко // Право і суспільство. –



Дудкевич Сергій Едуардович

*Старший судовий експерт сектору балістичного обліку
відділу криміналістичних видів досліджень Чернівецького НДЕКЦ МВС*

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ОБЛІК

В сучасних умовах, облік зброї являє собою сукупність відомостей про особу що є власником зброї, його персональні дані, інформацію конкретні екземпляри зброї якими особа володіє, зразки куль та гільз отриманих під час експериментального відстрілу зброї, об'єктів вилучених під час оглядів місць подій, інформації про втрачену зброю та їх цифрові копії. Останні, в свою чергу, почали використовуватись відносно нещодавно.

За останні два роки в Україні відбулась реформа щодо ведення центральних та обласних колекцій куль та гільз, порядку їх ведення та функціонування в НДЕКЦ та ДНДЕКЦ МВС. Нараз сучасний балістичний облік, як частина загальнонаціонального обліку зброї, являє собою базу даних куди вносяться відповідні відомості про особу, що володіє зброєю на законних підставах в контексті сучасного законодавства. Оскільки в Україні відсутній конкретний закон що регулює вогнепальну зброю, чи інші вироби що мають вогнепальний принцип метання снарядів, то це питання регулюється підзаконними нормативно правовими актами, а саме Наказ МВС № 622 від 21.08.1998, Наказ МВС №390 від 10.09.2009, наказ МВС №379дск від 13.06.2000 та деякі інші[1 с. 77].

Саме проблема відсутності Закону, що регулює вогнепальну зброю, породжує певні колізії та проблеми в цій сфері, до яких належать:

- сертифікація зброї в Україні;
- обіг певних зразків вогнепальної зброї правовий статус яких чітко не врегульований (шротові пістолети);
- обіг та сертифікація, так званих, стартових пістолетів/револьверів турецького виробництва або інших іноземних пристроїв конструкція яких дозволяє внесення змін, що не являються незворотними;
- ремонт вогнепальної зброї;
- переспорядження («релоадинг») патронів до травматичної та нарізної зброї.
- заміна, переоснащення або застосування нетипових комплектуючих частин зброї (складені приклади, короткі ложа, руків'я, пристрої зменшення звуку пострілу та інші).

Балістичному обліку підлягають зразки зброї, що відповідають певним вимогам, неочевидним для пересічного громадянина, що виявив бажання стати власником зброї. Перелік даних вимог утворюється з різних документів, юридичне значення яких підлягає сумніву у деяких випадках. Мова йде про Галузеві стандарти, Стандарти МВС, методики проведення дослідження вогнепальної зброї та боєприпасів тощо. Частина подібних нормативних актів чи джерел інформації, являється документами для службового використання, та не доступні для пересічних громадян, а значить особи не в змозі об'єктивно оцінювати свої діяння, пов'язані з використанням чи володінням зброї як такі, що можуть порушувати встановлений порядок (Далі - «Закон»).

Наявність подібних, розосереджених по своїй суті, документів та відомостей, порушує в певній мірі ст. 57 Конституції України, а саме: «Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.[2 с. 250]

Таким чином виникає колізія коли «Незнання законів» або його формальна відсутність може бути підставою для звільнення особи від відповідальності. Мова йде про ст. 263

Кримінального кодексу України (Далі - ККУ) «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами». Положення даної статті посилаються на передбачений «Законом» дозвіл, та регулюють правила поводження зі зброєю, як вогнепальною так і холодною. По свої суті дана норма є банкетною, тобто нормою, що посилається на інший нормативно правовий акт. Рішення Судів України підтверджують дану тезу, а саме рішення суду: Печерського райсуду № 757/7651/16-к від 19.02.2018 в якому суд надав аналіз існуючим правовим реаліям, щодо розуміння терміну «Закон» в контексті ст. 263 ККУ та звільнив особу від відповідальності в зв'язку з відсутністю «Закону», що регулює дане питання.

Проблема застосування ст.263 ККУ, як банкетної норми, розглядалась в двох рішеннях Верховного суду України (Постанова від 31.05.2018 № 127/27182/15-к та 3 липня 2019 року у справі № 288/1158/16-к, провадження № 13-28кс19) рішеннями яких визначено, що поняття «Закон» повинне розглядатись в широкому розумінні. Широке розуміння в контексті даних рішень - будь-який нормативно-правовим актом, у тому числі підзаконний.

Виходячи з вище викладеного можна стверджувати, що наявність подібної нестабільної судової практики, а саме наявність як виправдувальних, так і навпаки обвинувальних рішень судів по аналогічним справам наражає громадян, що бажають придбати собі вогнепальну зброю небезпеку. Полягає ця небезпека в відсутності стабільності в праві володіння ними зброєю як своєю власністю, так і можливістю бути несправедливо покараними без наявності умислу в своїх діях.

Таким чином проблема обігу зброї та її обліку має комплексний характер. Обліку підлягає далеко не вся зброя яка є в користуванні громадян. Однак не кожний громадянин віддає собі звіт, чи не являється виріб який він придбав незаконним або ж чи не стануть предметом судового розгляду маніпуляції особи зі своєю зброєю в контексті встановлення на неї певних модифікацій, які є в вільному обігу в Україні та не підлягають будь якій сертифікації.

Список використаних джерел:

1. Соколов О.С., Бондар В.С. Проблемні питання обігу нарізної мисливської вогнепальної зброї в Україні: шляхи вдосконалення нормативного регулювання URL : <http://maup.com.ua/assets/files/expert/12/6.pdf> (дата звернення 05.06.2021).
2. Шаблистий В.В. Незаконний обіг зброї в Україні: міф чи реальність? // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції – 2018 – URL : <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3111/1/59.pdf>(дата звернення 05.06.2021).
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України – 1996. – № 30. – с. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>



Жулковський Вадим Вікторович

*старший викладач циклу загально-правових дисциплін
Хмельницького центру підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України,
кандидат педагогічних наук*

Масловський Олександр Вікторович

*начальник циклу загально-правових дисциплін
Хмельницького центру підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України*

**МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

В умовах реформування систем забезпечення справедливого суду та досудового слідства важливим фактором є практичне впровадження досягнень психологічної науки, яке спрямоване на вдосконалення діяльності правоохоронних органів.

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає такі форми залучення психолога до кримінального провадження: експерт (ст. 69 КПК), спеціаліст (ст. 71 КПК), участь психолога у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 227 КПК) [4].

Враховуючи особливості чинного законодавства за зверненням учасників кримінального процесу, психолог може приймати участь у будь-якій слідчій дії. Але, незважаючи на це, напрацьованих алгоритмів залучення психологів та вимог до таких спеціалістів не існує. Саме цей факт й визначає актуальність досліджуваної проблеми.

У міжнародній практиці вона знаходить своє вирішення у створенні інституту судової психології, що включає в себе не тільки арсенал психологів-експертів, а й психологів-спеціалістів, які у свою чергу мають відповідні кваліфікаційні навички та не викликає сумнівів щодо їх незалежності та об'єктивності. Аналіз наукових джерел засвідчує, що інститути судової психології об'єднують органи слідства, прокуратури та суду, які забезпечують об'єктивність своїх дій та забезпечують рівність прав кожного учасника процесу.

Психолог, який бере участь у кримінальному провадженні фактично забезпечує його психологічний супровід. Психологічний супровід – це недирективна форма надання психологічної допомоги, спрямована на підсилення, удосконалення, розвиток, саморозвиток самосвідомості особистості, допомоги, яка запускає механізми саморозвитку й активізує власні ресурси людини; цілісний, безперервний процес вивчення, аналізу, розвитку й корекції пізнавальних, мотиваційних, емоційно-вольових процесів особистості, яка є суб'єктом супроводу; система заходів професійного психолога, що спрямована на створення умов для успішної діяльності та розвитку особистості на різних етапах онтогенезу [1, с. 50].

Виходячи з диференційованої психологічної насиченості справ, які розглядаються в суді можна зробити висновок, що зазвичай психологічного супроводу потребують саме кримінальні провадження. Спеціаліст-психолог, який забезпечує психологічний супровід кримінального провадження повинен мати час та можливість бути присутнім й приймати активну участь у розслідуванні за викликом відповідних органів.

При виникненні необхідності у використанні спеціальних психологічних знань перед судом виникає питання, в якій формі буде доцільним таке залучення в кожному конкретному випадку, в тому числі щодо значущості, офіційності, тривалості тощо. Наприклад, здійснення судово-психологічної експертизи доволі об'ємне і довготривале, тому, в певних випадках, більш доцільним є залучення спеціаліста або консультанта з метою вирішення цих питань безпосередньо в судовому процесі [3, с. 86].

На думку І.М.Луцького, спеціальні психологічні знання можуть використовуватись у формі консультацій, експертизи та залучення спеціаліста, проте, враховуючи субстрактно-

функціональну єдність спеціальних знань у правоохоронній діяльності, зміст психологічних знань є незалежним від вказаних форм [5, с. 253]. Такі знання повинні ґрунтуватись на основі загальної психології та на галузях психологічної науки: педагогічної, медичної, патопсихології, інженерної та юридичної психології тощо.

Подібної точки зору дотримується В.Л.Васильєв, який теж зазначає, що в сучасних умовах психолог може виступати у правосудді в трьох формах: консультант у справі, спеціаліст та експерт[2, с. 501].

Порівнюючи процесуальні статуси спеціаліста-психолога, психологаконсультанта та психолога-експерта, можна виявити принципову різницю у повноваженнях та компетенціях. Висновки психолога-експерта найсуттєвіше впливають на результати судового розгляду. Участь психолога-спеціаліста також здійснює певний вплив, оскільки учасники судового розгляду мають враховувати його поради та міркування. Найменш висвітленою в чинному законодавстві та офіційною є участь психолога-консультанта. Хоча роль психолога-консультанта при розгляді кримінальних проваджень є безперечно досить вагомою, особливо стосовно справ щодо неповнолітніх[3, с. 88].

Участь психолога повинна створювати відчуття безпеки та необхідної підтримки для підозрюваних під час кримінальних проваджень, а особливо, під час надання ними свідчень та заяв. Також вона є необхідною та важливою підтримкою для поліцейських, суддів, адвокатів та прокурорів, які не володіють спеціальними знаннями психології особистості під час здійснення оцінки показів, визначення кола інтересів підозрюваного та можливих шкідливих наслідків при прийнятті рішень. Психолог, в залежності від вікових та психологічних особливостей підозрюваного, його поведінки, відношення до події злочину та інших факторів, застосувавши певні методики та психологічні прийоми, може сформулювати коректні запитання та отримати повну і достовірну інформацію.

Отже, враховуючи вищезазначене можемо зробити висновок, що вдосконалення та реформування системи справедливого судочинства є неможливим без залучення знань сучасної психологічної науки. Враховуючи міжнародний досвід, актуальними питаннями сьогодення є створення системи психологічного супроводу кримінальних проваджень та внесення відповідних змін у чинне законодавство.

Список використаних джерел:

1. Бойко-Бузиль Ю. Ю. Психологічний супровід професійної діяльності керівників органів і підрозділів МВС України. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 27. С. 50.
2. Васильєв В.Л. Юридическая психология. Учебник. 6-е изд., перераб. и доп. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 608 с.
3. Дегтяренко М. А. Організаційно-правові та психологічні засади професійної діяльності судового психологаконсультанта : дис. канд. юр. наук : 19.00.06 / Дегтяренко Марина Андріївна. Київ, 2017. 216 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 12 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>(дата звернення: 07.05.2021).
5. Луцький І.М. Психологічна консультація в кримінальному процесі. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Вип. 20. 2008. С. 253.



Карпенко Владислав Олександрович
курсант 3-го курсу факультету підготовки
фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Павлова Наталя Валеріївна
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки,
підполковник поліції

КРИМІНАЛІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА: СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ

На сьогодні, судово-експертна діяльність є неймовірно важливою для кожної демократичної держави. Судова експертиза відіграє велику роль у кримінальному судочинстві, адже висновок експерта є незаперечним доказом у будь-якій справі, а також виступає способом забезпечення гарантії захисту кожного громадянина і суспільства в цілому. Тому, в умовах сьогодення саме судова експертиза є одним із найбільш актуальних і пріоритетних напрямків дослідження.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

Судова експертиза в розслідуванні злочинів необхідна для того щоб:

- забезпечити введення до процесу доказування наявних даних та здобуття нових доказів;
- надати можливість перевірити достовірність фактів, встановлених органолептичними засобами;
- вирішити проблему ототожнення людей або речей.

У практиці експертних установ України існує наступна класифікація судових експертиз: криміналістична, товарознавча, економічна, технічна, фармацевтична, біологічна, психіатрична, психологічна, судово-медична та інші [2]. В рамках даного дослідження розглянемо детальніше криміналістичну експертизу.

Криміналістична експертиза є найбільш поширеним видом судової експертизи і полягає вона в тому, щоб досліджувати сліди – відображення людей і речей для вирішення певних завдань. Такими завданнями можуть бути: ідентифікаційні (якою конкретною особою або предметом залишено сліди); діагностичні (встановлення природи чи стану об'єктів, якими створено сліди); ситуаційні (встановлення механізму та умов слідоутворення) [3, с. 34].

Такі експертизи зазвичай проводяться у судово-експертних установах, і їх метою є встановлення фактичного стану того чи іншого об'єкта, а саме: можливості проведення певних дій; обставин, за яких були проведені дії; невидимих слідів зашифрованого змісту, а також їх групової належності чи тотожності. Об'єктами криміналістичної експертизи можуть бути тексти документів, підписи на них, відбитки штампів та печаток, сліди ніг, рук, знарядь, інструментів, транспортних засобів, зброя тощо.

Аналізуючи вищесказане, можна побачити, що проведення криміналістичної експертизи має на меті цілу систему завдань, котрі стоять перед експертом. З розвитком криміналістичних теорій з'являються пропозиції щодо розмежування завдань на класифікаційні, діагностичні та ситуаційні.

Погоджуємося з думкою І. В. Пирога, котрий стверджує, що класифікаційні завдання вирішують питання віднесення об'єкта до певного класу після детального вивчення властивостей і його подальшого порівняння з властивостями інших об'єктів у групі, до якої він буде належати за результатами дослідження [4, с. 33]. Крім того, можемо побачити, що існують позиції науковців щодо виокремлення ситуаційних завдань. Н. І. Клименко вважає, що діагностична експертиза характеризується встановленням типових ознак об'єкта в певній

ситуації, а ситуаційна експертиза встановлює комплекс різних ознак, об'єктів та ситуацій, з яких і складається цілісна картина досліджуваної події [5, с. 139].

Таким чином, підсумовуючи усе вище сказане, можемо зробити наступний висновок: судова експертиза, а саме криміналістична, відіграє велику роль у здійсненні правосуддя. Спеціальні знання експерта допомагають суду встановлювати важливі та суттєві обставини під час розгляду проваджень, на основі яких виносяться судові рішення.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу: Закон України від 22 лютого 1994 р. № 4038а-ХІІ, ВВР, 1994, № 28, ст.233. Із змінами, внесеними згідно із Законами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

2. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. М.: БЕК, 1997. 342с.

3. Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів: матеріали кругл. столу: (Київ, 25 лютого 2015). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. с. 34-37.

4. Пиріг І. В. Класифікація судових експертиз за характером завдань, що вирішуються. *Криміналістичний вісник*. 2011. Вип. 1 (15) с. 61-64.

5. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. 528 с.



Карпунь Віталій Іванович

*судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень,
технічного дослідження документів та обліку
відділу криміналістичних видів досліджень*

Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

СУЧАСНІ СПОСОБИ ПІДРОБКИ ГРОШОВИХ БАНКНОТ ТА СПОСОБИ ЇХ ЗАХИСТУ

З кожним днем кількість фальшивих грошових купюр, що є на українському споживчому ринку, збільшується. Все частіше, відомості за зверненнями громадян про факти скоєння відносно них шахрайських дій з використанням підроблених грошових знаків, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за ст. 190 «Шахрайство» та ст. 199 «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів» Кримінального кодексу України[1]. Аналіз статистики дозволяє зробити висновок про те, що даний вид злочину не знижує темпів свого зросту, а продовжує прогресувати, що негативно позначається на економіці не тільки України, але і всього світового співтовариства [2]. Підробка грошей відноситься до категорії тяжких злочинів і набуває підвищену суспільну небезпеку в умовах становлення ринкової економіки, підриваючи стійкість вітчизняної валюти і ускладнюючи регулювання грошового обігу [3, с. 52–55].

Незважаючи на постійні зусилля правоохоронних органів України, спрямованих на боротьбу з підроблювачами грошових купюр, останнім часом відзначається зростання подібних злочинів, причому зростає число підроблених грошових знаків не тільки України та й іноземних держав [4, с. 34–39]. Підпільні цехи з виробництва фальшивих грошей розширюють свою географію, при тому, що на зміну дрібних «діячів» приходять великі підпільні цехи, що випускають фальшиві гроші у великих об'ємах.

Технологію виготовлення фальшивих грошей прийнято називати способами підробки, яких існує значна кількість. По-суті, особи, які підробляли гроші, завжди використовували будь-яке обладнання, здатне створювати копії. Разом з тим, кожному історичному періоду притаманні свої способи, які залежать від рівня технічного розвитку суспільства [5, с. 147-152].

В період після Другої світової війни, аж до сімдесятих років, гроші підробляли шляхом малювання, копіювання, фоторепродуціювання на чорно-білому фотоматеріалі з наступним розфарбуванням зображень кольоровими олівцями або акварельними фарбами. Іноді з'являлися підробки, виготовлені методом літографії, фотоцинкографії і кольорової фотографії. Частіше з'являлися фальшивки, виготовлені поліграфічним способом.

Вісімдесяті роки залишили найбільш яскравий слід в історії підробки грошових купюр. Рівень технологій, які застосовували злочинці, і якість відтворення поліграфічних зображень впритул наблизилися до державних банкнот.

Поява в кінці вісімдесятих років на початку дев'яностих років чорно-білої і кольорової копіювально-розмножувальної техніки, а потім і комп'ютерного обладнання, відкрило для злочинців і просто цікавих недобросовісних людей нове джерело підробки грошей [6, с.199-206].

Криміналістика ділить всі підробки на дві групи: повна підробка і часткова. На основі цих груп, можна виділити чотири основні категорії фальсифікації паперових грошових знаків [7, с.25-33]:

1. Повна підробка за допомогою оригінальних способів. Ця категорія підробок є відносно рідкісною, тому що вимагає знань виробництва справжніх банкнот і обходиться фальсифікаторам занадто дорого. Характеризується ця категорія не тільки високим рівнем поліграфії і наявністю мікродруку, але і якісним папером з кольоровими захисними волокнами і захисною ниткою.

2. Повна фальсифікація з використанням нерегламентованої поліграфії. Ця категорія підроблених банкнот є поширеною і досить небезпечною групою фальшивок, тому що зображення на них відтворюються за допомогою одного або навіть двох способів поліграфічного друку. У таких фальшивках, як правило, непогано імітують активні елементи захисту, що створює додаткову ілюзію їх автентичності.

3. Підробка за зовнішнім виглядом вже сьогодні складає основну частину від всіх фальшивих банкнот, що перебувають в обігу. Виникнення їх пов'язане з появою на початку дев'яностих років минулого століття високоякісної офісної оргтехніки, яка сьогодні стала доступною практично кожній людині. Сканерні та комп'ютерні копії більше виглядають як кольорові картинки, ніж справжні гроші, однак, доповнення імітацією активних елементів захисту, робить їх поширеним предметом злочину.

4. Остання категорія фальшивок об'єднана поняттям часткової підробки справжніх банкнот, що перебувають в обігу. Суть її полягає в зміні початкового номіналу банкноти на новий, більший номінал. Цей вид підробки частіше зустрічається в банкнотах, що мають однаковий формат, дизайн і схожий колір при різному їх номіналі, і розрахований, перш за все, на простаків і неухважність людей.

Часткова підробка здійснюється способами часткової зміни змісту, а саме:

- шляхом підчистки або травлення початкового номіналу і окремих реквізитів зображень на банкноті, з наступним домальовуванням або поліграфічною додрукуванням нових;

- шляхом монтажу (розшарування банкноти на дві частини (лицева та зворотна), з подальшим доклеюванням відсутньої сторони від банкноти-донора малого номіналу; розрізання кількох банкнот для викроювання нової або вмонтованої центральної магнітної доріжки з банкноти високого номіналу в малий);

- шляхом аплікації (наклеювання додаткових нулів, взятих з банкноти-донора, до номіналу на справжню банкноту).

Значна кількість підроблених банкнот виготовляються на досить низькому рівні поліграфічного відтворення, де формально дотримані всі зовнішні реквізити. Розуміючи це, підроблювачі прагнуть приховати факт підробки, шляхом забезпечення їх імітацією активних елементів захисту. Причому, імітуються в більшості ті елементи, з якими найбільше ознайомлене населення. До таких елементів слід віднести [8]: папір, водяні знаки, захисні нитки, кольорові волокна, голограми та інше.

Незважаючи на всі існуючі і постійно удосконалюванні способи захисту грошових банкнот, зловмисники продовжують підробляти купюри і збувають їх в місцях роздрібною торгівлі, де відсутні спеціальні прилади та обладнання, що дозволяють розпізнати підробку, а також при здійсненні неправомірних протиправних операцій з реалізації предметів, заборонених в обігу країни (зброя, наркотичні засоби, тощо).

Зловмисники застосовують настільки сучасні технічні засоби при виготовленні підроблених грошей, що фальшивки не в силу визначити не тільки громадянами, а й навіть банківським працівникам та іншим фахівцям.

Висновок. У тезах доповіді стисло узагальнені сучасні проблеми та способи підробки паперових грошових знаків. В цілому для швидкого і якісного розкриття і розслідуванню злочинів, пов'язаних з виготовленням і збутом фальсифікованих купюр, сприяє своєчасне виявлення підроблених банкнот та припинення їх поширення серед населення, повне, якісне та об'єктивне експертно-криміналістичне дослідження з метою встановлення наявності підроблення та його способу, а також випереджаючі вдосконалення засобів захисту на державному рівні. Результати дослідження доцільно враховувати при підготовці кадрів, як фінансових установ, так і співробітників правоохоронних органів, а також з метою підвищення обізнаності громадян країни, що має вирішальне значення для успіху превентивних заходів, прийнятих для боротьби з фальшуванням. Це дозволить перш за все працівникам правоохоронних органів більш усвідомлено оцінювати сучасну ситуацію в Україні в області підробки банкнот і організації планування розслідування цього злочину.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: № 2341-III (2001). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Національний банк України. Статистика підробок грошових купюр (2019). Узято з <https://bank.gov.ua/ua/news/all/naychastishe-u-2019-rotsi-pidroblyali-banknoty-starogo-zrazka>
3. Марко С. І. (2005) Кримінальна відповідальність за підроблення державних цінних паперів. Україна-2005: поступальна хода до верховенства права: збірник матеріалів до науково-теоретичної конференції. К.: НАВСУ.
4. Марко С. І. (2004) Кримінально-правова протидія фальшивомонетництву в Україні та США: порівняльний аналіз. Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених: науково-практичний збірник. К. Випуск № 33.
5. Зубцова Л. С. (2020) Особливості проведення окремих слідчих дій при розслідуванні фальшивомонетництва. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття. Х.
6. Вермуш Г. (1990) Аферы с фальшивыми деньгами. Из истории подделки денежных знаков: Пер. с нем. М.: Международные отношения. 224 с.
7. Лютов В. (2004) Исследование подлинности банкнот. М.: Кисинг Информационные системы. 72 с.
8. Петряев С. Ю. (1994) Криминалистическое исследование денежных билетов. К.: РИОМВДУ Украины. 52 с.



Комар Юлія Миколаївна,
завідувач сектору дактилоскопічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру МВС України

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ

В умовах сьогодення одним із головних завдань криміналістики є створення та застосування новітніх засобів, прийомів та методів розслідування злочинів, встановлення істинних обставин кримінального провадження. Для успішного вирішення таких завдань криміналістика інтегрує та синтезує у собі сучасні досягнення науки і техніки [1, с. 95].

За останні роки в Україні спостерігається збільшення випадків використання злочинцями невідомих криміналістиці способів учинення злочинів, інновацій сучасної науки, особливо у сфері інформаційних технологій, як при підготовці та вчиненні злочину, так і під час протидії розслідуванню, що в подальшому веде до кримінальних правопорушень, по яких не встановлені підозрювані.

Все це поставило перед вітчизняною криміналістикою нові завдання, пов'язані із «соціальним замовленням» практики, спрямованих на пошук адекватних засобів, прийомів та методів протидії сучасній злочинності.

У зв'язку з цим, на сучасному етапі боротьби з кримінальними правопорушеннями перед криміналістикою виникає низка складних завдань, які зумовлені, з одного боку, необхідністю вдосконалення існуючих методів, засобів і технологій розслідування злочинів та розробки нових, а з іншого – постійною потребою вивчення новітніх досягнень науки, які можна використати в протидії злочинності та їх адаптації до умов діяльності професійних учасників кримінального провадження, також нових, зокрема, детективів НАБУ, з метою втілення в життя останніх інноваційних досягнень науки і техніки з різних галузей знання, без яких неможлива ефективна протидія кримінальним проявам [2, с.50].

Термін «інновація» походить від латинського слова «innovato» та означає оновлення або поліпшення. Термін «інновація» використовується як синонім терміна «нововведення». Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології або послуги, також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери»[3]. Тобто інноваціями є нововведення, які істотно підвищують якість певної діяльності.

Інновації ж у криміналістиці – це розроблені та впроваджені в практику нові сучасні методи, технічні засоби, прийоми, технології, прилади, апаратура, інструменти, метою яких є оптимізація розслідування злочинів, підвищення якості правозастосовної діяльності.

В криміналістиці інноваційному розвитку та удосконаленню підлягає теоретичний напрямок, техніко-криміналістичний напрямок та криміналістична тактика.

Серед інноваційних напрямків досліджень загальної теорії криміналістики можна виділити такі: розроблення та удосконалення наукових засад криміналістики; уточнення предмета та об'єктів криміналістики; вивчення та дослідження функцій, завдань криміналістики у сучасних умовах протидії злочинності; дослідження дискусійних проблем методології криміналістики; вивчення та дослідження понятійного апарату та мови криміналістики; подальше розроблення криміналістичної систематики; розроблення окремих криміналістичних теорій та формування їх системи; дослідження проблем криміналістичної стратегії та ін.

Серед інноваційних методів і засобів техніко-криміналістичного напрямку вагоме значення відводиться біометричним, тобто таким, які дозволяють виміряти фізичні та поведінкові характеристики особи з метою її ідентифікації або вирішення діагностичних

завдань. Оригінальними спробами знайти нові шляхи вирішення завдань ідентифікації особи є використання інструментальних засобів, зокрема: ідентифікація людини за її зовнішніми ознаками через відеосистеми, з використанням тепловізерної техніки; по голосу, по артикуляції під час вимови окремих звуків, слів, за ознаками зовнішності, малюнку райдужної оболонки ока, ДНК, ознаками ходи, почерку.

Наприклад, однією з нових спроб вирішення завдань ідентифікації особи є метод сканування так званої венної карти, тобто інфрачервоного зчитування малюнка вен руки. Широке використання комп'ютерних технологій призвело до того, що злочинці все частіше використовують ці досягнення для вчинення злочинів, тому і виникла можливість ідентифікувати особу по клавіатурному почерку [4, с.268].

Неповною мірою також використовуються можливості поліграфа у визначенні придатності до слідчої та детективної діяльності та наявності професійної деформації; у діагностиці правдивості свідчень; у виявленні причетності до злочину тощо.

З 1985 року в практику боротьби зі злочинами втілено геномний метод ідентифікації людини за її ДНК, який є одним із самих значних досягнень криміналістики ХХ століття й може повністю замінити в майбутньому дактилоскопію як у криміналістичній реєстрації, так і в ідентифікації особи [5, с.188].

Інноваційного забезпечення потребує й криміналістична тактика. З часу виникнення поняття “тактика” і до сьогодні здійснюється інтеграція психологічних знань з криміналістичними. Але проблема не вичерпала себе й потребує подальшої розробки нових тактичних прийомів, їх комплексів, тактичних комбінацій та тактичних операцій, алгоритмів слідчих (розшукових), перевірки типових слідчих версій та ін.

Таким чином, криміналістика створює для правоохоронних органів інноваційні засоби, прийоми та методи боротьби зі злочинністю. Усе це відповідним чином відбивається на сучасних тенденціях та інноваційних напрямках подальшого розвитку криміналістики в умовах глобальних загроз та трансформації злочинності.

Отже, у криміналістиці повинна існувати система наукових положень, об'єднаних в криміналістичну теорію, що забезпечують перехід із системи наукового знання і запровадження їх у практичну діяльність. Така теорія може називатися криміналістичною інноватикою, її об'єктом є спеціальний вид діяльності – інноваційна криміналістична діяльність, а предметом виступають специфічні закономірності цієї діяльності.

Криміналістична інноваційна діяльність, як самостійний об'єкт криміналістичних досліджень, носить забезпечувальний (обслуговуючий) по відношенню щодо діяльності по розслідуванню злочинів. Криміналістична інноватика є окремою галуззю наукових знань й тісно пов'язана із соціальною та юридичною інноватикою. Тому назріла необхідність розроблення криміналістичної інноватики як окремої криміналістичної теорії.

Список використаних джерел:

1.Белкин Р. С. Курс криминалистики. 3-е изд. М.: ЮНИТИ ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.

2.Берназ П. В. Інновації – основа криміналістичного забезпечення діяльності з розслідування злочинів // Південноукраїнський правничий часопис. – 2015. – Вип. № 4. – С. 49-53.

3.Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>(дата звернення: 06.05.2021).

4.Михайлов М.А. Биометрия: новое слово в идентификации личности //Воронежские криминалистические чтения: сб. научн. трудов. – Вып. 11 /под ред. О.Я. Баева. – Воронеж: Изд-во Воронеж.гос. ун-та, 2009. – С. 267-279.

5.Берназ В.Д. Інтеграція досягнень сучасної науки в слідчу діяльність //Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. –Вип. № 4. – С. 189-191.



Кравчук Олег Вікторович

*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
кандидат юридичних наук, доктор наук з державного управління, доцент*

Останчук Марія Олександрівна

*головний судовий експерт відділу криміналістичних видів досліджень
Хмельницького НДЕКЦ МВС України*

УЧАСТЬ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ У СУДОВИХ ЗАСІДАННЯХ У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ

В умовах надзвичайної ситуації у державі через поширення коронавірусу COVID-19, забезпечення ефективної реалізації права на судовий захист, що гарантується ст. 55 Конституції України вимагає якісного регулювання процедури судочинства[3]. Зазначений процес повинен відповідати, насамперед, критерію оперативності. Останньому може значно сприяти використання систем відеоконференції при проведенні судових засідань.

Державною судовою адміністрацією України спільно із Радою суддів України в березні 2020 року було розроблено рекомендації стосовно встановлення особливого режиму роботи судів України задля убезпечення населення України від поширення гострих респіраторних захворювань та коронавірусу, який віднесено до особливо небезпечних інфекційних хвороб, які згодом було зведено до системи уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій[8].

Зазначеними Рекомендаціями було встановлено особливий режим роботи судів України, зокрема передбачено можливість відкладення розгляду справ у зв'язку з карантинними заходами та можливість розгляду справ у режимі відеоконференції.

До запровадження карантину механізм відеоконференцій використовували зазвичай адвокати й органи державної влади у випадках, коли справу розглядають в іншому населеному пункті.

Відповідно до ст. 336 Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), у випадку, зокрема, неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження в судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин, можливе проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження [4].

Щодо експертів в господарському, адміністративному та цивільному судочинстві, то тут норми процесу визначають дещо інше – за відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (ч. 4 ст. 69 ГПК України, ч. 4 ст. 68 КАС України, ч. 4 ст. 72 ЦПК України). Така сама вимога стосується й експерта з питань права, спеціаліста і перекладача[1, 2, 9].

Однак суттєві обмеження участі в засіданні в режимі відеоконференції були обумовлені необхідністю зазначення у відповідному клопотанні приміщення суду, який зобов'язувався забезпечити технічну можливість проведення відеоконференції для сторони, що подала відповідне клопотання. Тобто участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції все одно була пов'язана з необхідністю фізичного походу до суду.

Зазначений недолік був виправлений 2 квітня 2020 р., коли набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 р. № 540-IX[5], яким внесено ряд змін до чинних нормативно-правових актів, зокрема щодо процесуальної діяльності судів. Так, сторонам процесу надано можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Підтвердження особи учасника справи встановлено здійснювати із застосуванням

електронного підпису(ч. ч. 1, 4 ст. 197 ГПК України, ч. ч. 1, 4 ст. 195 КАС України, ч. ч. 1, 2 ст. 212 ЦПК України).

Для забезпечення участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду учасник справи повинен завантажити на власний «технічний засіб» програмне забезпечення EasyCon і подати на адресу головуючого судді заяву не пізніше ніж за 5 днів до судового засідання. У разі задоволення цієї заяви учасник справи зможе брати участь у судовому засіданні навіть у себе вдома.

З метою участі судового експерта у судовому засіданні в режимі відеоконференції він має перевірити наявні у нього технічні засоби на відповідність технічним вимогам, установленим у Додатку 1 до Порядку роботи з технічними засобами відеоконференції зв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду, затвердженого наказом ДСА України від 23.04.2020 № 196 [6].

Так, на початку 2021 року до Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі – Центр) надійшов лист щодо забезпечення явки одного із судових експертів Центру в судове засідання для дачі пояснень.

Проте на той час судовий експерт, який виконував судові експертизи у вказаному кримінальному провадженні перебував на самоізоляції через підтверджений коронавірус COVID-19 у дружини. У зв'язку із цим зазначеним експертом було надіслано заяву до суду про неможливість очної участі у судовому засіданні та водночас зазначено, що обставини не є перешкодою для його участі за викликом суду в режимі відеоконференції із залученням відповідного ресурсу програм «Skype», «Viber», «Zoom», «EasyCon» або ресурсу Хмельницького міськрайонного суду або будь-якого іншого відеоконференційного ресурсу.

В результаті судовий експерт взяв участь у судовому засіданні та дав необхідні пояснення дистанційно.

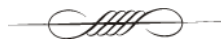
Під час прийняття рішення судом щодо можливості допиту експерта в режимі відеоконференції слід спиратися на принцип процесуальної ефективності; наявність узгодження часу та учасників тощо. Зважаючи на це, можна рекомендувати обладнання спеціальних кімнат у судово-експертних установах, призначених для дистанційної участі експерта у судових засіданнях. Зазначене має наступні переваги: зведення до мінімуму фізичних контактів учасників з метою мінімізації ризиків в період пандемії; виключення необхідності направляти співробітника експертної установи в відрядження, що в свою чергу економить час та фінанси; збереження робочого часу (який витрачається на дорогу).

Відібрання пояснень у експерта в режимі відеоконференції також відповідає критеріям раціонального використання процесуальних засобів, оскільки усі учасники судового засідання можуть ретельно підготувати питання експерту та проаналізувати його відповіді, з огляду на відсутність обмежень в часі, пов'язаних із тривалістю відрядження експерта. Крім того, у разі дистанційної участі експерта в судовому засіданні забезпечується спокійна ділова обстановка за рахунок виключення емоційної складової із процесу взаємодії сторін з експертом. Несанкціонований вплив на експерта під час його дистанційного виступу можна нівелювати шляхом включення керівника судово-експертної установи в процес дистанційного допиту експерта. Відсутність сторонніх впливів на експерта також може бути підтверджена спеціальним розміщенням камер у приміщенні, з якого відбувається трансляція пояснень експерта.

Таким чином, проведене дослідження дає підстави для подальшого розвитку шляхів реалізації участі судового експерта в судовому розгляді кримінальних проваджень за допомогою відеоконференції. При цьому слід звернути увагу на можливість залишення норм, що передбачають дистанційну участь у судових засіданнях судових експертів навіть після покращення епідеміологічної ситуації в країні.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України. Кодекс. Закон № 1799-ХІІ від 06.11.91 (останні зміни : 16.08.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n3030> (дата звернення : 05.05.2021).
2. Кодекс адміністративного судочинства України. Кодекс. Закон № 2747-IV від 06.07.2005 (останні зміни : 03.08.2017). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20170803#Text>. (дата звернення : 02.05.2021).
3. Конституція України. Конституція, Закон № 254к/96-ВР від 28.06.1996 (останні зміни : 01.01.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення : 03.04.2021).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс. Закон № 4651-VI від 13.04.2012 (останні зміни : 17.03.2021). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (дата звернення : 05.05.2021).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)». Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>. (дата звернення : 01.05.2021).
6. Про внесення змін до Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду/ Наказ Державної судової адміністрації України від 23.04.2020 № 196. URL : https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/N_196_20.pdf (дата звернення : 01.05.2021).
7. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Постанова КМУ від 09.12.2020 № 1236 (останні зміни : 24.04.2021). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення : 04.05.2021).
8. Про надання уніфікованих рекомендацій для судів усіх інстанцій та юрисдикцій щодо безпечної роботи в умовах карантину. Рішення вищої ради правосуддя від 01.04.2021 № 763/0/15-21. URL : <https://hcj.gov.ua/doc/doc/6516>. (дата звернення : 04.05.2021).
9. Цивільний процесуальний кодекс України. Кодекс. Закон 1618-IV від 18.03.2004 (останні зміни : 13.08.2020). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (дата звернення : 05.05.2021).



Павлова Наталія Валеріївна

*доцент кафедри криміналістики та домедичної допомоги
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
юридичних наук, доцент*

Онуфрієнко Євгеній Віталійович

*курсант 3 курсу ФПФОДР Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ*

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ

На сьогоднішній день у зв'язку з активним розвитком автомобільної індустрії все частіше постає питання з приводу вчинення дорожньо-транспортних пригод, що призводять до тяжких наслідків. Щорічно в Україні стається приблизно 57929 дорожньо-транспортних пригод 1209 з яких мають фатальні наслідки. Найбільша кількість ДТП відбулася у Київській, Дніпропетровській та Харківській областях, що зумовлено максимально інтенсивним дорожнім графіком. Якщо більш детально вивчити саме процесуальну

процедуру з розгляду таких проваджень, а саме діяльність слідчого, котрий керує досудовим розслідуванням щодо даної категорії проваджень, можемо зробити висновок, що під час своїх професійних дій слідчий має хоч і достатню правову базу, але не завжди має досвід у саме автомобільній інженерії. Саме це і впливає на подальший розвиток подій, що несуть у собі такі важливі фактори, як зникнення слідів та інших фактичних дослідів. Також часто фіксуються розбіжності даних у протоколах огляду, а також план-схемах ДТП, або здійснюється це недостатньо чітко. Так і виступає необхідність у залученні певних осіб, які мають практичні та наукові навички з приводу даної тематики.

Говорячи про спеціаліста, можемо його ще назвати помічником слідчого та інших учасників на місці події, адже його суб'єктивна думка хоч і не є тим самим «доказом» з приводу питань, котрі постають перед слідчим, але вона має в собі спрямовуючий характер, що допомагає зрозуміти, як діяти в подальшому.

Слід сказати, що основними чинниками, за причин яких спостерігається зріст кримінальних проваджень з приводу дорожньо-транспортних пригод, є підвищені корупційні прояви в суспільстві що впливають на чистоту закону, котрий контролює діяння, що можуть створювати небезпеку для оточуючих. Також сюди слід віднести халатність суспільства до виконання елементарних вимог з приводу керування транспортним засобом, що породжує в подальшому безвідповідальне ставлення до технічного стану авто-мото транспорту та інших технічних засобів [1].

Держава постійно намагається контролювати стан злочинної самовпевненості у сфері керування транспортом на підпитку, несправним транспортним засобом, керуванням що створює аварійну обстановку.

Розглядаючи проблематику даної теми, хочемо повернутися все ж до самого визначення, хто такий спеціаліст і якими навичками він повинен володіти. Згідно ст. 71 КПК України, **спеціалістом у кримінальному провадженні** є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок». Також спеціаліст має право, зокрема, викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання [2].

Розглядаючи особу спеціаліста більш детально, слід зазначити, що під час залучення його до проваджень, пов'язаних з дорожньо-транспортними пригодами, він повинен бути наділений знанням щодо технічної складової транспорту, знатися та розумітися в певних деталях, котрі можуть слугувати ключовими, чітко та впевнено робити певні висновки. Між тим, доказової сили доводи ті міркування особи, яка бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, у тому числі й огляду місця ДТП, вони не матимуть.

Спеціаліст є сполучною ланкою між слідчим та експертом у певній галузі. Зокрема, спочатку спеціаліст надає консультації щодо події в цілому, потім надає консультації з приводу питань, які необхідно вирішити у ході експертного дослідження. Між тим, залучення спеціаліста в основному припадає саме на початкову стадію, під час якої він допомагає встановити характер пошкодження транспортного засобу, сліди ковзання, гальмування тощо, характер ушкоджень на нерухомих об'єктах, тип покриття проїзної частини та інше. Неабияке значення має допомога спеціаліста у огляді самого транспортного засобу як зовні, так і зсередини.

Згідно п. 9 Наказу міністерства інфраструктури України від 23.06.2015 № 231 «Про затвердження Порядку технічного розслідування дорожньо-транспортних пригод, катастроф, аварій на автомобільному та міському електричному (трамвай, троллейбус) транспорті», для вирішення питань, що потребують спеціальних знань у відповідних галузях науки і техніки, до роботи комісії можуть залучатися спеціалісти центральних і місцевих органів виконавчої влади, вчені, експерти, фахівці, представники інститутів громадянського суспільства (за згодою) [3]. З цього виходить, що під час огляду місця ДТП в якості спеціалістів можуть бути залучені особи, котрі працюють у приватних та державних установах, що пов'язані з автомобільною діяльністю чи навіть інженерією, котрі в змозі виконувати як пошукову так і

дослідницьку функції. Наприклад: автослюсар, автозварювальник, електрик, логіст, будівельник, професійний водій, лікар. Всі ці особи мають достатні навички для консультації слідчого у певних справах до яких вони залучаються. Важливість їх полягає саме у чіткому викладі професійного погляду на обставини що відбулись. Контроль над діями спеціалістів забезпечує саме керівництво слідчих підрозділів котре постійно вживає заходів задля підвищення ефективності використання ними техніко - криміналістичних засобів [4].

Отже, можемо дійти висновку щодо важливості залучення спеціалістів з різних сфер під час дорожньо-транспортних пригод. Вони мають важливе значення, що проявляється у подальшій діяльності слідчого та проведенні повного, неупередженого, законного досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Как правильно действовать при попадании в ДТП. URL: <https://megagarant.com/kak-pravilno-dejstvovat-pri-popadanii-v-dtp/> (дата звернення 04.04.2021).
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення 10.08.2020 р.)
3. Про затвердження Порядку технічного розслідування дорожньо-транспортних пригод, катастроф, аварій на автомобільному та міському електричному (трамвай, троллейбус) транспорті: Наказ міністерства інфраструктури України від 23.06.2015 № 231. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення 04.04.2021).
4. Наказ МВС України Про затвердження інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події від 03.11.2015 №1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>



Павлова Наталя Валеріївна

кандидат юридичних наук, доцент

*доцент кафедри криміналістики на та домедичної підготовки,
підполковник поліції*

Страшко Олександр Павлович

курсант 3-го курсу факультету підготовки

фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИКА В США І В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ДОСВІД

Американську криміналістику по аналогії з українською можна об'єднати у кілька розділів: перший, загальний розділ, в якому розглядаються поняття криміналістики, її значення, принципи розслідування злочинів. Загалом у розділі викладено в основному матеріал заснований на фактах і мінімум теорій.

Другий розділ - криміналістична техніка, найбільш великий і важливий з точки зору американських колег. Система криміналістичної техніки, так само як і всієї криміналістики, не впорядкована. Питання криміналістичної техніки не зведені в окремий розділ і чергуються з темами по тактиці і методиці розслідування, так само відсутня чітка послідовність у викладі матеріалів. Не дивлячись на це, в структурі розділу «криміналістична техніка» можна виділити три частини. Перша - загальнотеоретична, у якій підкреслюється значення природно-технічних знань, доказів, даються їх класифікації, загальні правила роботи з ними, правові та практичні аспекти наукових доказів, у другій частині описуються закономірності утворення слідів, способи їх виявлення, фіксації тощо, в розслідуванні злочинів, і третя частина присвячена організації роботи криміналістичної лабораторії, методам дослідження, обліку та зберігання речових доказів, а також тактичних рекомендацій експерту для виступу в суді.

Третій розділ містить поліцейську тактику, складається з декількох частин. Загальна частина включає в себе поняття про способи отримання інформації та основні кримінально-процесуальні вимоги. Друга частина складається з тактики гласних і негласних поліцейських дій, так як оперативна робота розглядається як складова частина криміналістики. Сюди ж входить і тактика засвідчення поліцейського в суді.

Четвертий розділ, присвячений методиці розслідування окремих видів злочинів, не має загальних положень. Як правило, цей розділ має назву «Специфічні злочини». Цей розділ складається з типових методик, побудованих за видами злочинів. Слід зазначити, що в цьому розділі немає методики розслідування злочинів, скоєних злочинними угрупованнями, а питання боротьби з організованою злочинністю частково розглядаються в розділі, присвяченому негласним методам роботи, в поліцейській науці і криминології. При цьому в розділі розглядаються питання попередження злочинів. Особливістю профілактики є те, що вона спрямована в основному не на осіб, схильних до вчинення злочинів, а на потенційних потерпілих. Профілактична робота зводиться до того, що поліцейські читають для населення лекції, показують фільми, роздають брошури і навіть організують виступи засуджених, які розповідають про обставини, що визначили вибір скоєння злочину [2].

Істотний вплив на зміст окремих методик справила теорія про високу доказову цінність інформації, отриманої від речей, ніж від людей, так як фізичні докази не можуть брехати. У зв'язку з цим підкреслюється велике значення огляду місця події, який має різні назви: організація розслідування місця події, процедура на місці події, обшук на місці події тощо.

Високий ступінь озброєності населення і переважання тяжких злочинів у структурі злочинності викликали необхідність ввести в окремі методики рекомендації по техніці безпеки поліцейських, які проводять слідчі дії зі збору інформації на місці. Поліцейським рекомендується ряд прийомів безпечного наближення до місця події і його обстеження. Розглядаються дії поліцейських в разі виявлення озброєного злочинця, захоплення заручників і даються поради по організації перестрілки. Одразу ж зазначені рекомендації щодо тактики пересування до місця події, про організацію «прочісування», блокування доріг.

Слід сказати, що у США немає навчальних програм з криміналістики, немає теоретичних розробок по системі предмета, ці питання нікого не цікавлять і кожен автор по-своєму будує систему курсу криміналістики. Науковці, які займаються дослідженням американської криміналістики, можуть для себе відзначити повну відсутність в ній будь-якої строго-наукової системи. У підручниках з криміналістики матеріал викладається довільно, найчастіше за предметним принципом, який у кожного автора свій. Відомий, наприклад, принцип «3-I»: -identification, -information, -investigation, що означає - ідентифікація, інформація, розслідування, використаний відомим американським криміналістом Кірком П. [1, с. 160]

Задля короткої характеристики кожного з названих вище розділів, можна відзначити ряд особливостей, властивих лише американській криміналістиці. Теорія ідентифікації зазвичай викладається досить примітивно, на рівні конкретних прикладів. У більшості підручників замість розгорнутих теоретичних обґрунтувань вказується, коли предмети фізично взаємодіють, на них залишаються механічні сліди: вм'ятини тощо. Під час нападу залишається біологічний слід: кров, волосся. Ці сліди можна використовувати для встановлення події злочину. Найглибше теорія ідентифікації розглядається в спеціальних роботах, зокрема, криміналістом Кірком. Його концепція криміналістичної ідентифікації істотно відрізняється від українського аналога. Він виходить з філософської концепції, що предмет може бути тотожний тільки самому собі. Два об'єкти незалежно від ступеня подібності завжди мають відмінності. Це є філософським фундаментом для встановлення криміналістики як науки. Правильно визначивши філософську базу, Кірк не намагається розширити її або поглибити. Згадуючи про тотожність властивостей, якостей двох об'єктів він не говорить про такі умови ототожнення, як їх здатність відбиватися, відносна стійкість ознак, можливість пізнання при сучасному розвитку науки і техніки.

У криміналістиці США практично відсутня наукова класифікація речових доказів. Найчастіше використовується просте перерахування предметів і речовин, які виявляються на місцях злочинів. До цього переліку потрапляють практично всі можливі об'єкти різної природи, субстанції та морфології, включаючи кров, сперму, слину, наркотики, вибухові речовини, ґрунту, мінерали, відбитки пальців, вогнепальна зброя, боєприпаси, тканини тощо. При цьому виділяється особливий клас об'єктів, так званих «слідча допомога», які згодом можуть перейти в категорію речових доказів. Наприклад, фрагмент фарбового покриття автомобіля, який залишився на місці дорожньої пригоди, спочатку розглядається як «слідча допомога», так як його колір, поряд з іншими фактичними даними, буде використаний поліцією для розшуку автомобіля, який брав участь в цій аварії. Якщо в подальшому експерт встановить, що виявлений фрагмент фарбового покриття відноситься до тієї ж групи покриттів, що і на підприємстві, що перевіряється автомобілі, він переходить в розряд речових доказів, а при негативному висновку експерта - залишається в колишньої категорії - «слідча допомога» [2, с. 96].

В американській криміналістичній літературі зустрічаються такі терміни, невідомі вітчизняній криміналістиці, як «об'єднані докази» - це по суті узагальнена назва ідентифікованих і ідентифікуючих об'єктів. Наприклад, куля з місця події і куля, що експериментально відстрілювалася зі зброї, вилученої у підозрюваного, являють собою «об'єднані докази», якщо вони мають схожість. «Тілесні докази» - фактично зразки для порівняльного дослідження, одержувані від людини. До них відносяться зразки відбитків пальців, почерку, голосу, крові, виконання певних жестів, рухів для впізнання. Поняття «тілесні докази» ширше поняття «зразки для порівняльного дослідження». Вони об'єднують дві групи доказів: матеріальні об'єкти (зразки почерку тощо); дії у русі (пози, жести). «Слідчо-вказуючі докази» - сліди, залишені злочинцем на місці події і характеризують його фізичні дані (волосся, кров, волокна). В американській криміналістичній літературі також має місце термін «симуляція доказів», аналогічний терміну «негативні обставини», але більш вузький за змістом. Під «симуляцією доказів» розуміються речові докази, навмисне підкинуті злочинцем на місце події.

Отже, із викладеного матеріалу можна зробити висновок, що криміналістика США є прикладною наукою з високорозвиненою емпіричною частиною і недостатньо розробленою теорією. Відставання теорії від емпіричних досліджень перешкоджає прискореному розвитку науки, але не дає підставою розглядати її як щось інше. У свою чергу емпіричний матеріал має ширший спектр застосування, і більший практичний потенціал, аніж теоретичні дані. У подальшому можлива стабільна співпраця для доповнення потенціалів обох країн у системі криміналістики із різним досвідом у важливому та необхідному для нас досвіді розслідування злочинів.

Список використаних джерел:

1. Смірнов М.П. «Оперативно-розшукова діяльність поліції зарубіжних країн». - М. : Центр юридичної літератури «Щит», 2001. С. 160.
2. Robin P. Bryant «Theories of Criminal Investigation», 2009, С. 96



Соловчук Клавдія Юрїївна

*судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних
та телекомунікаційних досліджень*

*Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру,
кандидат технічних наук*

Волкодав Ігор Олександрович

*завідувач відділу комп'ютерно-технічних
та телекомунікаційних досліджень*

Полтавського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ МОБІЛЬНИХ ТЕЛЕФОНІВ

Комп'ютерно-технічна експертиза – це дослідження технічних властивостей цифрового обладнання (комп'ютерів, накопичувачів інформації, мобільних телефонів тощо) та програмного забезпечення з метою отримання фактичних даних, що відносяться до обставин скоєного злочину або предмету цивільного позову [1, 2]. Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи є програмні продукти та апаратні засоби, в тому числі і мобільні телефони.

Перший з двох найпоширеніших класів мобільних телефонів – мобільні телефони старого зразка, характерною особливістю яких є наявність механічної клавіатури та закритої до змін операційної системи, а другим класом є смартфони, які поєднують функції надання стільникового зв'язку з виконанням широкого спектру додаткових функцій і можливостей, забезпечуваних відкритими операційними системами й додатками до них. Відповідно смартфони мають риси персонального комп'ютера: велике постійне сховище інформації, більше оперативної пам'яті та відносно потужний центральний і графічний процесор [3].

Незалежно від того, до якого з цих двох класів належить мобільний телефон, першою особливістю, яку необхідно враховувати при призначенні комп'ютерно-технічної експертизи, є те, що внутрішня пам'ять телефону, на відміну від носія інформації в комп'ютері, не може бути демонтована з плати телефону без «випаювання» або застосування інших спеціальних технічних пристроїв і напряду приєднана до робочої станції експерта, рис. 1. При проведенні експертизи подібні дії використовуються дуже рідко, значно частіше проводиться вмикання мобільного телефону і його дослідження візуальним методом. Нажаль, замовники експертизи іноді забувають, що при кожному вмиканні мобільного телефону і завантаженні його операційної системи відбуваються зміни в інформаційному наповненні внутрішньої пам'яті цього апаратного пристрою. Тому для проведення експертизи мобільних телефонів за відсутності спеціального апаратно-програмного комплексу (наприклад марки «UFED») замовнику у тексті постанови потрібно надати дозвіл на руйнівні методи дослідження.

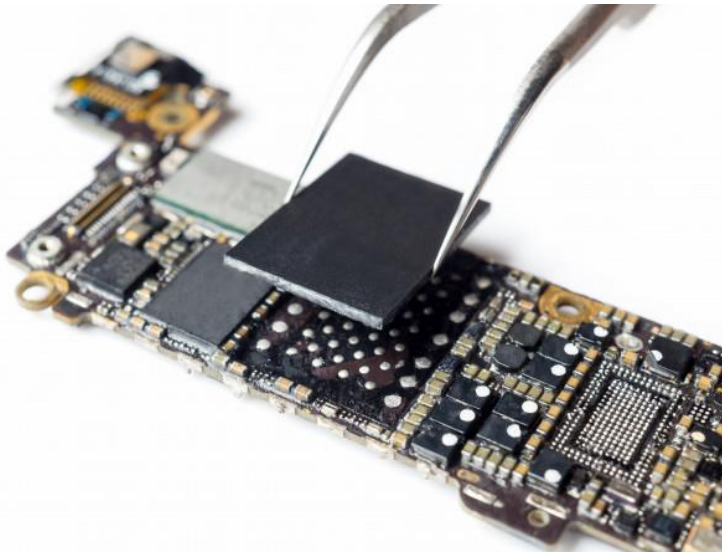


Рисунок 1. – Заміна флеш-пам'ять материнської плати смартфона.

Наступною особливістю призначення комп'ютерно-технічних експертиз мобільних телефонів є те, що при призначенні експертизи мобільного телефону старого зразка замовникам не було необхідності розрізняти поняття «контакти» та «телефонна книга», оскільки єдиним джерелом виявлених контактів на такому телефоні була виключно телефонна книга та пам'ять SIM-карти, контакти з якої також відображалися в телефонній книзі. Натомість, при призначенні експертизи смартфона поняття «контакти» та «телефонна книга» ототожнювати вже не можна. Окрім програми, що виконує функцію телефонної книги (збереження номера телефону та імені контакту), джерелами контактів на смартфоні виступають також месенджери (наприклад, програмні додатки «Viber», «WhatsApp», «Telegram»), додатки для спілкування в соціальних мережах та поштові програмні додатки, в яких часто окрім імен та адреса електронної пошти можна також додати номер мобільного телефону, фото та інші дані про контакт, рис. 2. Відносно смартфонів коректніше питати саме про всі контакти, що містяться на телефоні, а не лише про телефонну книгу.



Рисунок 2. – Порівняння для двох класів мобільних телефонів джерел отримання контактних даних.

Останнім часом зросло число злочинів, пов'язаних з розповсюдженням наркотичних засобів за допомогою програмного додатку «Telegram», оскільки в цьому програмному додатку вже стало традиційним використання ботів, рис. 3. Боти – це акаунти, керовані віддалено, у яких налаштоване автоматичне публікування повідомлень та інша активність.

Деякі такі профілі використовуються навіть державними службами, аби спростити користувачам шлях отримання відповідей на стандартні запитання, пов'язані з переліком документів, способом їх оформлення або з записом до відповідного фахівця.



Рисунок 3. – Графіті в підземному переході з рекламою Telegram-бота.

Одним із завдань, що вирішуються в рамках проведення комп'ютерно-технічної експертизи, є фіксація змісту переписки та історії дзвінків за допомогою програмного додатку «Telegram» [4]. Нажаль, доволі часто зустрічаються випадки призначення комп'ютерно-технічних експертиз з питаннями про додаток «Telegram» тоді, коли його не встановлено на смартфон, не кажучи вже про випадки, коли замовники приносять на експертизу мобільний телефон старого зразка, на який «Telegram» взагалі не можливо було б встановити.

Одним зі шляхів попередження подібних ситуацій є проведення попереднього огляду мобільного телефону спеціалістом і визначення переліку додатків, які на ньому встановлені. Попередній огляд також дозволить уникнути неправильного формулювання питання з використанням звороту «та інші месенджери». Допис «та інші» не допускається, оскільки не існує офіційно затверженого реєстру програм, які класифікуються як месенджери. Таке формулювання питання призведе до написання експертом клопотання про уточнення списку месенджерів. На етапі проведення огляду можливо також встановити зміст електронних переписок та зробити висновок про доцільність призначення комп'ютерно-технічної експертизи.

Список використаних джерел:

1. Комп'ютерно-технічна експертиза (загальна частина): Методика / ДНДЕКЦ МВ України; Уклад. К.М. Ковальов, С.М. Корнійко, В.О. Княздвірський. – К., 2007. – 24 с.
2. Комп'ютерно-технічна експертиза (загальна частина): Методика / ДНДЕКЦ МВС України; Уклад. К.М. Ковальов, С.М. Корнійко, В.О. Княздвірський. – К., 2007. – 24 с.
3. Сторінка відкритої енциклопедії з назвою «Смартфон» URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Смартфон>
4. Дослідження інформації на цифрових носіях / Уклад. Бобрицький С.М., Чишкала О.В., Серий В.В., Селезньова О.В., Стороженко С.В. – Харків: ХНДІСЕ МЮ України, 2009. – 41 с.



Хомяк Тетяна Григорівна
*судовий експерт відділу трасологічних досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України*

ДОСЛІДЖЕННЯ ОДИНИЧНИХ СЛІДІВ ВЗУТТЯ, ЗАЛИШЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕМЕНТІВ МАСКУВАННЯ

Вчинення багатьох злочинів супроводжується певними змінами у навколишньому середовищі. Такі зміни прийнято називати слідами злочину. Слід являє собою відображення злочинних дій, окремих елементів злочинного акту. У криміналістичному розумінні цінність слідів обумовлена існуючою залежністю між злочином та його слідами.

Сліди ніг людини містять інформацію про різні обставини події, що сталася, а також характерні ознаки особи, що їх залишила. Так, серед усіх об'єктів, що вилучаються з місць подій, обсяг слідів ніг не перевищує 5 - 6%. При цьому переважна більшість їх припадає на одиничні сліди, за яким є можливість встановити: розміри підошви та її частин; форму підошви та її частин (носочної частини, внутрішнього і зовнішнього зрізів; заднього зрізу підметки, переднього і заднього зрізів каблука).

Успішне використання слідів підошов взуття в розслідуванні злочинів залежить як від якості роботи співробітників слідчо-оперативних груп при проведенні оглядів місць подій, так і від рівня організаційного та методичного забезпечення діяльності експертних установ, що беруть участь в дослідженні цих слідів.

Сліди низу взуття, які надходять на дослідження до експертних установ, нерідко виявляються малоінформативними, тобто в сліді відображаються елементи зовнішньої будови слідоутворюючого об'єкту, але їх кількісний і якісний склад обмеженим та у своїй сукупності не дозволяє визначити малюнок в цілому та прийняти однозначне рішення, якою саме частиною контактної поверхні слідоутворюючого об'єкту залишений слід, і в подальшому вирішити питання щодо придатності його для ідентифікації.

Малоінформативність слідів взуття пов'язана не тільки з технологічними особливостями процесів виготовлення взуття та механізмом слідоутворення, а і з прийняттям злочинцями заходів для приховування слідів на місці події, зменшення кількості ідентифікаційної інформації, що міститься в слідах, шляхом зміни підошов належного їм взуття.

Розглянемо застосування теоретичних положень ідентифікаційного дослідження слідів підошов взуття стосовно найбільш типового випадку маскування слідів взуття, яке трапляється в експертній практиці - надягання поверх взуття трикотажних виробів (найчастіше шкарпеток), що застосовується для приховування слідів підошов взуття на місці події.

В даному випадку ідентифікаційними об'єктами при дослідженні можуть бути як взуття, вилучене у підозрюваного, так і трикотажний виріб, вилучений у нього ж. У зв'язку з тим, що в процесі слідоутворення беруть участь два об'єкти - підошва взуття та надягнутий поверх неї трикотажний виріб (наприклад, шкарпетки) - процес слідоутворення відбувається в кілька етапів:

- зі слідосприймаючою поверхнею контактує трикотажний виріб, утворюючи при цьому слід;
- взаємодія трикотажного виробу з підошвою взуття;
- підошва взуття через трикотажний виріб впливає на слідосприймаючу поверхню.

При цьому повнота і чіткість відображення ознак підошви взуття в сліді залежить не тільки від особливостей будови рельєфного малюнка підошви взуття (розмірні характеристики рельєфних елементів підошви) і механізму слідоутворення, але і від характеристик трикотажного виробу (наприклад, від щільності матеріалу виробу).

Такий механізм слідоутворення відноситься до багат шарового слідового контакту. Зазначений механізм утворення сліду найчастіше призводить до того, що кількість індивідуалізуючих ознак, що міститься в ньому, дуже мала.

У відповідності з рекомендаціями, наведеними в криміналістичній літературі, перш ніж проводити порівняльне дослідження відображень, отриманих в результаті багат шарового слідового контакту, їх треба «розкласти» на складові відображення. Тому, в залежності від вилучених у підозрюваної особи об'єктів, можуть бути проведені наступні види трасологічних досліджень:

1) при вилученні лише взуття - дослідження ознак підошви взуття, що відобразилися в сліді;

2) при вилученні лише шкарпеток - дослідження ознак шкарпеток, що відобразилися в сліді;

3) при вилученні взуття і шкарпеток - дослідження ознак обох об'єктів, що відобразилися в сліді.

У першому випадку, обсяг і характер індивідуалізуючої інформації про взуття, що брала участь в утворенні сліду, істотно залежать від виду сліду:

а) в об'ємних слідах особливості будови рельєфних елементів підошви взуття виявляються, найчастіше, більш чітко. Дана обставина пов'язана з тим, що в момент слідоутворення ґрунт щільно заповнює відстань між елементами рельєфного малюнка, що призводить до додаткового розтягування ниток трикотажного виробу і, як наслідок, до більш чіткого прояву ознак підошви взуття в сліді;

б) в поверхневих слідах особливості будови рельєфних елементів підошви взуття, як правило, проявляються у вигляді різної інтенсивності відображення структури трикотажного виробу. Дана обставина пов'язана з тим, що виникнення більшості особливостей в будові рельєфних елементів підошви пов'язано з видаленням матеріалу підошви, так званий «мінус» матеріалу. При утворенні сліду тиск на ділянки трикотажного виробу в місцях «мінуса» матеріалу підошви менше, що і призводить до меншої інтенсивності відображення структури матеріалу трикотажного виробу в сліді. Чим менша щільність ниток трикотажного виробу, тим більш чітко проявляються особливості будови рельєфних елементів малюнка підошви взуття в сліді. Даний фактор пов'язаний також з тим, що, як правило, при вчиненні крадіжки злочинці надягають на взуття свої ж шкарпетки. При надяганні таких шкарпеток поверх взуття відбувається їх суттєве розтягнення, що призводить до зменшення поверхневої густини ниток пряжі і дозволяє проявлятися в слідах ознакам взуття, розмір яких більше товщини ниток пряжі.

Сліди підошви взуття, поверх якого надягають трикотажні вироби, останнім часом все частіше зустрічаються в експертній практиці та потребують ретельного дослідження з урахуванням всіх чинників, які виникають в результаті складного процесу слідоутворення.

Список використаних джерел:

1. Кантор І.В. Трасология и трасологическая экспертиза. Учебник /— М: ИМЦ ГУК МВД России, 2002.— 376 с.

2. Грановский Г.Л. Основы трасологии (Общая часть) М.: ВНИИОП, 1965.-С. 153.

3. Грановский Г.Л. Основы трасологии (Особенная часть) -М.: ВНИИ МВД СССР, 1974.-С.238.



Виговський Дмитро Леонідович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ПСЕВДОЗАКОНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ І СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Проблематика існування такого негативного явища, як кримінальна субкультура, давно вийшла за межі об'єктів таких наук, як кримінологія взагалі та пенітенціарна кримінологія. Окремі аспекти детермінації вказаного явища, а також тієї суспільної шкоди, яку несе кримінальна субкультура, вивчають ряд наук, як суспільних (психологія, соціологія) так і юридичних. Зокрема, в чинному КК України існує ряд статей, спрямованих на протидію злочинному впливу, в тексті яких використовуються терміни, які можна віднести до так званого «воровського жаргону». Так, ст. 255-2 КК України передбачає відповідальність за організацію, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці). Крім того, в ст. 255. «Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній», ст. 255-1 «Встановлення або поширення злочинного впливу» та ст. 255-3 «Звернення за застосуванням злочинного впливу» Кримінального кодексу України вживається термін «вор в законі». Як у випадку із «сходкою», такий термін є типовим соціолектизмом кримінальної субкультури і означає специфічний статус особи, що володіє відповідним «авторитетом» серед професійних злочинців, має у злочинному світі виняткові права та обов'язки. Зокрема, він не має право приховувати належність до категорії «ворів в законі» навіть під страхом смерті, оскільки це одразу викличе різке зниження його статусу, цілком можливо – «розкоронування» (позбавлення статусу «вора в законі»).

З вищенаведених прикладів можна чітко побачити, наскільки глибоке коріння в нашому суспільстві пустила кримінальна субкультура. Під «кримінальною субкультурою» ми пропонуємо розуміти **узгодженість волі і свідомості особи із псевдозаконами кримінального середовища**. Під узгодженістю волі і свідомості слід розуміти повне або часткове позитивне сприйняття норм поведінки, готовність їм підкорятися. Під «псевдозаконами кримінального середовища» – притаманні такому середовищу норми поведінки, які необхідні для його автономного (осібного) існування. Такі норми відображають асоціальні настрої, анархізм, відмову від системи загальнолюдських цінностей, які виражені в схильності до вчинення злочинів, ведення паразитичного способу життя, неповазі до суспільства, агресивності по відношенню до оточуючих тощо [1, С.20].

Разом з тим, поширення кримінальної субкультури на території, що раніше складала СРСР (а до того – Російську імперію) не є чимось унікальним та неповторним. Специфічні традиції, притаманні злочинним співтовариствам виникали й дотепер існують у багатьох країнах світу: Китаї, Японії, Італії, Франції, багатьох країнах Центральної та Південної Америки, в Мексиці. Не стали виключенням і Сполучені Штати Америки. Про серйозність проблеми існування специфічних норм кримінальної субкультури може свідчити те, що саме в США в 1930-х роках були проведені перші комплексні дослідження в цій сфері і пов'язані з такими відомими у науковому світі кримінологами, як А. Коен, Р. Мертон, Т. Селлін. Зокрема, Р. Мертон висунув «концепцію соціальної аномії», в рамках якої стало можливим досліджувати маргінальні співтовариства, що породжують, в тому числі, й специфічну субкультуру, яка є близькою до кримінальної. А. Коен звернув увагу на особливий тип культури, характерний для злочинних співтовариств, яка складалась внаслідок суспільного конфлікту. Погляди Коена розвинули його послідовники Р. Клоуард та Л. Олін [2, С.34].

Як можна помітити, до питання протидії кримінальній субкультурі в Сполучених Штатах поставились вельми серйозно. Сплеск бандитизму й гангстеризму, викликаний поширенням бутлегерства в період існування «Сухого закону» (1920-1933 рр.) примусив американських правоохоронців напружити всі сили, аби збити хвилю насильства, що захлиснула вулиці США.

Природно, що протидіючи гангстерам і представниками маргінальних груп, що співпрацювали із ними, правоохоронці посилену увагу присвятили вивченню псевдозаконів кримінальної субкультури, за якими жили представники організованих злочинних угруповань.

Слід зауважити, що норми кримінальної субкультури, що панують в США значно відрізняються від подібних на терені колишнього СРСР. Викликано це рядом причин. Однією з основних є багатонаціональність злочинного світу США та наявністю організованих злочинних утворень, побудованих на чітко визначених етнічних засадах. Так, в 1920-1930-ті роки в США до найпотужніших і найнебезпечніших мафіозних організацій відносились ті, що у своєму складі мали виключно осіб певної національності: італійців (сицилійського або неапольського походження), євреїв, ірландців, китайців тощо. Це були строго законспіровані й закриті для сторонніх осіб утворення, кожне з яких жило за власними псевдозаконами, характерними лише для конкретної «сім'ї». Зрозуміло, що отримати інформацію про такі норми кримінальної субкультури було надзвичайно важко. Яскравим прикладом подібного утворення, що стало відомим завдяки художньому твору, є сицилійський клан Корлеоне, відомий широкій публіці завдяки романам Маріо П'юзо «Хрещений батько» та «Сицилієць»[3]. Втім, з часом ситуація змінилась, і найнебезпечнішими злочинними утвореннями стали представники окремих латиноамериканських країн: мексиканці, кубинці, пуерторіканці, колумбійці, сальвадорці тощо. На відміну від злочинного світу США, в пострадянських країнах так звані «поняття»[4, С. 130] (загальнообов'язкові правила поведінки у злочинному середовищі) поширюються на усіх, незважаючи на наявність великої кількості етнічних злочинних угруповань: циган, кавказців, в'єтнамців тощо. Свої специфічні правила і заборони в них, звісно, також присутні, але над цими локальними псевдозаконами панують загальновизнані норми кримінальної субкультури.

Підводячи підсумок, можна зазначити наступне: псевдозакони кримінальної субкультури в США і на теренах колишнього Радянського Союзу виконують практично одні й ті ж самі функції, хоча за характером своїм дуже різняться. Необхідність вивчати такі псевдозакони обумовлена необхідністю підвищення ефективності проявам організованої злочинності з боку правоохоронців.

Список використаних джерел.

1. Виговський Д. Л. Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх. Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 214 с.
2. Шпак С.В. Кримінальна субкультура молодіж в сучасному російському суспільстві: тенденції формування і розповсюдження. Дис. ... канд. юрид. наук : 09.00.11. Краснодар, 2012. 152 с.
3. [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BA%D0%BE_\(%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%B5%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BA%D0%BE_(%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD))
4. Дубягіна О.П., Смирнов Г.Ф. Современный русский жаргон уголовного мира: словарь-справочник. Москва, 2001. 352 с.



Калініна Аліна Владиславівна
*науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук*

КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ¹

Безпека дорожнього руху, безсумнівно, є однією із головних основ соціально-економічного благополуччя сучасного світового співтовариства. Адже від рівня розвитку транспортної системи держави залежать стан її економіки, розвиток соціальної інфраструктури, безпека й благополуччя населення.

Процес розбудови та забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні є комплексним за характером і має значне ресурсне забезпечення. Його основи закріплюються у системі нормативних актів різної, у тому числі й правоохоронної, спрямованості. В аспекті нормативного забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні доречно наголосити на особливості соціальної ролі законодавства як інструмента регулювання суспільних відносин, що закріплює правомірні можливості, встановлює правила та норми поведінки, визначає перелік дозволених засобів досягнення цілей життя і діяльності людей [1, с. 219].

Захист безпеки руху та експлуатації транспорту є одним із об'єктів адміністративно-правової (розділ 10 Кодексу України про адміністративні правопорушення) та кримінально-правової охорони (розділ XI КК України). Відповідно у системі нормативного забезпечення безпеки дорожнього руху наявна певна група норм, що виконують не лише охоронну, а й профілактичну, або ж кримінологічну, роль. Вони охоплюються поняттям кримінологічного законодавства у сфері безпеки дорожнього руху. Однак кримінологічне законодавство у цій сфері складається не лише із правил дорожнього руху, адміністративних приписів та кримінально-правових заборон. Його обсяг є значно ширшим. Зокрема, функціонально норми кримінологічного законодавства у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху можна розподілити на концептуальні (містяться у концепціях і стратегіях розвитку того чи іншого напрямку), програмні (представлені у програмах та планах заходів щодо реалізації концептуальних і стратегічних документів) та забезпечувальні (норми, якими безпосередньо регулюється процес дорожнього руху та експлуатації транспорту).

Головні положення розвитку забезпечення безпеки дорожнього руху в наш час визначаються Стратегією підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року, що була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2021 р. № 1360-р (далі – Стратегія) та є концептуальною основою кримінологічного законодавства у вказаній сфері.

Метою вказаної Стратегії є зниження рівня смертності внаслідок ДТП щонайменше на 30 % до 2024 р., зниження ступеня тяжкості наслідків ДТП для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат від дорожньо-транспортного травматизму, а також запровадження ефективної системи управління безпекою дорожнього руху для забезпечення захисту життя та здоров'я населення [2]. Головними напрямками Стратегії вказано: визначення пріоритетів у сфері безпеки дорожнього руху, формування напрямів і способів їх досягнення, а також формування в усіх учасників правовідносин у сфері безпеки дорожнього руху розуміння важливості проблеми смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод, перспектив і орієнтирів для забезпечення належного стану безпеки дорожнього руху в Україні [2].

¹Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні».

Основними принципами реалізації вказаної Стратегії є: 1) домінування безпеки дорожнього руху; 2) соціальна справедливість; 3) дотримання інтересів громадян, суспільства і держави щодо безпеки дорожнього руху; 4) забезпечення безпеки вразливих учасників дорожнього руху (діти, особи з інвалідністю, маломобільні групи населення), пасажирських і вантажних перевезень; 5) концентрація зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадськості та науковців на забезпеченні безпеки дорожнього руху; 6) законність, відповідність ухвалених рішень положенням законодавства і міжнародним зобов'язанням України [2].

Серед заходів, передбачених Стратегією, кримінологічну роль здійснюють:

- чітке розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади щодо здійснення державного контролю у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху;

- запровадження основних засад системи управління безпекою дорожнього руху (державна програма, план заходів, кількісні показники, конкретні цілі, проміжна та щорічна оцінка результатів, відповідальність);

- проведення аналізу та вдосконалення законодавства з питань безпеки дорожнього руху з метою забезпечення його відповідності найкращим законодавчим стандартам, що діють у країнах Європи з найбезпечнішими дорожньо-транспортними системами, у тому числі в частині посилення відповідальності громадян та посадових осіб за вчинення правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, правового врегулювання використання персонального легкого електротранспорту (сігвеї, моноколеса, електросамокати тощо) на вулично-дорожній мережі, попередження дитячого дорожньо-транспортного травматизму;

- створення комплексної інформаційної системи моніторингу виконання регіональних програм з безпеки дорожнього руху;

- запровадження проведення наукових та науково-технічних досліджень у сфері безпеки дорожнього руху з метою оцінки ефективності заходів, спрямованих на підвищення безпеки, комфорту та культури дорожнього руху;

- удосконалення системи ліцензування у сфері перевезень автомобільним транспортом у частині підвищення вимог до перевізників щодо забезпечення безпеки дорожнього руху;

- удосконалення системи страхування у сфері безпеки дорожнього руху;

- підготовка фахівців з безпеки дорожнього руху, їх навчання з питань забезпечення безпеки дорожнього руху, в тому числі щодо здійснення працівниками Національної поліції супроводження транспортних засобів, проведення аудиту безпеки автомобільних доріг (аудитори безпеки автомобільних доріг);

- запровадження ризико-орієнтованого підходу до управління безпекою дорожнього руху на державному, галузевому та регіональному рівні;

- налагодження інформаційної взаємодії з уповноваженими органами з питань містобудування та архітектури в частині обміну інформацією стосовно проведення моніторингу інтенсивності руху транспортних засобів та пішоходів, результатів технічного розслідування ДТП визначення місць концентрації ДТП та аварійних ділянок для проведення містобудівного моніторингу та ініціювання розроблення або внесення змін до містобудівної документації на місцевому рівні з метою підвищення безпеки дорожнього руху;

- розроблення механізмів стимулювання залучення експертів з безпеки дорожнього руху до розроблення та проведення експертизи містобудівної документації на місцевому рівні в частині планування формування та вдосконалення вулично-дорожньої мережі;

- забезпечення дотримання пріоритетності інтересів учасників дорожнього руху під час розроблення заходів з підвищення безпеки дорожнього руху відповідно до підходів сталої міської мобільності, а саме врахування їх інтересів у такій послідовності: пішоходи (насамперед маломобільні групи населення), велосипедисти та інші незахищені учасники дорожнього руху, громадський транспорт та транспорт екстрених і комунальних служб, вантажний автотранспорт, легковий автотранспорт приватних осіб та організацій;

- впровадження сучасних технологій проектування та будівництва об'єктів дорожньо-транспортної інфраструктури з урахуванням найкращого міжнародного досвіду, в тому числі із застосуванням сучасних технологій будівельного інформаційного моделювання та/або інших технологій;

- впровадження та удосконалення системи і методики збору (збільшення кількості критеріїв дослідження причинно-наслідкових зв'язків) та обробки даних щодо ДТП (база даних ДТП, розроблена на основі європейської бази CADAS) для проведення системного наукового аналізу ризиків, причин і тенденцій аварійності з метою підготовки рекомендацій та подальшого моніторингу ефективності їх впровадження;

- розроблення порядку проведення технічного розслідування ДТП з тяжкими наслідками;

- розроблення та впровадження системи збору, узагальнення та аналізу даних закладів охорони здоров'я про види та ступені тяжкості отриманих травм з метою всебічного відображення отриманих даних у загальній системі даних про ДТП та даних, отриманих через 30 днів після скоєння ДТП;

- проведення комплексного аудиту з безпеки дорожнього руху в містах, на дорогах загального користування та в місцях концентрації ДТП;

- прийняття інженерних рішень щодо управління технологіями та засобами, які повинні виконуватися переважно з використанням волоконно-оптичних технологій передачі даних;

- створення системи реєстрації місць концентрації ДТП, аварійно-небезпечних ділянок та інформування учасників дорожнього руху про такі місця та ін.

Таким чином, концептуальна основа кримінологічного законодавства України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху відповідає сучасним вимогам та спрямована в впровадження передового зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел:

1. Голіна В. В., Головкін Б. М. Забезпечення якості запобіжної функції законодавства про кримінальну відповідальність. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні* : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків : Право, 2011. 344 с.

2. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовт. 2020 р. № 1360-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-p#Text>.



Козлюк Людмила Григорівна

науковий співробітник відділу проблем

кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту

держави і права імені В.М. Корецького НАН України,

кандидат юридичних наук

СОЦІАЛЬНО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Поступово у теорії кримінології відбувається переосмислення проблеми протидії злочинності, оскільки все очевидніше стає, що вирішення проблем, які існують у сучасній кримінології не можливо без застосування принципово нового, ефективного методологічного підходу [7, с. 164-165].

Такі категорії як злочинність, особистість злочинця, протидія злочинності належать до основних складових предмета кримінології. Це обумовлено тим, що ці основні категорії кримінологічної науки, перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності, оскільки

злочинність пов'язана з конкретними вчинками людини, тому неможливо протидіяти їм без глибокого вивчення тих хто їх вчиняє.

Не дивно, що кримінологія як наука формувалася на основі досліджень особистості злочинця, причин та умов злочинної поведінки. Розвиток сучасної кримінології змушує шукати все нові шляхи вирішення проблем пов'язаних з протидією злочинності, а особистість злочинця являється основною і визначальною категорією у процесі протидії, оскільки конкретні злочини вчиняють конкретні люди.

В останні десятиліття у кримінології актуальною залишається проблема віднайдення ефективних наукових підходів, які б дозволили по-новому вирішувати складні кримінологічні проблеми до яких належить і особистість злочинця, і протидія злочинності.

Для успішних досліджень щодо запобігання злочинам украй важливо не лише мати уявлення про особу злочинця, а й глибоко проникнути у структуру властивостей, якостей, а також інших особистісних ознак [1].

Відповідно до доктрини соціального натуралізму, людина – це істота, яка на відміну від інших істот здатна існувати не лише за законами фізичної і біологічної природи, а й за законами соціальної природи. Ця здатність жити за законами соціальної природи забезпечується формуванням у людини волі й свідомості [4, с. 20].

Соціально-натуралістичний підхід у дослідженні особистості, яка вчиняє злочин передбачає, що особливості злочинця слід шукати у властивостях, притаманних його волі і свідомості, і ці властивості, що характерні волі і свідомості мають бути у злочинця до вчинення злочину, щоб у свій час вони могли проявитися у цьому злочині. Властивості волі і свідомості розділяють на загальні (які властиві усім злочинцям) та індивідуалізуючі (які властиві конкретному злочинцю). Стан волі у злочинців перебуває у стані сваволі, стан свідомості – у стані ілюзій. Стан сваволі і стан ілюзій, який характерний для волі і свідомості злочинця називається «комплексом сваволі та ілюзій» [3, с. 149]. Саме загальні властивості волі і свідомості відрізняють злочинців від інших людей. Індивідуалізуючі властивості, які відрізняють злочинців один від одного: це і природжені, і набуті індивідуальні властивості, які індивідуалізують кримінальний прояв комплексу сваволі та ілюзій у конкретного злочинця. До прикладу, це можуть бути соціально-демографічні, особистісно-рольові, психологічні та інші властивості [2, с.374-380].

Такий підхід до розуміння особистості злочинця відкриває нові можливості у віднайденні, більш успішного впливу на поведінку осіб, що вчиняють злочин. Оскільки визначає, що ядром особистості злочинця є комплекс сваволі та ілюзій, усунення якого, сприяє підвищенню ефективності у розробці та здійсненні заходів протидії злочинності. Це обумовлено тим, що при здійсненні заходів протидії треба знати, на що необхідно спрямовувати свою діяльність, щоб не дати спрацювати механізму злочинної поведінки. Саме дослідження особистості злочинця з позицій соціально-натуралістичного підходу відкриває шляхи для успішного реагування на причини і умови, які формують особистість злочинця і сприяють її прояву у вчиненні злочину.

Соціально-натуралістичний підхід до вивчення особистості злочинця дає можливість суб'єктам протидії адекватно: 1) розробляти заходи протидії і 2) реагувати на злочинність взагалі. В комплексі все це сприяє здійсненню контролю над злочинністю.

Оскільки існування причин і умов злочинності зумовлене природними властивостями волі і свідомості людини, її здатністю до вибору, то протидія злочинності не може полягати в намаганні повністю усунути криміногенні фактори і злочинність, яку вони породжують. Нормальна є протидія, що полягає в намаганні встановити контроль над злочинністю шляхом створення найкращих умов для формування і прояву нормальної, добродійної активності громадян і протидії кримінальній активності, сваволі [6, с.101-102]. З огляду на складну криміногенну ситуацію в нашій державі організація протидії злочинності стає одним із пріоритетних завдань державної політики. Однак, треба пам'ятати, що використання неефективної методології у протидії такому соціально негативним явищу як злочинність, призводить до низького рівня протидії їй.

Треба розуміти, що соціально-натуралістичне розуміння особистості злочинця і властивостей їй притаманних, дає можливість відповісти на одвічні питання, які цікавлять кримінологію : чому людина вчиняє злочин? Відповідь: бо вона має комплекс сваволі та ілюзій. І, чому людина вчиняє саме такий злочин? Відповідь: це пов'язано з природженими і набутими індивідуальними властивостями [5; 6, с. 78]. З кримінологічної позиції вивчення особистості злочинця на основі методології соціального натуралізму розкриває дійсні причини і умови злочинної поведінки. А розуміння криміногенних факторів злочинної поведінки особи, яка вчиняє злочин виводить на пізнання причин і умов злочинності. Все це дає можливість адекватно розробляти заходи протидії і здійснювати успішну протидію злочинності в цілому.

Таким чином, успішність протидії злочинності напряду залежить від ефективних досліджень особистості злочинця, оскільки через пізнання особистісних властивостей тих хто вчиняє протиправні дії пояснюються криміногенні фактори злочинності. Це два взаємозалежні процеси. Науково обґрунтовані дослідження особистості злочинця дають можливість здійснювати, корегувати протидію злочинності. Отже, впливає закономірна формула: ефективне дослідження особистості злочинця дорівнює ефективній протидії злочинності.

Список використаних джерел:

1. Денисов С.Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. // ВІСНИК КРИМІНОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ. 2020. № 1(22). URL : <http://dspace.univd.edu.ua>.
2. Козлюк Л.Г. Про необхідність вивчення особистості злочинця з позиції соціально-натуралістичної кримінології // Правова держава. Випуск 31. Київ: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2020. 630 с.
3. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу : монографія. К. : Атіка, 2008. 352 с.
4. Костенко О.М. Natura Incognita. Про соціальну природу та її закони : зб. філософ.есе. Одеса : Фенікс, 2019. 184 с.
5. Костенко О.М. У світлі соціального натуралізму (вибране) : вибрані твори. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2020. – 812 с.
6. Кримінологія. Підручник. Практикум / В.С. Ковальський, О.М. Костенко, Г.С. Семаков [та ін.]. – Київ : Юрінком Інтер, 2017. 344с.
7. Методологія в праві : монографія / за заг. ред. І. Безклубого. К., 2017. С. 658с.



Колодяжний Максим Геннадійович

*завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ПАНДЕМІЇ COVID-19 І ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОБУМОВЛЕНості²

Пандемія COVID–19 й злочинність насправді є самостійними соціальними і не тільки явищами, що заслуговують на ґрунтовне наукове дослідження. Здається, що коронавірусна хвороба, як епідеміологічна проблема, й злочинність, як соціальна проблема, є відособленими один від одного феноменами. Однак це на перший погляд. У суспільстві та соціальних процесах не існує автономних явищ, адже усе взаємопов'язане.

²*Примітка.* Тези наукового повідомлення підготовлено на виконання проекту «Соціально-правові та кримінологічні наслідки пандемії та шляхи їх усунення в Україні» (реєстраційний номер 2020.01/0155), поданого на конкурс «Наука для безпеки людини та суспільства» Національного фонду досліджень України.

Є думка, що точкою їх перетинання є саме детермінація злочинності, у тому числі в Україні. Адже саме вивчення соціальних, економічних та деяких інших детермінантів різних правопорушень в Україні у 2020–2021 рр. здатне пояснити їх певний взаємозв'язок із відповідними наслідками коронавірусної хвороби.

Соціально-економічні детермінанти злочинності по праву вважаються основними з точки зору зумовлення протиправної поведінки. Це положення має майже аксіоматичне значення. Так, ще у другій половині 19 ст. низка учених із Швейцарії, Італії, Німеччини, Російської імперії із застосуванням статистичного аналізу встановили кореляційні зв'язки економічних чинників зі станом злочинів проти власності. Ними було доведено, що бідність населення, збільшення цін на хліб та ін. мають прямий вплив на зростання рівня крадіжок та інших корисливих правопорушень і навпаки [1].

Відповідні висновки щодо впливу соціально-економічних факторів на злочинність свого часу були здійснені Ч. Ломброзо. У праці «Злочинна людина» він констатував про те, що зростання цін на хліб зумовлює збільшення рівня крадіжок. Тоді як зменшення цін на цей продукт сприяє збільшенню інших правопорушень (звалтувань, злочинів проти особи). Тобто голод, на переконання ученого, заглушає статеві інстинкти, а достаток – збуджує їх. Насильницькі злочини проти життя та здоров'я до того ж нерідко вчиняються у стані алкогольного сп'яніння, що пояснює можливість його придбання за наявності вільних на це коштів [2, с. 59-65]. Це щодо досліджень минулого.

На теперішній час вплив економіки на злочинність намагається обґрунтувати кримінологічна теорія депресії-експансії. Відповідно до неї злочинність зростає у періоди як підйому економіки, так й економічної депресії. Тобто зміни економіки у кращий та в гірший бік підвищує рівень злочинності. А ось економічна стабільність чинить на останню деструктивний вплив [3, с. 177]. До речі, аналіз матеріалів конгресів ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя демонструє, що у різні періоди збільшення майнових злочинів є характерним не лише для економічно відсталих країн. Корисливі злочини проти власності можуть поширюватись й у відносно економічно розвинених державах. Це ще раз підтверджує доречність указаної теорії.

У цьому зв'язку виникає запитання щодо корисності представлених вище міркувань та можливості їх раціонального застосування в Україні в нових соціальних і епідемічних умовах буття. Вони пов'язуються із перебуванням нашої країни з березня 2020 р. до цього часу у стані адаптивного карантину, який тягне за собою безліч різних обмежень.

Звідси пропонується перевірити анонсовані вище результати кримінологічних досліджень 150-річної давнини емпіричним шляхом. Зокрема, творчим колективом Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України на виконання грантового проекту «Соціально-правові та кримінологічні наслідки пандемій та шляхи їх усунення в Україні», що фінансується Національним фондом досліджень України, із застосуванням сучасних технологій в онлайн-режимі було здійснено опитування кількох груп респондентів. Серед них є фахівці у галузі економіки та фінансів. Так, 116 викладачів 61 кафедри 10 вищих навчальних закладів Києва, Харкова, Одеси та Львова поділились власною фаховою думкою про різні аспекти економічного стану України у період пандемії COVID-19.

На перше відкрите питання анкети щодо визначальних рис кризи, що відчуває світова економіка у зв'язку з пандемією коронавірусу, більшість респондентів вказали на: скорочення ВВП, безробіття, фінансову кризу, уповільнення розвитку світової економіки тощо.

Щодо оцінки ключових факторів ризику для української економіки в умовах поширення пандемії COVID-19, то більшість опитаних виділили: зростання рівня безробіття (75,7 %); падіння платоспроможності й погіршення якості життя пересічних українців (71,3 %); масові банкрутства підприємств малого та середнього бізнесу (68,7 %); соціальний та економічний занепад внаслідок посилення неплатоспроможності окремих галузей реального сектору економіки (52,2 %) та ін.

При цьому більшість осіб (65,3 %), які взяли участь в опитуванні, зазначили, що українській економіці не вдасться пройти теперішню світову економічну кризу з мінімально можливими негативними наслідками. Останні, на переконання 60,9 % респондентів, відчуватимуться після завершення пандемії ще мінімум 3 роки. Водночас вагома частина спеціалістів (70,1 %) наголосила на тому, що існує значна або дуже велика ймовірність переростання світової кризи фізичної економіки ще й у кризу фінансову. У зв'язку із цим 37,7 % осіб вважає, що у випадку нової хвилі пандемії COVID-19 у світі протягом 2021 р. Україні взагалі загрожує дефолт.

Слід наголосити, що загалом представлені результати опитування узгоджуються з двома спеціальними дослідженнями, здійсненими Мінекономіки у 2020 р. і 2021 р. До того ж вони кореспондуються з офіційними статистичними даними Державної служби статистики України про соціально-економічне становище у нашій державі у період пандемії.

Тобто можна говорити, що темпи економічного зростання України не просто призупинились, а вони мають негативні тенденції порівняно із докарантинним періодом. Соціально-економічні наслідки пандемії у нашій державі відчули як пересічні громадяни, особливо найбільш уразливі верстви населення, так й бізнес.

Звідси виникає запитання: «Як негативні соціально-економічні наслідки хвороби COVID-19 відбилися на стані й тенденціях злочинності в Україні та чи має цей процес зворотній вплив?». Відповіді на нього можна за допомогою кримінологічного аналізу відповідної статистичної інформації. Згідно із нею злочинність в Україні протягом 2019-2020 рр. тяжіє до скорочення більшості її показників: загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень – на 23,2 %; злочини проти власності – на 35,4 %; злочини проти життя та здоров'я особи – на 10,1 %; крадіжки – на 42,6 %; грабежі – на 49 %; розбої – на 38,5 %; умисні убивства – на 43,5 % [4].

Протилежні тенденції щодо збільшення рівня окремих злочинних проявів у 2019-2020 рр. простежуються хіба щодо домашнього насильства (+ 207,3 %) й комп'ютерних злочинів (+ 13,4 %) [4].

Виходить, що класики кримінологічної думки 19 ст. помилялись у своїх розрахунках й здійснених висновках, якщо їх співставляти з наведеними відомостями правоохоронних органів України. Є думка, що це не відповідає дійсності. Спробуємо обґрунтувати указану принципіальну позицію таким:

а) дані про стан злочинності є, м'яко кажучи, необ'єктивними, оскільки демонструють далеко не повну картину про рівень і структуру злочинності в Україні, у тому числі у карантинний період;

б) правоохоронні органи традиційно лише рефлектують на злочинність, тобто фрагментарно реагують на її різноманітні, особливо корисливі, прояви через комплекс суб'єктивних та об'єктивних обставин;

в) не слід виключати політичні та особисті кар'єристські чинники, які впливають на фальсифікацію з боку відповідних службових осіб органів кримінальної юстиції статичної інформації про злочинність у державі;

г) результати ще одного опитування 1 795 співробітників органів та підрозділів Національної поліції України у межах указанного проекту спростовують «ідеальну» статистичну картину злочинності у нашій країні у 2020 р. Зокрема, 67,2 % поліцейських указало, що з початку карантину в Україні збільшився рівень корисливих злочинів (крадіжок, шахрайств, викрадення автотранспорту), а 38,1 % опитаних упевнені у зростанні кількості реально учинених насильницьких кримінальних правопорушень (тілесні ушкодження, домашнє насильство).

Тобто насправді перелічені соціально-економічні наслідки пандемії COVID-19 негативно позначились на кількісно-якісних показниках злочинності в Україні.

Щодо іншого боку розглядуваної проблеми у виді зворотного впливу злочинності на боротьбу із коронавірусною хворобою та її наслідками, то він може виражатися наступним чином:

- службові зловживання під час здійснення тендерних закупівель медичних товарів (маски, антисептики), медичного обладнання (апарати ШВЛ) й лікарських засобів (вакцини, антибіотики) тощо;
- корупційні прояви з боку лікарів та іншого медичного персоналу у зв'язку із наданням медичної допомоги хворим на COVID-19;
- злочинне порушення прав працівників і бізнесменів при державній фінансовій підтримці у період запровадження адаптивного карантину;
- поширення комп'ютерних злочинів, у тому числі пов'язаних із втручанням у роботу медичного та іншого важливого обладнання, відповідального не лише за діяльність медичних закладів, а й за життя хворих, тощо.

Зрештою загострення криміногенної обстановки у країні здатне обмежити видатки на фінансування медичної сфери та забезпечення епідемічного благополуччя населення України.

Отже, соціально-економічні наслідки пандемії коронавірусу й злочинності є взаємообумовленими й тісно пов'язаними між собою. Це вимагає вироблення відповідної науково обґрунтованої державної політики за участі багатьох зацікавлених суб'єктів.

Список використаних джерел:

1. Социальные факторы преступности. Приват-доцента М. Н. Гернет, 1905. *Allpravo.Ru*. 2004. URL: <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum3470/item3482.html>.
2. Ломброзо Ч. Преступный человек. Москва: Мидгард, 2005. 877 с.
3. Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В.В. Сокурєнка; упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. Харків – Київ: Харк. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. 804 с.
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-вересень 2019 р. і 2020 р. (Форма 1) / Офіс Генерального прокурора. Київ, 2021.



Мельник Роман Володимирович

*доцент кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності інституту права та суспільних відносин університету «Україна», м. Київ
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ ТА ВИБУХІВКИ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Розробка та реалізація ефективної та життєздатної програми протидії незаконному обігу зброї, боєприпасів та вибухівки в межах та при перетині державних кордонів України вимагає комплексного, стратегічного підходу. Цей підхід повинен враховувати транскордонний характер цієї транснаціональної загрози та передбачати участь відповідних служб системи національної безпеки та правоохоронної системи з їх залученням на всіх рівнях.

Необхідно визначити потенційні ділянки ризику, що існують на цих транснаціональних маршрутах, якими здійснюється обіг зброї, боєприпасів та вибухівки до яких належать:

- їхнє вилучення з джерела та переміщення в межах країни походження;
- перетин міжнародних кордонів і міжнародний транзит;
- ввезення до країни призначення та переміщення до пункту кінцевого призначення.

Зброя, боєприпаси та вибухівка можуть перетинати державний кордон різними коридорами або в комбінований спосіб – суходолом, морем і повітрям. Тому система виявлення повинна працювати гнучко в усіх пунктах перетину державного кордону уздовж різних коридорів, забезпечуючи можливість огляду різних видів транспорту.

У кожний момент переходу – при перетині державного кордону та/чи зміні 11 транспортно-го засобу / виду транспорту – з'являється більше можливостей для запобігання

та перешкоджання переміщенню зброї, боєприпасів та вибухівки і їхніх компонентів. Комплексний, стратегічний підхід, необхідний для ефективної протидії незаконному обігу зброї, боєприпасів та вибухівки, також повинен передбачати впровадження зрозумілої, добре структурованої та життєздатної системи, що чітко розмежовуватиме відповідні ролі та функції кожного органу системи національної безпеки та правоохоронної системи у співпраці один з одним.

Кожні роль і функція, що виконуватимуться відповідними національними службами, мають складову міжвідомчої та міжнародної співпраці – спроможність і згоду уповноваженого національного органу виконувати ці функції, співпрацюючи з іншими. Із цієї точки зору національні органи в Україні повинні зосереджуватися на посиленні інституційної спроможності протидіяти незаконному обігу зброї, боєприпасів та вибухівки, розробити та/чи придбати необхідні засоби для виконання своїх функцій [1].

Існуючі можливості обліку, включаючи інформаційні системи, в частині протидії незаконному обігу зброї, боєприпасів та вибухівки забезпечуються окремо кожним відомством / міністерством системи національної безпеки та системи правоохоронних органів [2]. Ці системи як такі не мають окремої функції, яка була б спрямована спеціально на вивчення питання протидії незаконному обігу зброї, боєприпасів та вибухівки.

Вони розглядають питання незаконного обігу в цілому, тобто включаючи питання обігу наркотичних засобів та їхніх прекурсорів, сигарет тощо. Крім того, існує обмежена взаємодія між цими базами даних / системами (зокрема в частині обміну інформацією в режимі реального часу), що також перешкоджає ефективній та результативній боротьбі з незаконним обігом зброї, боєприпасів та вибухівки в межах та при перетині державних кордонів України.

Поточний підхід до виявлення незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухівки в Україні має певні проблеми. Необхідно посилити підтримку задля розвитку людських ресурсів і забезпечення матеріально-технічними ресурсами, досягнення більш чіткого розуміння законодавства та підтримку на міжвідомчому рівні, а також посилити міжнародну підтримку та співробітництво. Запорукою успіху буде формування стратегічного бачення для забезпечення комплексного, керованого урядом підходу до боротьби з незаконним обігом зброї, боєприпасів та вибухівки із залученням усіх відповідних відомств. Під час усього процесу проведення оцінки потреб можна було бачити, що представники відповідних відомств / міністерств не до кінця усвідомлювали ролі один одного в частині виявлення незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухівки [1]. Однак представники відповідних відомств / міністерств вочевидь чітко розуміють потенційну загрозу, яку створює незаконний обіг зброї, боєприпасів та вибухівки в Україні, та вживатимуть усіх необхідних заходів для поліпшення ситуації на місцях.

Відсутність національного законодавства, узгоджених і чітких нормативно-правових актів перешкоджає ефективному та результативному розслідуванню випадків контрабанди зброї. У багатьох відношеннях це також значною мірою впливає на виявлення, реєстрацію зброї та пов'язані розслідування. Оцінка потреб у частині нормативно-правової бази та інституційних мандатів щодо боротьби з незаконним обігом зброї, боєприпасів та вибухівки в межах та при перетині державних кордонів України зосереджувалася на чотирьох конкретних напрямках.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах».
2. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 26 грудня 2016 року № 1351 «Про затвердження Переліку відомостей, що становлять службову інформацію в системі Міністерства внутрішніх справ України»,
3. Наказ Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю».



Мороз Маріна Анатоліївна

*аспірантка другого року навчання кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
помічник адвокатського об'єднання «Климчук та партнери», м. Київ.*

КАТЕГОРІЯ «ПСИХІЧНЕ НАСИЛЬСТВО» В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ СІМЕЙНОМУ НАСИЛЬСТВУ

Проблемам детермінації кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, присвятили свої праці чимало українських та зарубіжних кримінологів, а також спеціалісти у галузі сімейної психології, психіатри, соціологи. Разом з тим, кваліфікація ряду діянь, що трактуються як «домашнє насильство», викликає необхідність більш чіткої регламентації основних проявів такого насильства. У відповідності до ч. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», розрізняють чотири види домашнього насильства:

- 1) фізичне насильство;
- 2) сексуальне насильство;
- 3) психологічне насильство;
- 4) економічне насильство [1].

Як можна зауважити, законодавець одним із видів насильства зазначає «психологічне насильство». Під ним, в п. 14 ст. 1 вищевказаного Закону України пропонується розуміти «форму домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи». На надмірну складність і нечіткість формулювання вказаної норми закону ми вже звертали увагу у наших попередніх дослідженнях. Крім цього, варто зауважити, що визначення такого виду насильства, як «психологічного», видається нам некоректним одразу з декількох причин.

По-перше, на нашу думку, використання категорії «психологічний» по відношенню до поняття «насильство» не відповідає змістовному наповненню поняття «психологія». Як можна вже зрозуміти із аналізу слова «психологія», воно походить від поєднання грецьких слів «ψυχή (psyché)» — душа, дух; і «λόγος (logos)» — вчення, наука»[2, С. 564]. Відтак, у спрощеному розумінні, «психологія» - наука про психічні явища та поведінку людини. Натомість, конкретні процеси, які відбуваються в свідомості (а також —«підсвідомості», «надсвідомості» та «несвідомості» у категоріях Зигмунда Фрейда) людини – є «психічними». У відповідності до логіки законодавця, два інші види насильства, згадані в законі, повинні були б мати назву не «фізичне» та «сексуальне», а «фізіологічне» й «сексологічне».

По-друге, в науці кримінального права (а у значній мірі ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» слугує справі запобігання і протидії саме кримінальним правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством) загальнозживаним є поділ насильства на «фізичне» й «психічне». Так, у своєму підручнику з кримінального права відомий український науковець В.К. Грищук поділяє насильство на два види: фізичне й психічне [3, С. 350]. На таких самих позиціях стоїть і дослідниця проблематики формування особи насильницького злочинця С.А. Шалгунова, яка зауважує: «...про які б різновиди насильства не йшла мова, завжди враховуються і форми прояву насильства: фізичне й психічне» [4, С. 175].

Разом з тим, є ряд авторів, які наполягають на використанні терміну «психологічне насильство». Так, російський дослідник проблем психології А.Б. Орлов визначає психологічне насильство, як навмисний вплив на особу, що проявляється в ігноруванні її суб'єктних характеристик (свободи, гідності, прав тощо), руйнування відносин прив'язаності

між людьми, або навпаки, фіксування певних відносин, що призводить до дисгармонії в усіх сферах психологічного розвитку – поведінковій, інтелектуальній, емоційній, вольовій, комунікативній, особистісній тощо [5, С. 185]. А.П. Малішевська, В.В. Хмелько, Н.М. Хмелько визначають психологічне насильство як форму примусу, підкорення з метою завоювання, збереження, панування власних прав [6]. Є.Н. Волков психологічне насильство визначає як соціально-психологічний вплив, який навмисно змушує іншу людину чи групу людей до дій чи поведінки, які не входили у їх наміри, який порушує психологічні межі особистості чи соціальної групи, який здійснюється без їх згоди і без забезпечення соціальної і психологічної безпеки індивіда, а також усіх його законних прав, що призводить до соціальної, психологічної, фізичної чи матеріальної шкоди [7, С. 187]. При цьому, варто звернути увагу, що всі вказані автори є дослідниками проблем науки психології, а не якоїсь з юридичних наук. Тому, на нашу думку, існування поняття «психологічне насильство» виправдане, коли мова йде про дослідження проблем психології, у випадку ж наукового пошуку в галузі кримінального права чи криминології, слід використовувати найпоширеніший кримінально-правовий термін – «психічне насильство». Очевидно, на розбіжність загальнопоширеного терміну «психічне насильство» й терміну з науки психології «психологічне насильство» мали звернути увагу автори законопроекту ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» при його розробці. Тим не менш, такий термін в законі використовується, що змушує дослідників проблем протидії домашньому насильству використовувати його. Окрему увагу на себе звертає очевидна «розмитість» поняття домашнього насильства, вказаного у законі. Зокрема, як один з проявів психологічного насильства називається «приниження», при цьому така категорія відноситься до оціночних, адже те, що одна людина сприймає за приниження, інша вважатиме просто дружнім жартом тощо. Вказані проблеми будуть досліджені нами в процесі подальшого проведення наукового аналізу віктимологічних аспектів профілактики кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р., № 2229-VIII. Дата оновлення: 1.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 20.04.2021).
2. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків: Торсинг плюс, 2009. 768 с.
3. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навчальний посібник для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників юридичних факультетів закладів вищої освіти Видання 2-ге, змінене та доповнене. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 666 с.
4. Шалгунова С.А. Особа насильницького злочинця : монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС ; Ліра-ЛТД, 2012. 548 с.
5. Орлов А. Б. Психологическое насилие в семье — определение, аспекты, основные направления оказания психологической помощи. Психолог в детском саду. 2000. № 2-3. С. 183–196.
6. Малішевська А. П. Психологічне насильство і обдарована дитина : [Електронний ресурс] / А.П. Малішевська, В.В. Хмелько, Н.М. Хмелько. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe.
7. Волков Е. Н. Критерии, признаки, определения и классификации вредящего психологического воздействия: психологическое травмирование, психологическая агрессия и психологическое насилие. *Журнал практического психолога*. 2002. № 6. С. 183–199.



Орлик Оксана Вікторівна

*судовий експерт з контролю якості та метрологічного забезпечення
Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України*

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ДЕТЕРМІНАНТ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Незважаючи на здійснення низки заходів, створення значної кількості антикорупційних органів можемо стверджувати, що корупція сьогодні залишається однією з головних, якщо не головною проблемою на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Наша держава і надалі лишається однією з найбільш корумпованих країн Європи, тому боротьба з цим негативним явищем стає першочерговим завданням не тільки для правоохоронних органів, але і для суспільства в цілому.

Не можна говорити про боротьбу з корупцією не маючи чіткого уявлення про це явище, та про причини що призводять до його виникнення і розвитку. У науковій літературі існує значна кількість визначень терміну корупція, це різноманіття пов'язане з багатогранністю цього негативного явища, та різними підходами до його визначення. Тому, при розгляді причин виникнення корупції ми будемо розглядати це явище у відповідності з визначенням, запропонованим законодавцем у Законі України «Про запобігання корупції» - «корупція - це використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» [1].

Корупція, її поширеність, особливості і динаміка розвитку - наслідок загальнополітичних, соціальних та економічних проблем країни. Тому причини, що викликають корупцію в різних країнах можуть істотно відрізнятися, хоча в цілому, у більшості випадків вони є досить схожими. При цьому, виокремлення деяких причин є досить проблематичним, оскільки зв'язок між корупцією і проблемами, що породжують її є двостороннім. З одного боку, ці проблеми підвищують рівень корупції, а їх вирішення може сприяти зменшенню корумпованості. З другого боку, розвинена корупція консервує і загострює ці проблеми, заважає ефективній боротьбі з ними. Таким чином, зменшити і обмежити корупцію можливо лише одночасно вирішуючи проблеми, що її породжують, при цьому власне рішуча боротьба з корупцією буде безумовно сприяти подоланню цих проблем.

Причини корупції В. Полтерович пропонує поєднати в декілька умовних груп, зокрема:

Економічні:

низька заробітна платня державних службовців, при широких повноваженнях і можливості впливати на діяльність приватних підприємств і громадян;
надмірне державне втручання в економіку;
монополізація окремих галузей економіки;
недоліки в проведенні економічних реформ;
низький рівень економічного розвитку (ВВП на душу населення);
економічна нестабільність, інфляція.

Політичні:

низька політична культура громадян;
відсутність реальної залежності обраних осіб від виборців;
недостатня вкоріненість демократичних політичних традицій.

Організаційно-управлінські:

недосконале антикорупційне законодавство;
слабкість системи контролю за розподілом державних ресурсів;
неефективний бюрократичний апарат;

слабка кадрова політика держави;
можливість впливу на судові рішення.

Соціально-психологічні:

низька громадянська свідомість;
масова культура що формує терпиме відношення до корупції;
ментальні особливості;
традиція "подяк", подарунків-хабарів;
особливості історичного розвитку.

Інформаційні:

непрозорість державних механізмів;
низький рівень свободи слова;
відсутність ґрунтовних досліджень проблеми корупції. [2, с.34]

Звичайно, не всі з наведених причин яскраво виражені в сучасній Україні, але все ж таки більшість з них в тій чи іншій мірі мають негативний вплив на рівень корумпованості.

Як стверджує І. Бачинська «суть корупційної поведінки службових осіб полягає у тому, що вони без достатніх підстав вирішують службові питання в інтересах окремих осіб. Тим самим вони нібито надають їм пріоритет щодо інших осіб. Ступінь такого відхилення поведінки службових осіб буває різним» [3, с. 377].

За часи незалежності, а особливо в останні роки вдалося, значно зменшити вплив деяких негативних факторів, зокрема значно підвищилась громадська свідомість суспільства, рівень свободи слова, зроблені перші кроки в наданні прозорості роботі державних органів. Але при цьому зріс вплив фундаментальних, економічних причин корупції, напряду пов'язаних з загальною складною економічною ситуацією в країні.

Зараз нашою державою при повному сприянні і жорсткому контролю міжнародних організацій, проводиться ціла низка заходів спрямованих на зниження рівня корупції. Значна роль відводиться вдосконаленню законодавства, однак слід розуміти, що законодавство є лише зовнішнім вираженням даної проблеми, що насправді вкорінена в соціальних процесах. Правові заходи при подоланні цієї проблеми є вторинними.

Протидія корупції повинна будуватися на політичній волі влади і її органів, що в свою чергу має спиратися на розумінні більшою частиною населення необхідності викорінення цього соціального зла. Це є головною умовою формування ефективного правового порядку в галузі протидії корупції.

Слід відзначити, що не можливо повністю викоринити всі причини корупції, вона існувала завжди і в усіх країнах, про повну перемогу над нею мова не йдеться. Але вкрай необхідно знизити її рівень хоча б до таких меж, коли вона перестане загрожувати нормальному функціонуванню держави і суспільства і в цілому.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

2. Полтерович В.М. Факторы коррупции / В. М. Полтерович. // Экономика и математические методы. – 1998. – №3. – С. 30–39.

3. Бачинська І.С. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу. Ефективність державного управління. 2012. Вип. 32. С. 377-382.



Галус Олена Олександрівна

*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ
ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ**

Нормативно-правові гарантії права людини на соціальний захист засуджених – це правова основа механізму гарантування, що становить собою систему нормативно-правових актів, у яких закріплено право засуджених на соціальний захист, організаційну і фінансову основу його здійснення та процесуальний порядок його реалізації. Так, нормативно-правовими гарантіями права на соціальний захист засуджених до позбавлення волі виступають Конституція України, Кримінально-виконавчий кодекс України, інші закони та численні підзаконні нормативно-правові акти.

Конституція України у статті 46 закріплює право всіх громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом[1].

Стаття 8 Кримінально-виконавчого кодексу України закріплює право засуджених на соціальне забезпечення, у тому числі й на оформлення пенсій, відповідно до законів України. У статті 122 передбачено, що засуджені до позбавлення волі, залучені до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню. Засуджені мають право на загальних підставах на призначення та отримання пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення.

Пенсії засудженим за наявності відповідного права призначаються територіальними органами Пенсійного фонду України за місцем відбування покарання. Особа, яка під час відбування покарання набула право на пенсію, надає адміністрації виправного закладу клопотання про забезпечення необхідних умов для призначення їй пенсії за місцезнаходженням цього виправного закладу, у тому числі щодо виклику представників Пенсійного фонду України з метою подання у встановленому порядку необхідних документів безпосередньо особою, яка відбуває покарання, або представником особи, яка відбуває покарання, за нотаріальним дорученням.

Адміністрація виправного закладу не більш як протягом 30 днів з дня реєстрації клопотання забезпечує зустріч засудженого з представником Пенсійного фонду України та всебічно сприяє належному оформленню і поданню ним відповідних документів або забезпечує умови для оформлення і подання необхідних документів через представника особи, яка відбуває покарання. Виплата особам, засудженим до позбавлення волі, призначених пенсій здійснюється територіальними органами Пенсійного фонду України на рахунок установи за місцем відбування покарання. Із пенсій засуджених до позбавлення волі відшкодовуються витрати на їх утримання в установах виконання покарань в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. При цьому не менш як п'ятдесят відсотків

пенсії зараховується установою за місцем відбування покарання на особовий рахунок засудженого[2].

Закон України «Про пенсійне забезпечення» у статті 89 передбачає, що у разі позбавлення пенсіонера волі виплата призначеної пенсії здійснюється на загальних підставах[3].

Оскільки засуджені, особливо ті, що відбували покарання тривалий термін, часто не мають страхового стажу, необхідного для призначення пенсії, то постає питання про призначення і виплату їм державної соціальної допомоги.

Пункт 36 Постанови Кабінету Міністрів України від 02.04.2005 № 261 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд» передбачає, що засуджені мають право на призначення соціальної допомоги, яка за наявності відповідного права призначається органами соціального захисту населення за місцем відбування особою покарання. Особа, яка під час відбування покарання набула права на соціальну допомогу, подає до адміністрації установи виконання покарань клопотання щодо забезпечення необхідних умов для призначення їй соціальної допомоги за місцезнаходженням такої установи. Особи, яким до відбування покарання була призначена соціальна допомога, продовжують її отримувати на загальних підставах. Виплата засудженій особі призначеної соціальної допомоги здійснюється органами соціального захисту населення на рахунок установи виконання покарання за місцем відбування особою покарання[4].

Нормативно-правовою гарантією права на соціальний захист засуджених до позбавлення волі виступають і нормативно-правові акти, які встановлюють додаткові гарантії для засуджених, які готуються до звільнення від відбування покарання, у відновленні соціального статусу їх як повноправних членів суспільства, поверненні їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві тощо. Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» визначає загальні засади соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, засади участі у соціальній адаптації цих осіб підприємств, установ та організацій, об'єднань громадян, а також фізичних осіб, забезпечує правове регулювання відносин, спрямованих на реалізацію такими особами прав і свобод, передбачених Конституцією та законами України[5].

3 квітня 2018 був виданий спільний Наказ Міністерства юстиції України; Мінсоцполітики України, МОЗ України та МВС України «Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк». Цей наказ визначає повноваження установи виконання покарань (слідчого ізолятора), уповноваженого органу з питань пробації, органу (підрозділу) поліції, структурного підрозділу з питань соціального захисту населення, органів та закладів охорони здоров'я щодо їх взаємодії з метою сприяння особам, які готуються до звільнення від відбування покарання, у відновленні соціального статусу повноправного члена суспільства, поверненні їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві[6].

Отже, за останні роки в Україні було прийнято та змінено цілу низку нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення права на соціальний захист засуджених до позбавлення волі. Проте, в умовах активного реформування законодавства України та його адаптації до міжнародних стандартів, можна відзначити достатньо велику кількість питань, які вимагають на сьогодні свого врегулювання саме на законодавчому рівні. Велика кількість підзаконних нормативно-правових актів у цій сфері, які постійно оновлюються, змінюються, подекуди містять розбіжності щодо врегулювання окремих процедурних питань у сфері соціального забезпечення, не сприяє ефективному забезпеченню засудженим до позбавлення волі їх конституційного права на соціальний захист.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4317>
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/conv#n41>
3. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>
4. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2005 № 261.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2005-%D0%BF#Text>
5. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: Закон України від 17.03.2011 № 3160-VI. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-17#Text>
6. Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк: спільний Наказ Міністерства юстиції України, Мінсоцполітики України, МОЗ України, МВС України від 03.04.2018 № 974/5/467/609/280. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-18#Text>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

**збірник тез
Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 14 травня 2021 року)**

Відповідальний редактор – *Брич Л.П.*

Комп'ютерний набір – *Нікіфорова Т.І.*

Рекомендовано до видання Вченою радою
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Протокол № 13 від 31 травня 2021 року

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8
Тел.: (382) 71-75-91
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 2105 від 21.02.2005 р.